

AJATUKSIA ILMASTOETIIKASTA

sopeutuminen köyhyys
ihmiskeskeisyys demokratia
manipulointi yksilön vastuu
kenen tarttis?
tenda ja mitä?
elintaso kulttuuri

CO₂

Kortetmäki
Laitinen
Yrjönsuuri

A j a t u k s i a ilmastoetiikasta

TEEA KORTETMÄKI, ARTO LAITINEN & MIKKO YRJÖNSUURI
TOIM.

[SoPHI]

[SoPhi]

SoPhi on julkaissut vuodesta 1995 alkaen yli 100 korkeatasoista yhteiskuntatieteellistä ja filosofista kirjaa. SoPhi-kirjojen kivijalkana ovat hyvä ajattelu ja taitava kirjoittaminen. Kirjat valitaan asiantuntijalausuntojen eli ns. referee-käytännön pohjalta.

SoPhi 123

© 2013 Kirjoittajat ja Jyväskylän yliopisto

ISSN 1238-8025

ISBN 978-951-39-5279-2 (pdf)

SISÄLTÖ

4

Ajatuksia ilmastoetiikasta

Teea Kortetmäki, Arto Laitinen & Mikko Yrjönsuuri

21

Ilmastonmuutos yhteiskuntafilosofian ongelmana

Lauri Lahikainen

35

Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko

Simo Kyllönen

63

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

Teea Kortetmäki

84

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko ilmastokontekstissa

Téppo Eskelinen

103

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

Säde Hormio

120

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

Markku Oksanen

137

Ilmastonmuokkauksen etiikasta

Sanna Joronen

153

Kirjoittajatiedot

AJATUKSIA ILMASTOETIIKASTA

Tässä kokoelmassa filosofit tarttuvat haasteeseen ajatella ihmisten aiheuttaman vaarallisen ilmastonmuutoksen eettisiä kysymyksiä. Jotain pitäisi tehdä, mutta mitä ja kenen? Onko vastuu yksilöillä, valtioilla, yrityksillä vai muilla toimijoilla? Missä määrin syynä ovat erilaiset rakenteet tai kulttuuriset tekijät, jotka sinänsä eivät ole toimijoita mutta vaikuttavat toimintaa ohjaavasti? Miten kulttuuria ja vakiintuneita toimintatapoja muutetaan globaalissa mittakaavassa? Mitkä keinot ovat sallittuja ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi tai siihen sopeutumiseksi? Onko ilmaston manipulointi eettisesti hyväksyttävää? Miten sellaisia käsitteitä kuin toisten vahingoittamisen kieltö, oikeudenmukaisuus tai toimijan vastuu sovelletaan ilmastonmuutoksen kontekstissa? Miksei enempää ole saatu aikaan esimerkiksi YK:n ilmastokokouksissa?

1. Taustaa: ilmastonmuutoksen vaarallisuus

Ilmastotiede tuntee kiistattomasti ilmaston lämpenemistä aiheuttavat mikromekanismit ja globaalin ilmaston tiedetään tällä hetkellä lämpenevän. Siitä huolimatta laajan yleisön piirissä ilmenee ilmastoskeptisismää, jota on tuotettu osittain poliittisin tarkoituksin. Ilmastoskeptikot kieltävät, että ilmastonmuutos olisi ihmisten aiheuttamaa. Tieteen piirissä skeptisismi on hyvin harvinaista, ja inhimillisen toiminnan vaikutus tunnustetaan lähes kaikissa ilmaston lämpenemisen syitä käsittelevissä tieteellisissä artikkeleissa. Vuosina 1991–2011 julkaistuista 11944 ilmas-

Johdanto

tonmuutosta käsittelevästä tieteellisestä artikkelista vain 78:ssa ihmisen vaikutus kiistettiin.¹ Ilmasto on kuitenkin niin kompleksi kokonaisuus, että tulevan kehityksen arvioiminen on väistämättä samassa määrin epävarmaa kuin laajoja kokonaisuuksia koskeva tiede yleensäkin. Ilmastomuutokseen liittyvä tieto koskee ennen kaikkea järjestelmän keskimääräisiä muutoksia: ilmastomuutosta koskeva tieto ei kerro, miksi hirmumyrsky tapahtui juuri nyt; se kertoo vain, että hirmumyrskyjen todennäköisyys tietyllä alueella kohoaa niin ja niin paljon. Tiedemaailma ei kiistä monien muidenkin seikkojen kuten auringon säteilyaktiivisuuden vaikutusta ilmastoon; eivätkä skeptikotkaan voi kiistää sitä, että ihmisten ilmakehään päästämät kasvihuonekaasut vaikuttavat jollain tavalla ilmastoon. Ilmastotiede täsmentää, että ihmisten toimenpiteillä on ratkaiseva ja vaarallinen vaikutus.²

Kaikkiaan ilmastotieteilijöiden konsensus voidaan tiivistää seuraavasti: ilmasto lämpenee ja lämpeneminen on merkittävästi ihmisten aiheuttamaa. Lämpenemisen seurauksista on merkittävää epävarmuutta, mutta eri skenaarioiden todennäköisyyttä ja toivottavuutta voidaan arvioida. Jo vuosikymmeniä on osattu arvioida, että seuraukset ”tulevat varmasti olemaan pitkäaikaisia, lähes varmasti merkittäviä, luultavasti ei-toivottavia ja mahdollisesti katastrofaalisia” (Broome 1992, 12).

Termi ”kasvihuoneilmiö” ei viittaa ensisijaisesti nykyiseen ilmastomuutokseen vaan mekanismiin, jonka ansiosta ilmakehän kasvihuonekaasut estävät osaa auringon lämpösäteilystä palaamasta avaruuteen ja lämmittävät maapalloa kuin kasvihuone. Kasvihuonekaasujen, kuten hiilidioksidin ja metaanin, määrän lisääntyminen ilmakehässä voimistaa ilmiötä. Tästä syystä termi ”ilmaston lämpeneminen” (*global warming*) on osuvampi. Termin huonona puolena on viittaus ainoastaan lämpenemiseen, mikä sinänsä voi olla arvoneutraali tai joissain tapauksissa toivottavakin asia; sitä paitsi ilmasto saattaa ilmastomuutoksen seurauksena myös viiletä tietyillä alueilla (kuten Suomessa, jos Golf-virran kulku muuttuu). Joka tapauksessa keskeinen muutos ilmastossa koskee sen

1 <http://iopscience.iop.org/1748-9326/8/2/024024/article>

2 Suomeksi lisätietoa löytyy Ilmatieteen laitoksen ja yhteistyötahojen ylläpitäältä sivustolta www.ilmasto-opas.fi. Ks. myös esim. Kimmo Ruosteenojan ”Miten ja miksi ilmasto muuttuu” teoksessa *Ilmastomuutos käytännössä*.

epävakausta ja erilaisten ääri-ilmiöiden lisääntymistä. Osuvimpana terminä kuvaamaan ilmaston muutosta voidaankin pitää YK:n ilmastopimuksessa 1992 käyttöön otettua termiä ”vaarallinen ilmastonmuutos” (*dangerous climate change*).

Ilmastonmuutoksen seuraukset ovat pahimmillaan katastrofaalisia. Ihmisten kannalta ilmastonmuutos voi aiheuttaa viljelysmaan aavikoitumista, puhtaan juomaveden saannin heikentymistä, sään ääri-ilmiöiden kuten hirmumyrskyjen ja helleaaltojen lisääntymistä sekä tarttuvien ja eksoottisten tautien leviämistä uusille alueille. Näiden seurauksena nälänhädät, äärimmäinen köyhyys ja ilmastonmuutoksesta johtuva kuolleisuus tulevat lisääntymään, ja lukuisat ihmiset tulevat menettämään kotinsa, sekä kärsimään ruoantuotannon vaikeutumisesta. Ilmastonmuutos vaarantaa perustavanlaatuiset ihmisoikeudet, kuten esimerkiksi oikeuden elämään, terveyteen ja toimeentuloon. Muun ympäristön kannalta seuraukset voivat olla yhtä tuhoisia: yhä useammat eliölajit kuolevat ja ekosysteemit tuhoutuvat, ja jäätiköt, sademetsät ja koralliriutat ovat vaarassa kadota. Mannerjäätiköiden sulaminen voi johtaa merenpinnan huomattavaan nousuun ja saarivaltiot sekä ranta-kaupunkialueet voivat jäädä merenpinnan alle. Ilmastonmuutos on siis uhka ihmiskunnalle ja biosfäärille kokonaisuudessaan.

Lisäksi on huomioitava palautekytkentöjen vaikutus ja ns. karkaavan kasvihuoneilmaston riski. On mahdollista, että muutokset ylittävät jossain vaiheessa ryöstäytymispisteen (*tipping point*), jonka jälkeen ne vahvistavat itse itseään karaten ihmisten vaikutusmahdollisuuksien tuolle puolen. Kun napajäätiköt sulavat, jääpinta-ala pienenee. Tämä vähentää auringonsäteiden heijastumista pois maapallolta, mikä lämmittää ilmastoa, mikä nopeuttaa napajäätiköiden sulamista ja niin edelleen. Myös ikeiroutaan varastoituneen metaanin purkautuminen saattaa aiheuttaa tällaisen ketjureaktion: purkautuva metaani lämmittää ilmastoa, mikä sulattaa ikeiroutaa ja vapauttaa lisää metaania. Kaikkiaan ilmastonmuutoksen seurauksia pidetäänkin vaarallisimpina ihmiskuntaa uhkaavina ilmiöinä mahdollisen ydintalven rinnalla.

Ilmastotieteen tutkijat ovat reagoineet tilanteeseen antamalla lukuisia varoituksia. Kansainvälinen ilmastonmuutospaneeli IPCC, joka on paras tieteellinen auktoriteetti asiassa, on luonut skenaarioita, joissa arvioidaan erilaisten uhkakuvien mahdollisuutta erilaisilla keskilämpötilan

Johdanto

nousun tasoilla (esiteolliseen aikaan verrattuna).³ YK:n alainen, kasvi-huonekaasuja käsittelevä neuvoa-antava ryhmä AGGG erotti vuonna 1990 pienemmän riskin ja suuremman riskin tavoitteet. Pienemmän riskin tavoitteissa lämpötilan nousu rajautuisi yhteen asteeseen ja nousu olisi hyvin hidasta; arvion mukaan tämä skenaario jättäisi vielä herkille ekosysteemeille riittävästi aikaa sopeutua muutokseen. Suuremman riskin tavoitteissa lämpötilan nousu rajoitettaisiin kahteen asteeseen, mutta silloin muun muassa ruokakriisien uhka olisi huomattava ja sekä yhteiskuntien että ekosysteemien toiminta häiriintyisi vakavasti (AGGG 1990).

Sittemmin kahden asteen skenaariota on pidetty tavoitteena, koska yhden asteen tavoite ei enää ole realistinen. On kuitenkin epäselvää, voidaanko tuotakaan tavoitetta enää saavuttaa ottaen huomioon päästöjen yhä jatkuva kasvu ja ilmaston lämpenemisen viiveellisyys. Jo tähänastiset kasvihuonepäästöt voivat riittää lämmittämään maapalloa yli kaksi astetta, vaikka päästöt alkaisivatkin nyt vähentyä nopeasti. Kunnianhimoisia päästörajoitussopimuksia ei ole välittömässä näköpiirissä, eikä ole selvää kuinka hyvin tiukoissa sopimuksissa tultaisiin pysymään. Siksi esimerkiksi neljän asteen lämpeneminen saattaa olla realistisempi arvio tulevasta muutoksesta, ja siihenkin pääseminen vaatisi lisätoimia ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi.

Viivevaikutuksen vuoksi lämpenemisen rajoittaminen kahteen asteeseen 75% todennäköisyydellä vaatii sitä rankempia toimintatapojen muutoksia mitä myöhemmin päästöt alkavat laskea. Jos ”päästöhuippu” olisi saavutettu 2011, tarvittaisiin sen jälkeen kaikkiaan 3,7 prosentin vähennys päästöissä vuosittain; mutta jos maksimitaso saavutetaan vasta 2020, tarvitaan jo 9 prosentin päästöleikkaus vuosittain.⁴

3 Ks. <http://www.ipcc.ch> sekä <http://ilmatieteenlaitos.fi/ipcc-ilmastopaneeli>. IPCC:n viides arviointiraportti julkaistaan vuosien 2013 ja 2014 aikana. Sitä kirjoittaa 831 kirjoittajaa. Suomesta mukana ovat Veli-Matti Kerminen Helsingin yliopistosta, Kaija Hakala Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksesta, Timothy Carter Suomen ympäristökeskuksesta, Gert-Jan Nabuurs Euroopan metsäinstituutista (EFI) sekä Timo Vesala Helsingin yliopistosta.

4 Graafisia ja tilastollisia esityksiä erilaisista skenaarioista ja päästövähennystarpeista löytyy IPCC:n sivustolta www.ipcc.ch.

Joka tapauksessa pienikin ilmaston lisälämpeneminen lisää erilaisten huonojen vaikutusten todennäköisyyttä. Vaikka kahden asteen tavoitetta ei voitaisikaan saavuttaa, olisi parempi että ilmasto lämpenisi vain 2,4 astetta eikä esimerkiksi 2,7 astetta (neljästä, seitsemästä tai yhdeksästä asteesta puhumattakaan).

2. Kohti käytännön toimenpiteitä

Eri lämpenemisskenaarioiden ja niiden seurausten *todennäköisyyden* arviointi kuuluu ilmastoalan asiantuntijoille (kuten IPCC), joihin lukeutuvat myös yhteiskuntatieteilijät. Jos puhutaan ihmisen aiheuttamasta ilmaston lämpenemisestä, kyse on inhimillisestä toiminnasta, jota tutkitaan ihmistieteissä eikä luonnontieteissä. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi tarkastella esimerkiksi erilaisten yhteiskuntien ilmastonmuutokseen sopeutumisen todennäköisyyttä ja edellytyksiä erilaisten lämpenemisskenaarioiden valossa. Tutkimus voi myös arvioida esimerkiksi erilaisten poliittisten toimenpiteiden todennäköistä vaikutusta päästöihin ja toisaalta toimenpiteiden todennäköisiä seurauksia ihmiselämän tai yhteisöjen toiminnan eri osa-alueille. Myös ilmastonmuutokseen liittyvissä päätöksentekotilanteissa poliittiset päättäjät periaatteessa nojaavat tieteelliseen tietoon siitä, mitä eri päätösvaihtoehtoista käytännössä seuraisi. Tätä tietoa tuottamaan tarvitaan yhteiskuntatieteilijöitä.

Eri toimintavaihtoehtoihin liittyvien seurausten *toivottavuuden* arviointi ei ole tieteellisen objektiivinen tosiasia. Se on arvosidonnainen, eettinen ja käytännöllinen kysymys. Tästä ei seuraa, ettei kysymystä voitaisi käsitellä rationaalisesti argumentoiden. Nykyään tunnustetaan yleisesti, että jokaisella ihmisellä on oikeus ja velvollisuus itse hahmottaa omat arvomaailmansa ja omat käsityksensä siitä, millainen maailma olisi toivottava. Ilmastonmuutosta käsittelevät filosofit, etiikan alan asiantuntijat, pyrkivät auttamaan tässä.

Maailmassa vallitsee eettinen konsensus siitä, että katastrofaalisen ilmastonmuutoksen tulokset eivät ole toivottavia. On eettisesti väärin, jos ihmiskunta omalla toiminnallaan saa aikaan, että maapallo kuumeenee lähelle Venus-planeetan lämpötiloja. Tällaisessa mielessä ilmaston-

Johdanto

muutos kuuluu sellaisiin asioihin, joissa löytyy kutakuinkin kaikkien ihmisten jakamia yhteisiä arvoja. Niistä ei oikeastaan tarvitse käydä filosofistakaan keskustelua, vaikka niiden esiin tuominen saattaakin joskus olla hyödyllistä. Ilmastoeettinen keskustelu koskee kuitenkin lähinnä niin sanoaksemme ”harmaata aluetta”, jossa emme oikein ole varmoja tai yksimielisiä siitä, mikä on toivottavaa ja mikä ei. Tällaisessa tilanteessa on – tieteellisten tosiasioiden tunnustamisen lisäksi – hyödyllistä ymmärtää, millaisia eettisesti tärkeitä näkökulmia erilaisiin asioihin liittyy. Tämä voi johtaa yksimielisyyteen, kun asian eri puolet ymmärtävät, tai erilaisuuden tunnustavaan erimielisyyteen, jossa ymmärretään myös toisella tavalla ajattelevan ihmisen poikkeava näkökulma.

Tämän kokoelman esseet pyrkivät auttamaan näiden eettisten kysymysten pohtimisessa: Millaista eettistä painoarvoa on lajien monimuotoisuudella ja sukupuutoilla; entä inhimillisellä kärsimyksellä ja hyvinvoinnin edellytyksillä (kuten ruoan ja veden saatavuudella, tartuntatautien tai ympäristöpakolaisuuden välttämällä) tulevaisuudessa ja nyt? Kuinka määritellä välttämättömyyksiä ja ylellisyyden ero? Entä miten määritellä sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus tai teollisten maiden ja kehittyvien maiden välinen solidaarisuus? Eettisyyden arviointi ei rajoitu päämäärien toivottavuuteen vaan sisältää myös keinojen hyväksyttävyyden pohtimisen.

Taloudelliset kysymykset ovat taloustieteilijöiden alaa, mutta niihinkin liittyy eettisesti ja poliittisesti latautuneita kysymyksiä kuten niin sanotun laskentakoron määrittäminen: miten painotamme tulevaisuuden ihmisten intressejä eli etuja elossa olevien intresseihin nähden? Tässä kokoelmassa laskentakorko-ongelmaa käsittelee tekstissään Simo Kyllönen. Kaikkiaan eri skenaarioiden toivottavuuden ja käytännöllisen, poliittisen hyväksyttävyyden määrittely on poliittisten toimijoiden kuten kansalaisten, kansalaisliikkeiden ja valtioiden vastuulla (Ks. Kitcher 2013).

Käytännön toimenpiteet voidaan jakaa ilmastonmuutoksen hillintään, ilmastonmuutokseen sopeutumiseen ja ilmaston manipulointiin. Ilmastonmuutosta voi ja pitää ensiksikin hillitä: pyrkiä siihen, että keskilämpötila muuttuisi mahdollisimman vähän. Lisäksi ilmastonmuutokseen voi ja pitää sopeutua: ilmasto tulee joka tapauksessa muuttumaan. Myös sopeutumisen kustannusten jako on eettinen kysymys. Suomeksi

hillinnän ja sopeutumisen keinoja on tarkasteltu esimerkiksi Anne Virtasen ja Liisa Rohwederin toimittamassa kirjassa *Ilmastonmuutos käytännössä. Hillinnän ja sopeutumisen keinoja* (Gaudeamus). Hillinnän ja sopeutumisen lisäksi ilmastoa voidaan yrittää manipuloida vähentämällä maan ilmakehään jäävän auringonsäteilyn määrää tai sitomalla hiiltä pysyvästi ilmakehästä maapalloon; tätä vaihtoehtoa tarkastellaan Sanna Jorosen artikkelissa.

Kenen vastuulla näiden toimenpiteiden tekeminen sitten on ja millaiset toimijat ovat vastuussa?

Toimijoita ovat sekä yksilöt että kollektiivit (yhteisöt) kuten kolmas sektori, yritykset, valtiot, EU ja YK. Jokaisella toimijalla voidaan sanoa olevan vastuu omasta toiminnastaan ja sen aiheuttamista vahingoista sekä omasta osallisuudestaan kollektiivisiin prosesseihin. Eri toimijoilla on hyvin erilainen kyky ja toimivalta ohjata ja sanktioida muiden toimintaa. Julkisella vallalla on toimivaltaa runsaasti, mutta yritysten yhteiskuntavastuu sen sijaan rajoittuu oman toiminnan ja oman alan toimintakulttuurin parantamiseen. On syytä ajatella, että lämpenevän ilmastoin haaste edellyttää kollektiivista toimintaa, joka sitoo riittävää määrää hallituksia ja onnistuu suitsimaan taloudellisia toimijoita. Sen sijaan yksilöiden ilmastovastuu perustuu lähinnä toisten vahingoittamisen kieltoon: minun tulee olla vahingoittamatta toisia riippumatta siitä, onko vahingoittamisesta luopuminen tehokas osa kollektiivista ongelmanratkaisua (ks. Broome 2012).

Ratkaisut tehdään nyt, joten olemassa oleva historiallinen tilanne määrittää ratkaisevat toimijat sekä toiminnan mahdolliset tasot ja kontekstit. Tässä suhteessa on toki tilaa institutionaaliselle mielikuvitukselle ja oikeudenmukaisemman maailman perusrakenteen hahmottelemiselle, mutta ilmastonmuutoksen ratkaisemiseksi ei ole aikaa koko maailmanjärjestelmän uudistamiselle. Otsonikerroksen suojelemiseksi pystyttiin tekemään kansainvälisesti kattava sopimus varsin ripeästi (nk. Montrealin pöytäkirja 1987), mutta ilmastonmuutokseen puuttuminen koskettaa niin monia elämänalueita ja jakaa valtioiden intressejä niin syvästi, että YK:n neuvottelut eivät ole johtaneet tuloksiin.

Toisaalta kiireeseen vedoten voidaan päätyä toistamaan jo tehtyjä virheitä. Esimerkiksi päästökaupan ja niin sanottujen puhtaan kehityksen mekanismien (CDM, *clean development mechanism*) kielteisiä vaikutuksia

Johdanto

kuten niihin liittyvää johdannaisten pörssikauppaa on suomeksi tarkasteltu kriittisesti kokoelmassa *Kenen ilmasto?* (Hakkarainen & Käkönen, toim. 2010). Myös Teppo Eskelisen artikkeli tässä kokoelmassa sivuaa ongelmaa. Onkin syytä kysyä, tulisiko päästökaupan sijaan suosia selkeitä kieltoja ja rajoituksia: jos jokin valtio ei käytä kaikkea päästöoikeuttaan, olisi kaikkien etu jättää nämä päästökiintiöt käyttämättä.

Tämän kirjan esseiden tarkoitus on hahmottaa eritasoisten toimijoiden vastuuseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Pyrimme jäsentämään perinteisen eettisen yleiskysymyksen ”kenen pitäisi tehdä ja mitä?” lämpenevän ilmaston kontekstiin. Yhteisöjen ja kollektiivisten toimijoiden asema nousee tässä yhteydessä keskeiseen rooliin, koska ilmastonmuutos ei ole kenenkään yksin aiheuttamaa eikä kenenkään yksilön valinnoilla vältettävissä.

Ilmastonmuutokseen tartuttiin filosofisena ongelmana joitain vuosikymmeniä sitten, mikä on filosofisen perinteen pituuteen nähden aivan äskettäin. Alkuvaiheen hajanaisen keskustelun jälkeen viimeisten kymmenen vuoden keskustelun voi sanoa pyrkineen asian kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen. Esimerkiksi Lahikaisen omassa artikkelissaan tarkemmin esittelemä filosofi Stephen Gardiner on antanut ilmastonmuutoksen filosofiaa käsittelevälle kirjalleen otsikon ”A Perfect Moral Storm”. Moraalisella myrskyllä hän tarkoittaa sitä, miten ilmaston lämpenemisen haaste kietoo hyvin erilaisia asioita yhteen. Tämä haaste koskettaa koko elämäämme eikä siihen liittyviä yksittäisiä puolia voi käsitellä yksitellen. Filosofeina meitä koskettava moraalinen haaste on hyvin moniulotteinen.

Uusimmissa tutkimuksissaan filosofit ovat myös huomanneet, etteivät perinteiset filosofiset välineistöt oikein sovellu ilmastonmuutokseen liittyvien ongelmien kunnolliseen hahmottamiseen. On luotava myös uudenlaisia filosofian ja etiikan tekemisen tapoja. Entä jos meidän onkin syyttämisen ilmastonmuutoksesta länsimaisen tieteen edistyksen pohjana olevaa filosofista perinnettä? Kuinka pitkälle pääsemme, jos tartumme tieteen keinoin tieteen tuottamien ongelmien ratkaisemiseen? Missä määrin meidän on muutettava koko elämänmuotoamme sellaisessa aikataulussa, jossa muutos ei koskaan aiemmin ole onnistunut?

3. Katsaus kirjan sisältöön

Tämän kokoelman artikkelit käsittelevät ilmastofilosofisen keskustelun tarkastelun (Lahikainen) lisäksi ilmastopolitiikkaa ja instituutioita (Eskelinen, Kortetmäki, Kyllönen), oikeudenmukaisuutta ja ihmisoikeuksia (Kortetmäki, Eskelinen), erilaisia ratkaisukeinoja (Joronen, Kortetmäki, Kyllönen, Oksanen), sekä vastuunjakoa (Eskelinen, Hormio, Oksanen). Esittelemme seuraavassa lyhyesti artikkelit ja niiden pääteemat.

Ilmastokysymys filosofisena ongelmana

Ilmastonmuutos tutkimuskohteena ei ole luonnontieteiden yksinoikeutta – on selvää, että tarvitaan myös ihmistieteellistä tutkimusta koskien ilmastonmuutoksen taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia аспекteja. Entä tarvitaanko ilmastonmuutokseen liittyen erityisesti filosofista tarkastelua? Tätä pohtii Lauri Lahikainen artikkelissaan ”Ilmastonmuutos yhteiskuntafilosofian ongelmana”. Hän tarkastelee, mitä yhteiskuntafilosofinen näkökulma ilmastonmuutokseen voisi merkitä ja millaista uudistumista ilmastonmuutoksen tarkastelu voisi vaatia yhteiskuntafilosofialta. Hän jakaa ilmastonmuutoksesta käydyn filosofisen keskustelun kolmeen aaltoon, joissa ilmastonmuutoksen ja filosofian suhde määrittyy eri tavoin. Ensimmäisessä aallossa ilmastonmuutos huomioidaan filosofisena ongelmana ja sen käsittelyyn sovelletaan filosofian työkaluja. Toinen aalto pyrkii muodostamaan kokonaiskuvaa ilmastonmuutoksesta sekä tarkastelemaan, mikä tekee ongelman ratkaisusta niin vaikeaa. Kolmannessa aallossa yritetään miettiä, miten filosofiaa tulisi uudistaa, jotta se pärjäisi ilmastonmuutoksen edessä. Lopuksi Lahikainen pohtii yleisemmin filosofisen tarkastelun roolia ilmastonmuutoksen suhteen.

Demokratia ja ilmastopolitiikka

Simo Kyllösen artikkelissa ”Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko” pohditaan, voiko ilmastokatastrofien uhkaa torjua demokraattisesti vai tarvittaisiinko pikemminkin valistunutta itsevaltiasta. Demokratialla saattaa olla hyvä historia vakavien haasteiden kohtaamisessa, mutta ilmastonmuutoksen kaltainen haaste on monin tavoin erilainen

Johdanto

kuin aiemmat saavutukset. Toistaiseksi kansainväliset ilmastokokoukset eivät ole johtaneet tarvittaviin sopimuksiin, eivätkä kansallisella tasolla päättäjät koe tehokkaita toimia ilmastomuutoksen torjumiseksi toimivaksi suosion kalastelun menetelmäksi. Päästöt jatkavat yhä kasvuaan.

Kyllönen tarkastelee kuitenkin artikkelissaan, miksi kollektiivisten päätösten tekeminen demokraattisesti on perusteltua toisaalta yleensä ja toisaalta erityisesti ilmastomuutosta koskevien päätösten yhteydessä. Miksi kansan pitäisi saada päättää ilmastoasioista, mikäli se ei ole riittävästi perillä ilmastomuutoksen nykytilasta? Eikö päätöstä pitäisi jättää asiantuntijoille? Kyllönen tuo esiin erimielisyyksien ja epävarmuuksien roolin sekä erityisesti erilaisten arvostusten läsnäolon. Erityisesti arvoerimielisyydet voivat perustella demokratiaa: ”Silloin kun olemme järkevästi eri mieltä ja epävarmoja siitä mikä lopulta on arvokasta, paras tapa tehdä päätöksiä on prosessi, joka ottaa huomioon kaikki järkevät näkökannat asiaan ja takaa, että kutakin näkökantaa arvioidaan tasapuolisesti sen esittämien perusteiden valossa.”

Demokratian oikeutus ei riipu ainoastaan siitä, tehdäänkö sen puitteissa hyviä ja huonoja päätöksiä, mutta on argumentoitu, että ainakin tiettyjen ehtojen vallitessa demokraattinen prosessi johtaa parempiin päätöksiin. On myös oleellista, että päätökset koetaan sitoviksi ja niitä noudatetaan. Demokraattiseen päätöksentekoon osallistuvat vain kulloinkin elossa olevat sukupolvet – mitä takeita voi siis olla tulevien sukupolvien oikeuksien kunnioittamiselle? Kyllönen muistuttaa, kuinka demokratiaan kuuluu myös oikeuksien perustuslaillisuus, jonka avulla olisi mahdollisuus taata ainakin vähimmäissuoja tuleville sukupolville vakavaa ilmastouhkaa vastaan. Näiden kysymysten lisäksi artikkeli käsittelee myös hyvän demokraattisen päätöksentekoprosessin edellytyksiä, vaikuttamisen eri keinoja sekä asiantuntijoiden ja kansalaisten roolia päätöksenteossa.

YK:n ilmastokokousten lupaukset ja pettymykset

Artikkelissaan ”YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset” Teea Kortetmäki tarkastelee tärkeintä kansainvälistä instituutiota, joka on pyrkinyt saamaan aikaan sitovia päätöksiä ilmastomuutoksen hillitsemiseksi, YK:n nimissä käytäviä ilmastokokouksia. Voidaanko niissä saavuttaa

tuloksia, joiden ansiosta ilmastonmuutosta vastaan ja sen haittavaikutusten minimoimiseksi tehdään maailmassa enemmän kuin ilman kokouksia tehtäisiin?

Artikkeli tarkastelee kolmea teemaa, joissa kaikissa pohjoisen ja etelän välinen vastakkainasettelu vaikuttaa keskeiseltä. Ovatko globaalit neuvottelut tehokas ja oikeutettu tapa pyrkiä ratkaisemaan ilmastonmuutokseen liittyviä ongelmia? Ovatko ilmastoneuvottelut oikeudenmukaisia sen suhteen, miten eri osapuolten näkemykset huomioidaan ja tasavertainen osallistuminen taataan? Entä millaisia eri oikeudenmukaisuuskäsityksiä ja -argumentteja neuvotteluosapuolet käyttävät kokouksissa, ja näyttävätkö ilmasto-ongelman ratkaisuun liittyvät käsityserot ylittämättömiltä? Ovatko esitetyt argumentit päteviä? Kortetmäki tarkastelee erityisesti vuoden 2009 Kööpenhaminan kokousten retoriikkaa ja toteaa niissä paljastuvan varsin vahvan luottamuskuilun eri osapuolten välillä, erityisesti vauraan pohjoisen ja köyhän etelän.

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko ilmastokontekstissa

Teppo Eskelinen tarkastelee artikkelissaan ”Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko ilmastokontekstissa” kahta ilmastoetiikan keskeistä käsitettä, oikeudenmukaisuutta ja vahingontekoa. Mikäli jokin toiminta tai yhteiskunnallisen instituution aikaansaama seuraus tulkitaan vahingoittamiseksi, tulisi moraalisen johtopäätöksen olla tuon toiminnan välittömän lopettaminen. Vahingoittamisen käsite näyttäisi puolestaan merkitsevän hyvin vahvoja velvollisuuksia ilmastonmuutoksen aiheuttamiseen eniten osallistuville.

Eskelisen tuo esiin, että maapallon väestö voidaan jakaa kolmeen osaan, joihin jokaiseen kuuluu runsaat kaksi miljardia ihmistä: globaalisti hyväosaiset, kamppailevat mutta pärjäävät ja viimeisenä köyhyydessä elävät ja haavoittuvat. Globaalisti hyväosaiset aiheuttavat pääosan ilmastonmuutosta kiihdyttävistä päästöistä elämäntapansa sivutuotteena. Vastaavasti köyhyydessä elävät kärsivät ilmastonmuutoksesta selvästi eniten. Ilmastonmuutos siis vahvistaa olemassa olevaa globaalia eriarvoisuutta. Tämä ilmastopolitiikan osapuolijako ei noudata suoraan kansallisvaltioiden rajoja tai pohjoinen–etelä -asetelmaa.

Johdanto

Ilmastonmuutosprosessin haitat ja hyödyt jakautuvat eriarvoisesti, vaikka jossain määrin kaikki osallistuvat päästöjen tuottamiseen ja kärsivät ilmastonmuutoksesta. Voidaanko ilmastokontekstissa sanoa, että yhdet vahingoittavat toisia? Eskelinen tarkastelee, millä perusteilla voidaan puhua vahingoittamisesta. Ilmastokontekstissa käsitteeseen liittyy erityisongelmia ilmastonmuutoksen aiheuttamien haittojen epäkonkreettisen tai riskeihin kytkeytyvän luonteen, niiden kollektiivisuuden sekä muutosten planetaarisuuden vuoksi.

Oikeudenmukaisuus edellyttää vahingoittamisen välttämisen lisäksi etujen ja haittojen jakamista reilusti. Eskelisen artikkelissa korostetaan, että on tärkeää erottaa ihmisten intressit ja erilaiset keinot toteuttaa niitä – kenenkään intresseissä ei suoranaisesti ole päästöjen lisääminen. Eskelinen tarkastelee myös markkinaperustaisten keinojen avointa kysymystä: kohdistuvatko niiden edut ja haitat oikeudenmukaisesti, vai joutuvatko köyhimmät kärsimään näennäisen neutraaleista ilmastopäästöjen kompensatioista, kuten CDM-hankkeista (*Clean development mechanism*).

Yksilön osallisuus kollektiivisesta vastuusta

Säde Hormion artikkeli ”Osallisuusvastuu ilmastoetiikassa” lähtee liikkeelle havainnosta, että ilmastonmuutos on syntynyt teollistumisen ja nykyisen elämäntyylin tahattomana ja pitkään tiedostamattomana sivuvaikutuksena. Lisäksi yksilöiden teot tai tekemättä jättämiset eivät juurikaan vaikuta lopputulokseen. Näiden seikkojen valossa yksilöiden pitäminen vastuullisina on perinteisen yksilökeskeisen ajattelun mukaan ongelmallista. Hormio kuitenkin argumentoi liian yksilökeskeistä ajattelua vastaan tarkastelemalla osallisuusvastuun (*complicity*) käsitettä. Hän seuraa aiheesta kirjoittaneen Christopher Kutzin erottelua vastuun kantajan ja vastuun perusteen kesken ja tuo esiin, että vastuun peruste voi olla yksilöllinen silloinkin kun vastuunkantaja on kollektiivinen. Lisäksi vastuukysymysten tarkasteluun tarvitaan toimijan näkökulman lisäksi uhrin ja sivustakatsojan käsitteet sekä niihin liittyvät monimutkaiset verkostot ja linkitykset.

Hormio kritisoi Walter Sinnott-Armstrongin näkemystä, jonka mukaan emme voi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta yksilöinä, koska yksittäiset saastuttavat tekomme eivät aiheuta ilmastonmuutosta (suo-

rasti tai epäsuorasti).⁵ Hormion mukaan on harhaanjohtavaa sanoa ainoastaan etteivät yksittäiset tekomme yksittäisinä tekoina vahingoita muita. Teko joka ei vahingoita ketään voi olla silti väärä, jos se kuuluu tekojoukkoon, joka aiheuttaa vahinkoa. Pienten, tuskin havaittavasti kasvihuonepäästöjä lisäävien tekojemme tärkeys on juuri siinä, mitä muutoksia ne yhdessä samankaltaisten tekojen kanssa aiheuttavat maapallon lämpötilaan.

Hormio soveltaa Kutzin erottelua ilmastonmuutokseen sanomalla, että kollektiivisen vastuun kantajana ovat ihmiset (kuten suomalaiset), joiden yhteiskunnalla on korkea hiilijalanjälki, ja vastuun peruste löytyy yhteiskunnan arkeen ja elämäntyyliin osallistumisesta. Yksilöt jakavat tämän kollektiivisen vastuun, ja lisäksi kullakin on henkilökohtainen vastuu omasta toiminnastaan, ja sen määrä riippuu muun muassa yksilön rooleista ja vaikutusmahdollisuuksista.

Lisäksi Hormio korostaa eri näkökulmien eron merkitystä: teki-
jöiden, uhrien ja sivustakatsojien roolin huomioonottaminen vastuun määrittämisessä on keskeistä. Osallisuusvastuun käsite pyrkii tavoittamaan sekä uhrien että sivustakatsojien näkökulman ja laajentamaan vastuukäsitettä yksilön vaikutuksen, kontrollin ja autonomian asettamien kapeampien rajojen yli.

Kulttuurikritiikki

Markku Oksanen tuo kirjoituksessaan ”Ilmaston lämpenemisen etiikka ja kulttuurikritiikki” esiin, että ilmastoetiikan tarkastelun painopiste on usein joko yksilöiden toiminnassa tai juridisissa ja institutionaalisissa säännöissä. Oksanen tuo näiden rinnalle *kulttuurin* näkökulman. Oksanen tarkastelee kulttuurin käsitettä ja ottaa lähtökohdakseen normatiivista ja ei-normatiivista ainesta sisältävän informaation käsitteen, seura-

5 Sinnott-Armstrongin mukaan velvoite torjua ilmastonmuutosta on ainoastaan valtioiden hallituksilla, ja yksilöiden todellinen velvollisuus ilmastonmuutoksessa on saada hallitukset tekemään työnsä kunnolla. Stephen M. Gardiner on täydentänyt tätä tuomalla esiin, että kun demokraattinen vastuunsiirto yksilöiltä valtiolle epäonnistuu, kuten ilmastonmuutoksen suhteen on näyttänyt käyneen, vastuu palautuu yksilöille.

Johdanto

ten evoluutiotutkijoita Peter Richersonia ja Robert Boydia (2006, 16), joiden mukaan ”kulttuuri on informaatiota, joka voi vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja jonka ne hankkivat lajinsa muilta yksilöiltä opetuksen, jäljittelyn ja muiden sosiaalisen siirron muotojen seurauksena”.

Oksanen erottaa kolme erilaista ympäristöpolitiikan lähestymistapaa: konsumeristinen eli kuluttajapainotteinen, institutionaalinen eli rakennepainotteinen ja kulttuurinen. Viimeksi mainittu lähestymistapa on ennen kaikkea *kulttuurikritiikkiä*, jolloin kulttuurisia tapoja ja käytäntöjä arvioidaan kriittisesti niiden ilmastovaikutusten valossa. Kulttuurikritiikki kohdistuu yksilöiden elämäntapavalintojen tai kirjoitettujen lakien sijaan epämuodollisiin käytäntöihin ja tapoihin. Oksanen tarkastelee esimerkkitapauksia, joissa on selkeä kulttuurinen ulottuvuus: lahjojen vaihto, ihmisten liikkuvuus ja puhdistautumisen rituaalit. Konsumeristisen tai institutionaalisen tarkastelun sijaan vasta niiden kulttuurisen aspektin tarkastelu mahdollistaa myös täysimittaisemman kritisoinnin: kulttuuriset merkitykset eivät ole yksilöiden tai institutionaalisen sääntelyn täydessä kontrollissa. Kirjoituksessa tarkastellaan myös kulttuurisen lähestymistavan toimeenpanon ongelmaa: voiko kulttuuria muuttaa?

Ilmaston manipulointi

Perinteiset toimintastrategiat ilmastonmuutokseen reagoimiseksi ovat hillintä ja sopeutuminen. Sanna Joronen tarkastelee ”Ilmastonmuokkauksen etiikasta” –kirjoituksessaan viimeiseksi hätävaraksi koettua radikaalia teknologista keinoa estää ilmastonmuutoksen ei-toivottavia vaikutuksia: ilmastonmuokkausta (*geoengineering*). Sillä tarkoitetaan laajamittaista ja tarkoituksellista ilmaston manipulointia, jonka tarkoituksena on hillitä ihmistoiminnasta aiheutuvan ilmastonmuutoksen vaikutuksia. Osa ilmastonmuokkauskeinoista pyrkii laskemaan maapallon keskilämpötilaa ottamalla talteen ja varastoimalla hiilidioksidia ilmakehästä. Toinen ilmastonmuokkauskeinojen pääkategoria on auringon säteilyn heijastaminen maapallolta takaisin avaruuteen, mikä myös laskee maapallon keskilämpötilaa.

Joronen pohtii ilmastonmuokkauksen eettisiä ulottuvuuksia, joista ei ole keskusteltu kovin kattavasti kansainväliselläkään tasolla. Onko

ilmaston manipulointi hyväksyttävää? Johtaako se vakuutusten yhteydestä tuttuun moraalikatoon (*moral hazard*), eli siihen että riskialtista tai tuhoisaa käyttäytymistä jatketaan, koska tuhojen toteutuminen voidaan erillisellä teknologialla sittenkin estää? Onko teknologisten ratkaisumallien soveltaminen sosiaalisiin haasteisiin pikemminkin ongelman syy kuin ratkaisu? Ovatko ilmastonmuokkaukseen sisältyvät riskit ja epävarmuudet liian suuria?

Joronen tarkastelee myös sitä, kuinka ilmastonmuokkauksen ehdottaminen osaksi ilmastomuutoksen toimintaportfoliota on teknologisen ratkaisun kehittämistä ongelmaan, joka on kuitenkin alunperin luonteeltaan sosiaalinen. Hän tarkastelee Weinbergin näkemystä, että sosiaaliset muutokset edellyttävät oikeudellisia, kasvatuksellisia, moraalisia ja organisatorisia toimia, jotka tähtäävät motivaation ja toiminnan muutokseen sosiaalisesti toivottavaan ja hyväksytyyn suuntaan – teknologiset ratkaisut eivät ota näitä puolia huomioon. Joronen keskustelee myös Daniel Sarewitzin ja Richard Nelsonin kehittämistä kolmesta kriteeristä, joiden perusteella voidaan arvioida teknologisten ratkaisujen soveltumista ongelmiin. Kaikkiaan ilmastonmuokausehdotuksia tulee Jorosen mukaan arvioida tapaus kerrallaan.

4. Lopuksi

Ilmastokeskustelussa on siedettävä monenlaista epävarmuutta. Emme voi tietää, paljonko maapallo tarkalleen ottaen nykytoimillamme lämpenee, saati mitkä tuon lämpenemisen seuraukset millekin alueelle ovat. Tästä huolimatta voimme keskustella mielekkäästi eri vaihtoehtojen toivottavuudesta sekä siitä, miten meidän tulisi toimia ei-toivottujen seurausten minimoimiseksi. Ilmastoeettinen keskustelu ei ole ainoastaan tieteellistä, norsunluutorneissa käytävää väittelyä, vaan sillä on selkeä ja kaksisuuntainen vuorovaikutussuhde suuren yleisön ja kansalaisjärjestöjen kanssa käytävään keskusteluun: ilmastoetiikka auttaa muotoilemaan argumentteja, joilla esimerkiksi vähemmistöjen ja hauraiden ekosysteemien suojelua voidaan ilmastokontekstissa puolustaa, ja toisaalta monet kansalaisjärjestöt ja muut toimijat auttavat ilmastofilosofia kiinnittämään huomiotaan sellaisiin kysymyksiin, joihin tutkija ei olisi kenties muuten kiinnittänyt huomiota.

Johdanto

Ilmastonmuutos on niin moniulotteinen ilmiö, että kaikki mahdolliset eettiset näkökulmat ja niiden yksityiskohdat kattava käsittely vaatisi kokonaisen teossarjan. Jokaisen kiven kääntämisen sijaan tämä teos pyrkiikin antamaan rajatun, mutta selkeän kuvan ilmastoetiikan keskeisimmistä kysymyksistä sekä tärkeimmistä niihin liittyvistä argumenteista. Suomenkielisestä ja monessa suhteessa laajasta ilmastokirjallisuudesta on puuttunut ilmastoetiikkaan keskittyvä kirja; *Ajatuksia ilmastoetiikasta* pyrkii täyttämään tuon aukon.

Lisäkirjallisuusluettelo tarjoaa joitain lukuvinkkejä sekä suomen- että englanninkielisestä alan kirjallisuudesta, lisää lähteitä löytyy kokoelman artikkeleiden lähdeluetteloista.

Toivotamme antoisia ja ajatuksia herättäviä lukuhetkiä kirjan tekstien parissa.

Jyväskylässä 5.6.2013,

Teea Kortetmäki, Arto Laitinen ja Mikko Yrjönsuuri

Lisäkirjallisuutta:

- Arnold, Denis G. (toim.) (2011). *The Ethics of Global Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Broome, John (1992). *Counting the Cost of Global Warming*. White Horse Press.
- Broome, John (2012). *Climate Matters. Ethics in a Warming World*. New York: W.W. Norton & Company.
- Dryzek, John S., Norgaard, Richard B. ja Schlosberg, David (toim.) (2011) *Oxford Companion to Climate Change and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gardiner, Stephen M., Caney, Simon, Jamieson, Dale ja Shue, Henry (toim.) (2010). *Climate Ethics: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press.
- Gardiner, Stephen M. (2011). *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Hakkarainen, Outi ja Käkönen, Mira (toim.) (2010). *Kenen ilmasto?* Helsinki: Like.
- Harris, Paul G. (toim.) (2011). *Ethics and Global Environmental Policy: Cosmopolitan Conceptions of Climate Change*. Cheltenham: Edward Elgar.

- Hulme, Mike (2009). *Why We Disagree About Climate Change: Understanding Controversy, Inaction and Opportunity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Isomäki, Risto (2009). *34 tapaa estää maapallon ylikuumeneminen: järkevästä vaihtoehdoista hullun tiedemiehen ratkaisuihin*. Helsinki: Tammi.
- Kitcher, Philip (2013). Plato's Revenge. An Undemocratic Report from an Overheated Planet. *Logos. A Journal of Modern Society and Culture* 12:2, Winter 2013. <http://logosjournal.com/2013/kitcher/>
- Roberts, J. Timmons ja Parks, Bradley C. (2006). *A Climate of Injustice: Global Inequality, North-South Politics, and Climate Policy*. Cambridge: MIT Press.
- Ruosteenoja, Kimmo (2011). Miten ja miksi ilmasto muuttuu? Teoksessa Anne Virtanen ja Liisa Rohweder (toim.) *Ilmastonmuutos käytännössä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Toiviainen, Pasi (2009). *Ilmastonmuutos. Nyt*. Helsinki: Otava.
- Vanderheiden, Steve (2008). *Atmospheric Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Virtanen, Anne ja Rohweder, Liisa (toim.) (2011). *Ilmastonmuutos käytännössä. Hillinnän ja sopeutumisen keinoja*. Helsinki: Gaudeamus.

Verkkosivuja:

- <http://www.ilmasto.org> Suomalaisten kansalaisjärjestöjen ilmastositivusto.
- <http://ilmasto-opas.fi/> Ilmastonmuutostiedon portaali Suomessa,
- <http://www.co2-raportti.fi/> Suomen ilmastopäästöjä seuraava sivusto.
- <http://www.ethicsandclimate.org/> Ethics and Climate -blogi (Donald Brown).
- <http://www.climate-justice-action.org> Globaali ilmastotoimintaryhmä.
- <http://www.aip.org/history/climate/internat.htm> Sivusto ilmastomuutoksen löytymisen historiasta.

ILMASTONMUUTOS YHTEISKUNTAFILOSOFIAN ONGELMANA

Lauri Lahikainen

Johdanto

Otsikolla on kahtalainen merkitys. Toisaalta ihmisten aiheuttama ilmastomuutos ei ongelmana ole luonnontieteilijöiden yksityisomaisuutta. Ilmastomuutoksen syyt ovat yhteiskuntajärjestelmiemme rakenteissa ja sillä on merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Se on siis ongelma, jota yhteiskuntafilosofien on syytä tarkastella. Toisaalta se seikka, että nykyiset yhteiskuntajärjestelmämme ja ihmisten toiminta niiden puitteissa voivat muokata koko planeettaa radikaalisti, ei mahdu helposti olemassa oleviin yhteiskuntafilosofisiin systeemeihin. Ilmastomuutos on myös ongelma yhteiskuntafilosofialle. Se pakottaa uudistumaan, keksimään uusia käsitteitä ja ajattelemaan uusilla tavoilla.

Tarkastelen tässä tätä kahtalaista ongelmaa käymällä läpi ilmastomuutoksesta käytyä filosofista keskustelua. Jaan tämän keskustelun kolmeen aaltoon, joissa ilmastomuutoksen ja filosofian suhde määrittyy eri tavoin. Lopuksi pohdin yleisemmin filosofian roolia ilmastomuutoksen suhteen.

Ilmastonmuutoksen todellisuus

Ilmastotieteilijöiden keskuudessa vallitsee konsensus ilmastonmuutoksesta: ilmastotieteilijät ovat yhtä mieltä sekä siitä, että ilmasto on muuttumassa maapallon keskilämpötilan nousun takia. Tällä on radikaaleja vaikutuksia sääolosuhteisiin ja ekosysteemeihin. Vaikutukset ovat jo nähtävissä aavikoitumisena, meren pinnan nousuna, sään ääri-ilmiöiden lisääntymisenä, epätavallisen kylminä keväinä tai ennätysellisen kuumina kesinä ympäri maailmaa. Ongelmaa pahentaa se, että ilmastonmuutoksen vaikutukset näkyvät viiveellä ja ovat pitkäkestoisia. Nykyiset päästöt vaikuttavat ilmastoon vielä kymmenien vuosien kuluttua.¹

Syvällisen yhteiskuntafilosofisen ongelman ilmastonmuutoksesta tekee se, että nykyiset yhteiskuntajärjestelmämme eivät ole kyenneet ratkaisemaan itse aiheuttamaansa ongelmaa. Yhteiskuntajärjestelmämme ovat niin riippuvaisia fossiilista polttoaineista, että niiden käytön radikaali vähentäminen ei tunnu olevan mahdollista. Tämä riippuvuus ei ole luonnonlain kaltainen välttämättömyys vaan on luonteeltaan nimenomaan yhteiskunnallista. Nykyinen infrastruktuurimme on rakentunut vahvasti fossiilisten polttoaineiden varaan, minkä lisäksi öljyn ja kivihiihlen tuotanto ja markkinat ovat tiukasti kietoutuneet nykyisiin valta- ja luokkasuhteisiin. Infrastruktuurin ja elämäntavan asettaman kysynnän lisäksi fossiiliset polttoaineet ovat myös näiden valtasuhteiden perusta ja niiden uusintamisen edellytys. Ilmastonmuutos kytkeytyy näin ollen yhteiskuntafilosofian perustaviin kysymyksiin: Millainen on hyvä ja oikeudenmukainen yhteiskunta? Minkälaiset yhteiskunnalliset suhteet ovat järkeviä ja oikeutettuja? Miten yhteiskunnan asioista tulisi päättää? Miten yhteiskuntaa voi muuttaa?

1 Yleistajuisia esityksiä ilmastonmuutoksen luonnontieteellisestä taustasta ovat mm: Flannery 2006, varsinkin sivut 43-50 sekä Pethica *et al.* 2010. Olennaisia lähteitä ovat ennen kaikkea Hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneelin (IPCC) raportit. Viimeisimmän raportin luonnontieteellisestä osuudesta ks. IPCC 2007. Seuraava IPCC:n raportti ilmestyy vuonna 2014.

Ilmastonmuutoksen filosofian kolme aaltoa

Ehdotan, että ilmastonmuutoksen filosofisen tutkimuksen, ilmastonmuutoksen filosofian, voi jakaa kolmeen aaltoon. Ensimmäinen aalto kuvaa tilannetta, jossa filosofit huomaavat ilmastonmuutoksen filosofisena ongelmana ja soveltavat filosofian työkaluja sen käsittelyyn. Toinen aalto pyrkii ymmärtämään kaikkia ilmastonmuutoksen ristiriitaisiakin Aspekteja ja muodostamaan kokonaiskuvan sekä tarkastelemaan, miksi ilmastonmuutos on niin vaikea ongelma. Kolmannen aallon ilmastonmuutoksen filosofit kääntävät katseensa takaisin filosofiaan, kritisoivat sen perinteitä ilmastonmuutoksen näkökulmasta ja yrittävät miettiä, miten filosofiaa tulisi uudistaa, jotta filosofia pärjäisi ilmastonmuutoksen edessä.

Aallot eivät seuraa täysin lineaarisesti toisiaan, mutta niillä on tietty ajallinen suhde. Edellistä seuraava aalto merkitsee sekä tiedon lisääntymistä että filosofian ja ilmastonmuutoksen suhteen problematisoitumista. Koska ilmastonmuutos on myös hyvin praktinen ongelma, vaikuttavat ilmastopolitiikan ja energiamarkkinoiden muuttuvat suhdanteet myös filosofisiin tarkasteluihin. Poliittisessa toiminnassa kohdatut käytännölliset ongelmat pakottavat myös filosofit tarkastamaan ajatteluaan. Ennen kaikkea näitä aaltoja määrittää se, miten filosofian ja ilmastonmuutoksen suhdetta reflektoidaan.

Ensimmäinen aalto: Ilmastonmuutoksen filosofinen tutkimus

Varsinaisen ilmastonmuutoksen filosofian voidaan katsoa syntyneen 1990-luvulla. Ensimmäisiä filosofisia tutkielmia nykyisestä ilmastonmuutoksesta on filosofi John Broomen teos *Counting the Cost of Global Warming* (1992). Broomen tausta on filosofian lisäksi taloustieteessä, ja vielä 90-luvun alussa hän oli melko puhdasverinen utilitaristi. Kirjan alkuperäinen tarkoitus oli käsitellä ilmastonmuutosta sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden kannalta, mutta Broomen teos on myös ensimmäinen yritys ymmärtää systemaattisesti ilmastonmuutoksen filosofisia ja eettisiä ongelmia laajemmin. Se yhdistää käytännöllistä filosofiaa, oikeustiedettä ja taloustieteellisiä laskelmia, käsittelee suuria filosofisia kysymyksiä oikeudenmukaisuudesta ja pyrkii samalla osoittamaan

uusia ongelmia. Kysymällä, mitä jää huomiotta, kun ilmastonmuutosta tarkastellaan liian suljettujen mallien kautta, Broome tulee esittäneeksi monia myöhemminkin olennaisiksi katsottuja ongelmia, kuten suurten päätösten tekeminen puutteellisen informaation tilassa, ilmastonmuutoksen seurausten epätasaisen jakautumisen sekä sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden ja vastuun ongelmat. Sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta on keskusteltu jo ennen ilmastonmuutoksen havaitsemista, mutta ilmastonmuutos vie ongelman aivan uudelle tasolle (esim. Gardiner 2003). Se uhkaa tulevien sukupolvien mahdollisuuksia elää arvokasta elämää paljon laajemmin kuin esimerkiksi sosiaalipoliittiset ratkaisut.

Olellainen kysymys ilmastonmuutoksen etiikassa on aina ollut myös se, kenen kuuluu kantaa vastuu ilmastonmuutoksen torjunnasta. Tämä vastuu on usein ymmärretty nimenomaan taloudellisena vastuunkantona ja vastuunkantajiksi on määritelty rikkaat maat, joiden vastuuta on perusteltu monin tavoin. Ensiksikin rikkaiden maiden päästöt ovat olleet ja ovat edelleen moninkertaisia köyhiin maihin nähden; rikkaat maat ovat aiheuttaneet ongelman, joten niiden kuuluu myös korjata se. Toiseksi rikkailla mailla on paremmat toimintaedellytykset ja resurssit. Niiden kuuluu toimia, koska jonkun on pakko toimia ja niillä on parhaat mahdollisuudet toimintaan. Kolmanneksi on ajateltu, että kaikilla mailla on oikeus kehittymiseen ja koska köyhät maat ovat vähemmän kehittyneitä, olisi kohtuutonta, että tiukat päästörajoitukset estäisivät niitä kehittymästä lähemmäs rikkaita maita. (Shue 1993; 1999).

Ilmastonmuutoksen filosofiassa on tarkasteltu myös ilmastonmuokkaukseen liittyviä eettisiä ja filosofisia ongelmia. Ilmastonmuokkauksella tarkoitetaan ilmaston tarkoituksellista muokkausta tietynlaiseksi. Ilmaston lämpenemisen torjuntaan on ehdotettu erilaisia teknisiä ratkaisuja, aina puiden istutuksesta jättimäisten peilien asentamiseen avaruuteen tai merialueiden värjäämistä valkoiseksi keinotekoisen albedoefektin tuottamiseksi. Ympäristöfilosofi Dale Jamieson eritteli vuonna 1996 ilmastonmuokkauksen eettisiä ongelmia käyttämällä hyväkseen ”läntisen tradition moraalisia resursseja” (Jamieson 1996, 324). Jamiesonin mukaan ilmastonmuokkaus on moraalisesti ongelmallista, koska sen vaikutukset olisivat sekä epävarmoja että peruuttamattomia ja se vaikuttaisi kaikkiin ihmisiin, vaikka vain osa ihmisistä voi osallistua päätök-

Ilmastonmuutos yhteiskuntafilosofian ongelmana

sentekoon ilmastonmuokkauksen suhteen. Lisäksi Jamieson argumentoi, että tärkeä tavoite olisi oppia elämään luontoa kunnioittaen, ja että teknologinen ilmastonmuokkaus veisi pois päin tästä tavoitteesta. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, että ilmastonmuokkauksen tutkimusta olisi syytä jatkaa, siltä varalta, että se on tulevaisuudessa ainoa vaihtoehto vaikuttaa ilmastonmuutokseen. (Emt., 332–333). Tässä kokoelmassa ilmastonmuokkauksen problematiikkaa käsitellään Sanna Jorosen artikkelissa.

Ensimmäiset pyrkimykset käsitellä ilmastonmuutosta filosofisesti syntyivät myös käytännön vaatimuksista. Poliitikot yrittivät neuvotella kansainvälisiä ilmasosopimuksia ja näiden sopimusten eettiset implikaatiot tuli ottaa huomioon, mihin tarvittiin filosofi. Tästä syystä ilmastonmuutoksen filosofian teoreettinen viitekehys sai vaikutteita taloustieteestä, kansainvälisen politiikan tutkimuksesta ja lakitieteestä. Myös ensimmäiset ilmastonmuutosta filosofisesti käsittelevät artikkelit julkaistiin näiden tieteenalojen lehdissä. Metodina oli pääasiassa utilitaristinen hyvän jakautumisen laskutoimitus, jossa pyrittiin ottamaan huomioon myös tulevaisuuden sukupolvet (esimerkiksi Broome 1992).

Myöhemmin ilmastonmuutosta tutkivat filosofit hyödynsivät aikaisempaa ympäristöfilosofiaa ja ottivat utilitarismin lisäksi muitakin eettisiä näkökulmia huomioon. Esimerkiksi tunnetuimpien ilmastonmuutoksen filosofien joukkoon lukeutuva Stephen Gardiner tutki aristoteelista hyve-etiikkaa ennen kuin kiinnostui ilmastonmuutoksesta. Lisäksi monet utilitaristisesti suuntautuneet tutkijat pyrkivät ottamaan huomioon ihmisten lisäksi myös muut elävät olennot tarkastellessaan ilmastonmuutoksen mahdollisia pahoja vaikutuksia (ks. esimerkiksi Singer 2011, 216–237).

Jos ilmastonmuutoksen filosofian ensimmäinen aalto pyrki käsittelemään ilmastonmuutosta olemassa olevien työkalujen kautta, osoitti se jo samalla, että ilmastonmuutos on monia erilaisia ongelmia yhdistävä, kokonaan uusi ongelma filosofian kannalta.

Toinen aalto: Ongelmien kietoutuminen yhteen

Ilmastonmuutoksen filosofian toisen aallon lähtökohtana on kaksi kriisiä. Alkoi nimittäin vaikuttaa yhä vahvemmin siltä, että ilmastonmuutoksen vaikutukset eivät ole vain kaukaista tulevaisuutta ja tulevien

sukupolvien ongelma, vaan ne olivat jo näkyvissä sään ääri-ilmiöinä ja aavikoitumisena. Kun vielä 90-luvulla näytti siltä, että ilmastonmuutoksen suurin eettinen ongelma oli sukupolvien välinen epäoikeudenmukaisuus, näyttää tällä vuosituhannella siltä, että jo nyt elossa olevat sukupolvet saattavat kokea hyvin dramaattisia muutoksia ilmastossa ja sen seurauksena myös yhteiskuntajärjestelmissä, taloudessa ja sosiaalisissa suhteissa. Lisäksi kaikesta tiedosta ja jo näkyvistä vaikutuksista huolimatta kunnollisia poliittisia päätöksiä ilmastonmuutoksen torjunnan suhteen ei ole kyetty tekemään. Pikemminkin monet tahot käyttivät (ja käyttävät toki yhä edelleen) valtavia määriä resursseja ilmastonmuutoksen todellisuuden kieltämiseen ja ilmastotutkijoiden mustamaalaamiseen. Ilmastonmuutoksen filosofian toista aaltoa kuvaavat pyrkimykset ymmärtää eri ongelmien lisäksi niiden välisiä suhteita ja kietoutumista yhteen monimutkaiseksi ongelmavyyhdyksi. Tyypillinen ongelma toisella aallolle oli myös se, miksi ilmastonmuutoksen vakavuutta on niin vaikea ymmärtää ja miksi sitä tuntuu mahdottomalta torjua.

Hyvä esimerkki pyrkimyksistä ymmärtää ilmastonmuutoksen kokonaisuutta ja sen torjunnan vaikeutta filosofian kannalta on Gardinerin teos *A Perfect Moral Storm* (2011). Teos voitaisiin osin lukea myös ilmastonmuutoksen filosofian kolmanteen aaltoon sikäli kuin Gardiner käsittelee siinä myös olemassa olevien filosofisten järjestelmien ja poliittisten instituutioiden riittämättömyyttä ilmastonmuutoksen kannalta. Gardiner kuvaa ilmastonmuutoksen ongelmaa metaforalla ”täydellinen moraalimyrsky”. Täydellisen myrskyn metaforalla kuvataan yleensä tilannetta, jossa useat eri ongelmat yhdistyvät ja tekevät jostakin tilanteesta poikkeuksellisen hankalan. ”Täydellistä myrskyä” käytetään tosin myös meteorologisessa mielessä myrskyistä, joissa useampi sääilmiö yhdistyy ja tekee myrskystä epätavallisen rajun. Täydellinen moraalimyrsky kuvaa eettistä tilannetta, jossa useita eettisiä ongelmia yhdistyy yhdeksi suureksi ongelmaksi, eikä näitä ongelmia voi enää käsitellä irrallaan toisistaan. Ilmastonmuutoksen moraalimyrskyssä yhdistyy Gardinerin mukaan neljä suurta ongelmaa: globaalin oikeudenmukaisuuden ongelma, sukupolvienvälisyyden ongelma, teoreettisten ongelmien myrsky ja moraalisen korruption ongelma. (Gardiner 2011. 19–48). Samat ongelmat, eritoten kaksi ensimmäistä, ovat aina olleet ilmastonmuutoksen filosofian olennaisia kysymyksiä, mutta Gardinerin teok-

Ilmastonmuutos yhteiskuntafilosofian ongelmana

sen tärkein anti on ongelmien yhteenkietoutumisen tutkimus. Samaan tapaan ilmastonmuutoksen eettisten ongelmien yhteenkietoutumista käsitteli myös filosofi James Garvey teoksessaan *The Ethics of Climate Change* (2008). Garveyn mukaan ilmastonmuutoksen torjunnasta tekee vaikeaa sen erityinen ajallinen luonne. Olemme kohtuullisen pitkän historiallisen kehityksen ja menneiden sukupolvien toimien takia tilanteessa, jossa kulttuurimme on rakennettu toimimaan fossiilisten polttoaineiden varassa. Ilmastonmuutoksen vakavuutta on taas Garveyn mukaan vaikea käsittää, koska emme osaa antaa riittävää painoarvoa toimintamme vaikutuksille tulevaisuudessa. (Garvey 2008, 60–61.)

Voidaan siis ajatella, että ilmastonmuutoksen filosofian toinen aalto tutkii ensimmäisen aallon löytämiä ongelmia siitä näkökulmasta, miten nämä ongelmat yhdistyvät toisiinsa ja siten tuottavat uusia suurempia ongelmia, ja miten tämä vaikuttaa kokonaiskuvaan ja ihmisten mahdollisuuksiin toimia. Aaltoa kuvaa sekin, että vielä 90-luvulla oli yleistä puhua nimenomaan ilmaston lämpenemisestä (*global warming*), mutta 2000-luvulle siirryttäessä puhutaan yhä enemmän ilmastonmuutoksesta (*climate change*). Stephen Gardinerin mukaan tämä terminologinen muutos on tarpeellinen, koska ”ilmastonmuutos” sanana viittaa paremmin siihen, että vaikka ilmaston lämpeneminen on tärkeä tekijä ilmastonmuutoksessa, ovat sen vaikutukset monenlaisia ja osin ennustamattomia (Gardiner 2004, 558–559). Vaikka maapallon kokonaislämpötila nousee, ei tämä tarkoita sitä, että joka paikassa säät lämpenevät. Jos ilmastonmuutos esimerkiksi pysäyttää Golf-virran, saattaa Pohjois-Eurooppa itse asiassa viilentyä.

Kolmas aalto: Filosofian ja instituutioiden kritiikki

Dale Jamieson huomasi jo 1990-luvun alussa ilmastonmuutoksen tarvoittavan, että eettiset paradigmat on arvioitava uudelleen (Jamieson 1992, 292). Jotkut ilmastonmuutoksen filosofit pitivät länsimaisia ajattelun järjestelmiä jopa yhtenä syynä ilmastonmuutokseen. Tätä syytöstä toki ennakoivat monet ympäristöfilosofit muista ekologisista ongelmista puhuessaan ennen kuin ilmastonmuutos tuli laajempaan tietoisuuteen. Esimerkiksi historian tutkija Lynn White (1967) syytti kristillistä teologiaa siitä, että suhtaudumme luontoon ainoastaan välineellisesti. Ympä-

ristöetiikan filosofi Paul Taylor puolestaan näki kolme syyllistä: kreikkalaisen filosofian essentialistisen käsityksen ihmisluonnosta, kristillisen teologian hierarkkisen kosmologian ja kartesiolaisen ruumiin ja sielun dualismin (Taylor 1985, 139–152). Ilmastonmuutoksen filosofian kolmannelle aallolle onkin tyypillistä, että ympäristöfilosofiasta ja ihmiskeskeisyyden kritiikeistä ammennetaan yhä enemmän aineksia ilmastonmuutoksen käsittelyyn. Filosofiaa vastaan on esitetty kaksi merkittävää syytettä. Ensiksikin filosofian sanotaan olleen reduktionistista eli pikemminkin asioita erittelevää kuin yhdistävää (Schönfeld 2010). Toiseksi filosofia on puolustanut ihmiskeskeistä ajattelua, jossa kaikella ei-inhimillisellä on vain välineellinen arvo. Tätä kuvaa ympäristö- ja feministifilosofi Val Plumwood: ”Kutsun ihminen/luonto-dualismiksi sellaista läntistä kulttuurista muodostumaa, joka asettaa liioitellusti vastakkain ihmisten ja ei-ihmisten maailmat. Tämä tuhansia vuosia vanha kulttuurinen muodostuma pitää ihmisen olemusta radikaalisti luonnosta erillisenä järjen, mielen tai tietoisuuden järjestelmänä, jonka alapuolella on ruumiista, naisesta, eläimestä ja esi-ihmisestä koostuva järjestelmä. [...] Ihminen/luonto-dualismin mukaan ihminen ei ole vain ylempi ja parempi kuin ei-ihminen, vaan myös laadullisesti erilainen. Se näkee ei-ihmisen alempana ja kokonaan fyysisenä olomuotona, jolla ei ole tietoisuutta eikä kommunikaatiokykyä, ja jonka olemassaolon tarkoituksena on olla pelkkä resurssi tai väline ihmiselle.” (Plumwood 2010, 37–38.)

Plumwoodin mukaan länsimaisen metafysiikan ongelmana on dualismi, joka näkee hengen jonkinlaisena elottoman ja passiivisen aineen ulkopuolisena ”kuskina”, jonka ruumis on kuin ”auto” ja jolle kaikella aineella on vain välinearvo. Aineeksi on epäorgaanisten luonnonvarojen lisäksi redusoitu myös kasvit, eläimet ja jopa naiset. Ilmastonmuutos haastaa tämän metafysiikan kahdella tavalla. Yhtäältä ilmastonmuutoksen eettiset ongelmat moninkertaistuvat, jos muillakin kuin valkoisilla miehillä katsotaan olevan itsenäistä toimijuutta ja arvoa sinänsä. Toisaalta itse ilmastonmuutos on ilmiönä käsittämätön, mikäli maailmankaikkeuden ajatellaan olevan kuin mekaaninen laite, joka toimii ilman häiriöitä (vrt. Schönfeld 2010).

Metafyysisten oletusten lisäksi ilmastonmuutoksen filosofia kritisoi myös yhteiskuntateoriaa ja yhteiskuntajärjestelmiä. Stephen Gardiner esittää kritiikin metodiksi ”globaalitestä”, jonka avulla voidaan arvi-

Ilmastonmuutos yhteiskuntafilosofian ongelmana

oida sekä yhteiskunnallisia ja poliittisia instituutioita että teorioita: jos ne ovat kykenemättömiä ”vastaamaan haasteeseen, jonka mukaan kykenemättömyys vastata vakavaan globaaliin uhkaan merkitsee murskaavaa kritiikkiä, on ne todettava epäkelvoiksi ja hylättävä.” (Gardiner 2010, 133.)

Gardinerin mukaan ilmastonmuutos on nimenomaan yhteiskunnallinen ongelma. Ilmastonmuutos tapahtuu, koska olemassa olevat järjestelmät ovat antaneet sen tapahtua eivätkä ole kyenneet tekemään sille mitään. Tämä seikka toimii sekä yhteiskuntajärjestelmien että yhteiskuntateorioiden kritiikkinä. Yhteiskuntafilosofiaa olisi siis Gardinerin mukaan tarkasteltava kysyen, miten sen avulla voidaan sekä ymmärtää ilmastonmuutosta – tai muita globaaleja eksistentiaalisia uhkia – että minkälaisia eväitä se antaa uhan torjumiseen.

Gardiner on itse soveltanut globaalitestiä yhteiskuntafilosofi John Rawlsin ajatteluun ja todennut, ettei Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria sellaisenaan ole helposti sovellettavissa ilmastonmuutoksen käsittelyyn, ja että on todennäköisempää, että rawlsilaiset joutuvat kehittämään kokonaan uutta teoriaa ja yhdistämään sitä Rawlsin käsityksiin, kuin kehittämään Rawlsin pohjalta ilmastonmuutosta käsittelemään kykenevän teorian. (Gardiner 2011b.)

Gardinerin vaatimus on kova ja epäreilu. Jos me filosofi David Hume sanoja mukaillen kävisimme kirjastoja läpi tämän periaatteen valtaamina, minkälaista hävitystä meidän täytykään siellä tehdä? Toisaalta ilmastonmuutoksen todellisuuskään ei ole reilu eikä pehmeä. Uhka on todellinen ja pahimpien uhkakuvien toteutuminen tekisi yhteiskuntafilosofiastakin turhaa, sillä sen enempää sen tutkimuskohdetta kuin itse tutkijoita ei enää olisi olemassa.

Toisaalta ilmastonmuutoksen käyttäminen ”älyllisen terrorismin” välineenä ei luultavasti ole kovin hedelmällistä. Filosofit, muut tutkijat tai poliittisten instituutioiden edustajat eivät välttämättä ole kovin avoimia kriittiselle tarkastelulle, jos vaatimuksena on koko aikaisemman elämäntyön hylkääminen. Kritiikin ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa filosofian tradition täysimittaista kieltoa tai yksittäisten filosofien syyttämistä. Filosofian historiasta voi löytää myös esimerkkejä sekä synteettisestä ajattelusta, joka näkee ihmiset osana luontoa että ajattelusta, joka näkee arvoa ei-ihmisillä (Väyrynen 2006). Lisäksi ilmastonmuutoksen filoso-

fian synty itsessään osoitti, että vanhoja ja ilmastonmuutoksen suhteen viattomiakin teorioita käyttämällä voitiin löytää uusia tulokulmia käsillä olevaan ongelmaan, kuten ilmastonmuutoksen filosofian ensimmäisessä aallossa tapahtui. Samalla on kuitenkin mentävä eteenpäin.

Lopuksi: Ilmastonmuutos ja filosofian tehtävät

Filosofit ovat kohdanneet ilmastonmuutoksen ongelman kolmella tavalla. He ovat käyttäneet olemassa olevia filosofisia työkaluja tarkastellessaan ilmastonmuutoksen filosofisia ja ennen kaikkea eettisiä ulottuvuuksia. He ovat myös pyrkineet ymmärtämään ilmastonmuutoksen ongelman erityislaatuisuutta ja sitä, miten ilmastonmuutos koostuu useista toisiinsa kytkeytyvistä ongelmista ja aiheuttaa kokonaan uusia ongelmia. Kolmanneksi he ovat huomanneet, että ilmastonmuutoksen todellisuus pakottaa filosofian itsekritiikkiin. He ovat todenneet olemassa olevat teoreettiset työkalut riittämättömiksi, ja mikä pahempaa, havainneet että filosofia on osaltaan jopa vaikeuttanut ilmastonmuutoksen ongelmaa monin tavoin. Filosofia on esimerkiksi tuottanut sellaista ajattelua ja oikeutusta toiminnalle, jossa ihmisen suhdetta luontoon ei oteta huomioon, vaan ihminen nähdään luonnon yläpuolella olevana ja siitä riippumattomana olentona, ja maailma puolestaan nähdään resursien kokoelmana ja kaatopaikkana. Kuten mainittu, ilmastonmuutoksen filosofian aallot eivät seuraa toisiaan lineaarisesti. Ne eivät myöskään kumoa tai tee toisiaan tarpeettomiksi, vaan kaikki nämä lähestymistavat ovat varmasti edelleen hedelmällisiä.

Monikaan filosofinen traditio ei ole vielä ehtinyt ottaa ilmastonmuutosta vakavasti. Arvostetuimmissa filosofian alaan kuuluvissa tieteellisissä aikakauslehdissä julkaistut ilmastonmuutosta käsittelevät artikkelit saattoi vielä pari vuotta sitten laskea sormin. Nyt tilanne on onneksi muuttumassa. Niin sanotun mannermaisen filosofian perilliset ovat toden teolla alkaneet kiinnostua ilmastonmuutoksesta vasta aivan viime vuosina (esim. Irwin 2008). Myöskään esimerkiksi marxilaiset ajattelijat eivät ole vielä juuri tutkineet ilmastonmuutosta systemaattisesti, vaikka kapitalistisen talousjärjestelmän ja sen voimasuhteiden analyysi varmasti auttaisi ymmärtämään ilmastonmuutoksen syitä, seurauksia ja politiik-

Ilmastonmuutos yhteiskuntafilosofian ongelmana

kaa paremmin (marxilaisesta yhteiskuntakritiikin perinteestä ammentaa mm. Parr 2012).

Vaikka suuri osa filosofisista resursseista on vielä käyttämättä, olemassa ei liene viisastenkiveä, jonka avulla voisi sanoa kaiken olennaisen ilmastonmuutoksesta, puhumattakaan ongelman käytännöllisestä ratkaisemisesta. Ilmastonmuutoksen on myös vaikutettava syvällisesti filosofiaan: sen on annettava murtaa monia itsestään selvinä pidettyjä perustavia oletuksia ihmisestä, luonnosta, yhteiskunnasta sekä itse filosofiasta ja sen tehtävästä. Jos ajattelemme yhteiskuntateoreetikko Antonio Gramscin tavoin, että kaikki ihmiset ovat filosofeja, koska kaikki älyllinen toiminta sisältää jonkin maailmankatsomuksen (Gramsci 1979, 35), tarkoittaa oletusten tutkiminen ja purkaminen paljon laajempaa tehtävää kuin pelkästään akateemisen filosofian itsekritiikkiä.

Filosofi Martin Schönfeldin mukaan sekä mannermaiset että analyttiset filosofit ovat pyrkineet lähinnä asioiden (käsitteiden ja tekstien) tarkkaan erotteluun, kun taas ilmastonmuutoksen ymmärtämiseen tarvittaisiin kokonaiskuvan käsittämistä ja synteisien tekemistä (Schönfeld 2010, 29–30). Filosofien olisi siis uusien ongelmien lisäksi syytä yrittää opetella uusia työskentelytapoja. Synteisien tekemisen lisäksi tämä tarkoittaisi yhä enemmän vuoropuhelua eri tieteenalojen kanssa. Tähänastinen ilmastonmuutoksen filosofia on ollut dialogissa ennen kaikkea taloustieteiden ja politiikan tutkimuksen kanssa. Tämä on edelleen tärkeää, sillä olennainen kysymys on, miksi tieto ilmastonmuutoksesta ei käänny toiminnaksi. Miksi vaikuttaa siltä, että emme mahda ilmastonmuutokselle mitään, vaikka se onkin omaa tekoamme? Tästä syystä on tärkeää jatkaa dialogia poliittisia ja taloudellisia instituutioita tutkivien tieteenalojen kanssa. Gardinerin globaalitesti esittää metodin yhteiskunnallisten instituutioiden kritiikille. Samalla on asetettava kysymys näiden instituutioiden muuttamisesta. Millaisia globaaleja instituutioita tarvittaisiin, jotta ilmastonmuutoksen torjunta ja (siinä määrin kuin on välttämätöntä) siihen sopeutuminen oikeudenmukaisella tavalla olisi mahdollista?

Myös kulttuuritieteet ovat tärkeitä ilmastonmuutoksen merkityksen ymmärtämisen kannalta. Kuten Markku Oksanen artikkelissaan huomauttaa, tarkasteltaessa asioita esimerkiksi vain institutionaalisesta perspektiivistä jää niiden kulttuurinen ulottuvuus peittoon. Ja jotta ilmas-

tonmuutoksen ongelmaa olisi mahdollista ymmärtää, on lisäksi oltava käsitys sen luonnontieteellisestä perustasta. Synteettistä ajattelua tarvitaan toden teolla, sillä ilmastonmuutoksessa luonnontieteiden ja ihmistieteiden tutkimuskohteet kietoutuvat toisiinsa monilla tavoilla. Ilmakehä ei tunne valtioiden rajoja ja esimerkiksi Pohjoismaiden hiilidioksidipäästöt saattavat monimutkaisen kausaalisen ketjun välityksellä aiheuttaa tulvia ja ihmishenkien menetyksiä Bangladeshissa. Tässä kausaalisessa ketjussa ei ole ilmiselvää, mikä osuus on yhteiskuntajärjestelmillä ja edelleen taloudella, politiikalla ja kulttuurilla ja toisaalta mikä taas luonnolla. Filosofia ei ehkä pysty kartoittamaan koko tätä ketjua, mutta se voi synteettisen ajattelun avulla auttaa eri tieteenaloja kohtamaan toisensa. Tämän kirjan tekstissään Sanna Joronen toteaa, että ilmastonmuutoksen haasteen ratkaisemiseen tarvitaan ”luovaa ongelmanratkaisua, eettistä arviointia sekä valmiuksia muutokseen” sekä myös vakiintuneen elämäntavan kyseenalaistamista. Yhteiskuntafilosofiaa tarvitaan luovan ja synteettisen ajattelun lisäksi arvioimaan eri ratkaisujen eettisiä ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Filosofia ei voi pakottaa ihmiskuntaa muutokseen, mutta se voi auttaa perustelemaan miksi muutosta tarvitaan ja selvittää, mitä muutos meille merkitsisi.

Ihmisten aiheuttama ilmastonmuutos lienee ensimmäinen todella globaali, koko maapalloa koskeva ongelma. Se on samalla monia tieteenaloja sekä yhteiskunnallisia liikkeitä ja instituutioita yhdistävä ongelma. Se myös koskee kaikkia maapallolla asuvia ajattelevia, tuntevia ja kokevia olentoja. Jokaisen filosofin on siksi kohdallaan hyvä aprikoida, mikä tässä tilanteessa on filosofian ja filosofien tehtävä. Suurten kysymysten aika ei ole ohi.

Kirjallisuus

- Broome, J. (1992). *Counting the Cost of Global Warming*. White Horse Press: Isle of Harris.
- Flannery, Tim. (2006). *Ilmaston muuttajat*. Otava: Keuruu. Alkuteos: *The Weather Makers. The History and Future Impact of Climate Change* (2005). Suom. Ilkka Rekiaro.
- Gardiner, Stephen M. (2003). “The Pure Intergenerational Problem”. *Monist*. 86(3). 481–50.

Ilmastonmuutos yhteiskuntafilosofian ongelmana

- Gardiner, Stephen M. (2004). "Ethics and Global Climate Change". *Ethics*. 114. 555–600.
- Gardiner, Stephen M. (2010). "Climate change as a global test for contemporary political institutions and theories". Teoksessa *Climate Change, Ethics, and Human Security*. Toim. Karen O'Brien, Asunción Lera St.Clair, Berit Kristoffersen. Cambridge University Press: Cambridge. 131–153.
- Gardiner, Stephen M. (2011a). *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*. Oxford University Press: Oxford.
- Gardiner, Stephen M. (2011b). "Rawls and Climate Change: Does Rawlsian Political Philosophy Pass the Global Test?" *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 14(2), 125–151.
- Garvey, James (2008). *Ethics of Climate Change: Right and Wrong in a Warming World*. Continuum International Publishing Group: London.
- Gramsci, Antonio (1979) *Vankilavihkot. Valikoima*. Kansankulttuuri Oy: Helsinki. Alkuteos: *Quaderni del carcere* (1978). Suom. Martti Berger, Mikael Böök, Leena Talvio.
- IPCC (2007). *Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press: Cambridge ja New York. Verkossa: http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/en/contents.html. Katsottu 28.3.2013.
- Irwin, Ruth (2008). *Heidegger, Politics and Climate Change: Risking It All*. Continuum: Lontoo.
- Jamieson, Dale (1992). "Ethics, Public Policy and Global Warming". *Science, Technology and Human Values* 17. 139–53.
- Jamieson, Dale (1996). "Ethics and Intentional Climate Change". *Climatic Change* 33. 323–36.
- Parr, Adrian (2012). *The Wrath of Capital: Neoliberalism and Climate Change Politics*. Columbia University Press: New York.
- Pethica, John et al. (2010). "Climate Change: A Summary of the Science". The Royal Society. Verkossa: http://royalsociety.org/uploadedFiles/Royal_Society_Content/policy/publications/2010/4294972962.pdf. Katsottu 28.3.2013.
- Plumwood, Val (2010). "Nature in an Active Voice". Teoksessa Ruth Irwin (toim.): *Climate Change and Philosophy*. Continuum: Lontoo ja New York. 32–47.
- Schönfeld, Martin (2010). "Field, Being, Climate: Climate Philosophy and Cognitive Evolution". Teoksessa Ruth Irwin (toim.): *Climate Change and Philosophy*. Continuum: Lontoo ja New York. 21–31.
- Shue, Henry (1993). "Subsistence Emissions and Luxury Emissions". *Law & Policy*. 15(1). 39–60.

Lahikainen

- Shue, Henry (1999). "Global Environment and International Inequality". *International Affairs*. 75(3). 531-545.
- Singer, Peter (2011). *Practical Ethics*. Third edition. Cambridge University Press: Cambridge ja New York.
- Taylor, Paul (1985). *Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics*. Princeton University Press: Princeton, New Jersey.
- White, Lynn Jr. (1967). "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis". *Science*, 155(3767). 1203- 1207.
- Väyrynen Kari (2006). *Ympäristöfilosofian historia maaäitimyyttä Marxiin*. Eurooppalaisen filosofian seura ry: Tampere.

ILMASTOKYSYMYS JA DEMOKRAATTINEN PÄÄTÖKSENTEKO

Simo Kyllönen

Johdanto

Ilmastonmuutoksen seuraukset ovat pahimmillaan katastrofaalisia. Rankkasateita ja hirmumyrskyjä, äärimmäistä kuivuutta ja helleaalloja. Eksoottisten tautien leviämistä uusille ja aiempaa laajemmille alueille. Nämä seuraukset tappavat ihmisiä, tuhoavat heidän kotejaan ja ajavat heidät puille paljaille. Nälänhätä ja äärimmäinen köyhyys lisääntyvät. Myös yhä useammat eliölajit ja ekosysteemit kuolevat, koska ne eivät pysty sopeutumaan liian nopeasti muuttuneisiin olosuhteisiin. Pohjoinen napajää sulaa ja jääkarhu menettää elinympäristönsä. Sademetsät kuivuvat ja koralliriutat häviävät.

Ilmastokatastrofi on tietysti vain yksi mahdollinen tulevaisuudenkuva ja jotkut epäilevät sen todennäköisyyttä, vaikka kasvihuonekaasupäästöjen kasvu jatkuisi nykyisen kaltaisena. On mahdollista, että ilmastonmuutoksen seuraukset osoittautuvat ihmisestä riippumattomista syistä paljon positiivisemmiksi. Kasvukaudet pidentyvät ja sadot kasvavat. Tämä helpottaa nälänhätää. Lämmityskustannukset pienenevät lämpe-

nemisen myötä, samoin kuljetuskustannukset, kun uusia merireittejä avautuu jään alta. Toisaalta taas on mahdollista, että muutokset ylittävät jossain vaiheessa pisteen, jonka jälkeen ne ruokkivat itse itseään eikä ihmisten toimilla ole enää suurta vaikutusta muutosten etenemiseen. Tällainen epälineaarinen muutos voi liittyä esimerkiksi napajäätiköiden sulamiseen ja merenpinnan nousuun sekä ikiroutaan varastoituneen metaanin purkautumiseen ilmakehään yhä voimistamaan lämpenemistä (ks. esim. Hansen 2008).

Epävarmuudesta huolimatta katastrofaaliset seuraukset säilyvät nykytietämyksen valossa perusteltuna mahdollisuutena. Vaikka mahdollisuus olisi pienikin, seurausten katastrofaalisuus velvoittaa toimimaan katastrofin välttämiseksi. Silti päätökset sekä kansainvälisesti että kansallisesti ovat kaukana ilmastotutkijoiden vaatimasta tasosta. Useimmissa maissa päästöt jatkavat yhä kasvuaan, vaikka suunnan pitäisi olla täysin päinvastainen. Paljon odotuksia asetettiin esimerkiksi vuoden 2009 Kööpenhaminan ilmastokokoukseen mutta kokouksen lopputulokset jäivät laihoiksi: ei sovittu sitovia eikä riittäviä päästöjen vähennystavoitteita, eikä sitovia ja riittäviä velvoitteita rahoittaa päästöjen vähentämistä.

Useille tarvittavien päätösten puute on osoitus siitä, että nykyiset demokraattiset menetelmät ovat liian hitaita tai kankeita. Yksimielisyyden edellyttäminen kansainvälisissä ilmastokokouksissa on usein johtanut neuvottelujen junnaamiseen paikoillaan ja lopullisen päätöksen vesittymiseen, kuten Kööpenhaminassa. Kansallisten päätösten taas on miellyttävä myös niitä, jotka eivät usko ihmisten aiheuttaman ilmastomuutoksen edes olevan tosiasia, jotta päättäjät voivat varmistaa uudelleenvalintansa.

Tämä kaikki herättää epäilyjä demokraattisen päätöksenteon arvosta ilmastokatastrofin uhan edessä. Kööpenhaminan kokouksen jälkeen on tullut entistä aiheellisemmaksi esimerkiksi pohtia, millaista kansainvälisen ilmastopäätöksenteon tulisi olla, jotta se olisi sekä demokraattisempaa että tehokkaampaa. Kysymykset ylikansallisen demokratian haasteista ja ominaisuuksista ovat myös erittäin ajankohtaisia filosofisen demokratiateorian keskustelunaiheita. Toisten mielestä ylikansallinen demokratia on mahdollista ainoastaan valtioiden kautta tapahtuvan edustamisen kautta, kuten YK:n ilmastokokouksissa tapahtuu. Toiset taas pitävät myös kansallisvaltioista irrallista globaalia demokratiaa sekä sen

Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko

edellyttämää poliittista julkisuutta ja kansalaisuutta paitsi mahdollisena myös toivottavana (ks. esim. List & Koenig-Archibugi 2010).

Nämä ovat demokraattisen ilmastopäätöksenteon toteuttamisen kannalta tärkeitä aiheita, joita Teea Kortetmäki tarkastelee omassa kirjoituksessaan. Tämä kirjoitus keskittyy vielä perustavampaan kysymykseen. Onko päätöksenteon demokraattisuudella ylipäänsä mitään arvoa, jos päätösvallan antaminen nykyisille maailman valtioiden kansalaisille ja heidän edustajilleen uhkaa johtaa ilmastokatastrofiin, josta kärsivät pääasiassa tulevat sukupolvet? Vai voiko demokratian arvoja puolustaa myös ilmastonsuojelun näkökulmasta?

Artikkelini alkuosa pyrkii vastaamaan näihin kysymyksiin ja pohtii, miten demokraattiselle päätöksenteolle antamamme arvot voivat perustella demokraattista päätöksentekoa ilmastonmuutoksesta. Kirjoituksen loppuosassa yritän lyhyesti täsmentää, millaisia demokraattisen päätöksenteon ja kansalaisosallistumisen piirteitä ilmastokysymys meiltä edellyttää.

Demokraattisen prosessin itseisarvot

Sanakirjamääritelmänsä mukaan demokratia on kansanvaltaa. Usein tämä ymmärretään eräänlaisena kansan suvereniteettina, jossa kansa tekee itseään koskevat päätökset itse. Perustava kysymys demokraattisen vallankäytön kannalta tietysti on, miksi kansan pitäisi saada tehdä itseään koskevat päätökset itse. Miksi emme ajattelisi kuten Platon aikoinaan ja uskoisi, että jumala on luonut jotkut meistä muita kyvykkäämmiksi hallitsemaan? Mikä ylipäänsä oikeuttaa demokratian paremmaksi tavaksi tehdä päätöksiä kuin epistokratian, jossa parhaiten tietävät tekevät päätökset?

Yksi perinteinen tapa oikeuttaa demokratia liittyy ajatukseen kansalaisten moraaliseen tasavertaisuudesta. Siksi kansalaisia koskevassa päätöksenteossa tulee esimerkiksi antaa yhtäläinen painoarvo jokaisen kansalaisen intressille. On tietysti mahdollista, että tämä tapahtuisi ilman kansalaisten osallistumista päätöksentekoon. Esimerkiksi valistunut ja oikeudenmukainen yksinvaltiainen voi hyvin perustaa päätöksensä alamaisten intressien tasapuoliselle huomioimiselle. Usein kuitenkin aja-

tellaan, että kansalaisten moraaliseen tasavertaisuuteen kuuluu nimenomaan oikeus itse edustaa ja edistää omia intressejään ja näkemyksiään ja tuoda ne itse esille heitä koskevassa päätöksenteossa. Tätä perustellaan muun muassa sillä, että kansalaisten tasavertaisuuteen liittyy myös ajatus yksilöiden moraalista autonomiasta tai itsemääräämisoikeudesta (esim. Goodin 1996). Tämän ajatuksen kanssa sopii huonosti yhteen se, että jotkut olisivat kuninkaallisen syntyperänsä, ansioidensa tai tiedollisen pätevyytensä vuoksi automaattisesti oikeutettuja tekemään päätöksiä muiden puolesta ja rajoittamaan heidän autonomiaansa. Päinvastoin: ainut tapa, jolla yhteiset päätökset voidaan sovittaa yhteen kansalaisten tasavertaisen autonomian kanssa, on järjestää päätöksentekoprosessi niin, että kansalaiset voivat osallistua itseään koskevien päätösten tekemiseen. Vain näin jokainen kansalainen säilyttää autonomiansa, vaikka joutuu noudattamaan kollektiivisia päätöksiä, kuten Jean-Jacques Rousseau jo aikoinaan huomasi. (Rousseau 1918.)

Rousseauin mallina hänen kansalaisten suoraa osallistumista puolustavalle päätöksentekotavalle oli hänen synnyinkaupunkinsa tasavalta Genève. Kuten Kortetmäen kirjoituksesta tulee hyvin esille, päätöksenteon suoruuus ei maailmanlaajuisen ilmastonmuutoksen suhteen ole samalla tavalla järjestettävissä. Kansalaisten intressien ja autonomian tasavertaisen kunnioittamisen arvojen ei silti tarvitse menettää merkitystään. Esimerkiksi globaalin demokratian kannattajille nämä arvot perustelevat demokraattisen päätöksenteon siirtämistä ylikansalliselle tasolle, jotta ihmisten intressit ja autonomia tulisivat tasapuolisemmin huomioiduiksi. Monet kansalliset päätökset vaikuttavat esimerkiksi ilmastonmuutoksen kautta moniin nykyisiin ja tuleviin ihmisiin, jotka kuitenkin jäävät täysin kansallisen päätöksenteon ulkopuolelle. Myös monet kansallisvaltioiden roolia puolustavat myöntävät tämän. Heille kansallisvaltioiden kautta tapahtuva päätöksenteko on silti käytännössä tasapuolisin tapa toteuttaa ja turvata demokratian itseisarvot myös ilmastonmuutoksen kaltaisissa maailmanlaajuisissa kysymyksissä.

Uhkana huonot ja väärät päätökset

Tasapuolisuus ja kansalaisten autonomian kunnioittaminen antavat arvoa demokraattiselle päätöksenteolle riippumatta siitä, millaisia päätöksiä kansalaiset tekevät. Mahdollisuus, että kansalaiset tekevät epäoikeudenmukaisia, moraalisesti väärä tai muuten huonoja päätöksiä, on tietysti ilmeinen vastalause tällä tavoin oikeutettua demokratiaa vastaan. Tiedämme hyvin, että kansalaisten suurella enemmistöllä on ollut hyvinkin virheellisiä käsityksiä omista intresseistään, maailman rakenteesta ja toisista ihmisistä, ja jos päätökset olisivat aina noudattaneet enemmistön valintaa seuraukset olisivat voineet olla kohtalokkaita. Kuten Winston Churchill on kertoman mukaan tokaissut: ”Paras argumentti demokratiaa vastaan on viiden minuutin keskustelu keskivertoäänestäjän kanssa.”

Kansalaisten virheelliset uskomukset ilmastonmuutoksesta ja niiden pohjalta tehdyt huonot päätökset on myös nostettu argumentiksi demokratiaa vastaan. IPCC:n paneelissakin toimineen David Shearmanin ja filosofi Joseph Wayne Smithin (2007) mukaan päätöstä ilmastonmuutoksen vaatimista toimista ei pitäisi jättää päätettäväksi demokraattisesti, sillä enemmistö ihmisistä ei ymmärrä ilmastokatastrofin vakavuutta ja demokraattisen päätösvalan antaminen heille johtaa ihmiskunnan tuhon tielle. Väitteessä kaikuvat 1970-luvulla äänekkääksi nousseen ekokatastrofin uhkaa ja ihmiskunnan eloonjäämistä painottaneen koulukunnan äänenpainot. Tässä biologi Garrett Hardinin ”Yhteislaidunten tragediasta” innoituksensa saaneessa näkemyksessä yksilöiden itsemääräämisoikeus asettuu selkeään ristiriitaan ihmiskunnan selviytymisen kanssa, koska yksilöt toimivat ja äänestävät pääsääntöisesti omien mielityksensä ja lyhyen aikavälin eduntavoittelun perusteella. Tämän katsotaan johtavan Hardinin osoittamalla tavalla väestönkasvuun ja luonnonvarojen käyttämiseen yli niiden uusiutumiskyvyn. (Kyllönen ym. 2011.)

Nykyisessä ilmastokeskustelussa tällaiset argumentit ovat saaneet tukea esimerkiksi amerikkalaisten äänestäjien ilmastoasenteita ja -uskomuksia kartoittaneista tutkimuksista. Tuoreen Yalen yliopiston raportin mukaan amerikkalaisista vain alle puolet uskoo ilmastonmuutoksen olevan pääosin ihmisten aiheuttamaa (Leiserowitz ym. 2012). Lisäksi yli 40 prosenttia amerikkalaisista uskoo, että tiedemiesten kesken vallitsee ilmastonmuutoksesta suuri erimielisyys ja vain kolmasosa on sitä mieltä,

että suurin osa tiedemiehistä ajattelee ilmastonmuutoksen olevan tosiasia. Samalla on kuitenkin muistettava, että suurin osa amerikkalaisistakin pitää todennäköisenä, että ilmaston lämpeneminen (vaikkei ihmisen pääosin aiheuttamana) on tosiasia. Eurooppalaisten keskuudessa ilmastonmuutos on myös yhä yksi vakavimmista huolenaiheista, vaikka ilmastonmuutoksen seurausten liioitteluun uskovien määrä on lisääntynyt myös Euroopassa.

Laajakaan huolestuneisuus ilmastonmuutoksesta ei silti välttämättä johda riittäviin ja oikeudenmukaisiin päätöksiin. Ilmastonmuutos on monimutkainen ongelma, jonka ymmärtäminen edellyttää paljon taustatietoa. Useimmilla kansalaisilla ei ole yksinkertaisesti aikaa perehtyä ilmiöön niin laajasti, että he pystyisivät arvioimaan erilaisia ilmastopoliittisia vaihtoehtoja tai niiden tueksi esitettyjä argumentteja. Osa kysymyksistä taas on sellaisia, että niiden ymmärtäminen vaatii laajaa koulutusta ja pitkäjänteistä erikoistumista alan tutkimukseen. Päätösvallan antaminen kansalaisille tai heidän edustajilleen näin monimutkaisessa asiassa johtaa helposti asioiden yksinkertaistamiseen ja sisällöltään huonoihin päätöksiin, jotka ovat sekä riittämättömiä ilmasto-ongelman ratkaisemiseen että helppoja kohteita populistiselle arvostelulle.

Voiko demokratia parantaa päätösten laatua?

Ovatko huonot ja väärät päätökset ratkaiseva argumentti demokratiaa vastaan? Eivät välttämättä. Ensiksikin voimme ajatella, että demokratian perustelevat arvot kansalaisten tasavertaisuudesta ja autonomiasta ovat niin arvokkaita, etteivät yksittäiset huonot ja väärät päätökset riitä perusteeksi niiden kumoamiseen. Tämä tuskin riittää vakuuttamaan niitä, joiden mielestä ilmastonmuutoksen torjuminen on ihmiskunnan kohtalonkysymys. Demokratian puolustaja voi kuitenkin lisätä, että itse asiassa demokratia johtaa yksittäisistä huonoista päätöksistä huolimatta kokonaisuutena muita päätöksentekotapoja parempiin päätöksiin (ks. erityisesti Estlund 2008).

Joskus tätä ajatusta demokratian episteemisestä pätevyydestä on perusteltu 1700-luvun lopussa eläneen filosofi-matemaatikko Condorcet'n markiisin niin kutsutulla ”tuomariteoreemalla” (*jury theorem*). Teoree-

Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko

malla markiisi osoitti matemaattisesti, kuinka todennäköisyys sille, että ryhmä on jossain asiassa (kuten siitä onko syytetty syytön vai syyllinen), (oikeassa,) kasvaa nopeasti sitä mukaa kun ryhmän koko kasvaa, olettaen että ryhmän jäsenet ovat keskimäärin todennäköisemmin oikeassa kuin väärässä. Oletetaan esimerkiksi, että kukin yksittäinen kansalainen äänestäessään muista riippumatta kahden vaihtoehdon välillä osuu hiukan todennäköisemmin, siis vaikkapa 51 prosentin todennäköisyydellä oikeaan (ja 49 prosentin todennäköisyydellä hän on väärässä). Kun tuhat näistä kansalaisista äänestää tästä asiasta, on näiden tuhannen äänestyspäätös jo 69 prosentin todennäköisyydellä oikeassa. Jos äänestävien kansalaisten määrä lisätään kymmeneen tuhanteen, nousee todennäköisyys jo lähes täyteen varmuuteen eli 99,97 prosenttiin.

Tätä Condorcet'n teoreemaa voi pitää matemaattisena todistuksena huomiolle, jonka jo Aristoteles (1991, 78) teki: ”Enemmistö, johon kuuluvista kukaan ei ole erityisen hyvä mies, voi yhdessä olla parempi kuin yksittäiset hyvät miehet.” Kuten myöhemmin tullaan huomamaan, tällä ajatuksella voidaan puolustaa demokratiaa myös ilmastonmuutoksen yhteydessä. Oikein järjestetty demokraattinen prosessi ei ole arvokas vain kansalaisten tasavertaisen kohtelun vuoksi vaan koska se voi parantaa päätösten laatua. Tämä ei voi kuitenkaan perustua Condorcet'n teoreemaan, jonka suurin heikkous tässä yhteydessä on se, ettemme voi tietää ovatko kansalaiset edes 51 prosentin todennäköisyydellä oikeassa ilmastonmuutokseen liittyvistä asioista. Kuten todettu, amerikkalaisten asenteita ja uskomuksia kartoittaneet tutkimukset antavan aiheen vahvasti epäillä tätä. Ja jos he ovat todennäköisemmin väärässä, niin silloin Condorcet'n teoreema vain vahvistaa, että silloin myös heidän ryhmänään tekemänsä päätökset ovat sitä todennäköisemmin väärässä mitä suurempi ryhmä on.

Demokraattisten tasapuolisten menetelmien tuottamien päätösten hyvyttä voi puolustaa myös toisella tavalla. Kuten yllä on todettu, yksi peruste kansalaisten tasavertaiselle osallistumiselle päätöksentekoon on ajatus heidän intressiensä tasapuolisesta huomioimisesta. Tällöin voidaan ajatella, että pienen meritoituneen ryhmän tai tiedollisesti muita pätevämmäksi arvioitujen tekemä päätöksenteko sisältää aina riskin, että joidenkin kansalaisten intressit jäävät liian vähälle huomiolle ellei intressien kantajilla ole tasavertaisia mahdollisuuksia tuoda noita intressejään

esille. Tasapuolisen demokraattisen osallistumisen ajatellaan näin takaavan myös sen, että lopputuloksena syntyvät päätökset ottavat todennäköisemmin kansalaisten intressit tasapuolisesti huomioon ja kohtelevat kansalaisia tasavertaisesti.

Tämä on kuitenkin lähinnä empiirinen väite tasapuolisten prosessien taipumuksesta tuottaa tasapuolisia päätöksiä. Käsitteellisesti päätösten ja prosessin oikeudenmukaisuus ovat toisistaan riippumattomia, eikä prosessin tasapuolisuus välttämättä takaa lopputuloksen tasapuolisuutta. Kirjassaan *Atmospheric Justice* filosofi Steve Vanderheiden (2008) esimerkiksi käy läpi useita eettisiä teorioita ja argumentteja, joiden perusteella hän puolustaa periaatteita siitä, mikä on oikeudenmukaista ilmastopoliittikkaa maailmanlaajuisesti ja sukupolvien välillä. Aivan kirjansa lopussa Vanderheiden pohtii näiden periaatteiden suhdetta oikeudenmukaiseen ja demokraattiseen päätöksentekoon: ”Prosessin oikeudenmukaisuus tuntuu tarpeettomalta, kun olemme määritelleet oikeudenmukaisen ilmastopoliittikan sisällön prosessista riippumattomien tekijöiden perusteella, eikä ole mitään takeita, että riittävän oikeudenmukainen prosessi päättyisi valitsemaan tämän sisältöisen ilmastopoliittikan.” (Vanderheiden 2008, 253; suom. kirjoittajan.)

Demokraattiset rajoitteet demokraattisille päätöksille

Vanderheidenin huoli tulee ymmärrettäväksi, kun muistetaan, että ilmastonmuutoksen seuraukset vaikuttavat erityisesti tulevien sukupolvien elämään. Tulevat, vielä syntymättömät sukupolvet eivät kuitenkaan voi millään itse edustaa intressejään päätöksenteossa eikä prosessia voi näin ollen tehdä tasapuoliseksi heidän kannaltaan. Tietysti on mahdollista ajatella, että me nykyiset ihmiset kykenemme edustamaan noita intressejä aivan samalla tavoin kuin me edustamme muidenkin sellaisten ryhmien intressejä, jotka eivät niitä itse kykene edustamaan. Me aikuiset, äänioikeutetut kansalaiset teemme päätöksiä niin lasten kuin eläintenkin puolesta ja perustelemme päätöksiä heidän intressiensä suojelulla. Australialaisen filosofin Robert Goodinin mukaan tämä on välttämätöntä, jotta näiden intressien ylipäänsä on mahdollista tulla edustetuiksi päätöksenteossa. Aivan samalla tavoin ainut tapa, jolla voimme

tuoda tulevien ihmisten intressit mukaan päätöksentekoon on hyväksyä, että ne tulevat sisällytetyiksi nykyisten päätöksiä tekevien ihmisten intresseihin. (Goodin 1996, 843.)

Tällainen edustaminen sisältää kuitenkin aina riskin, että päätökset näennäisestä tasapuolisuudesta huolimatta suosivat pikemminkin päätöksentekijän omia käsityksiä edustamiensa tahojen intresseistä – eivätkä aidosti edusta kohteidensa intressejä. On verraten selvää, että nykyihmiset helposti painottavat ilmastopolitiikan lähitulevaisuuden vaikutuksia, kuten vaikutuksia heidän omaan elämäänsä tai maansa talouteen ja työllisyyteen. He myös tulkitsevat tulevien sukupolvien intressejä omien hyvinvointikäsitystensä pohjalta. Stephen Gardinerin (2011) mukaan tällaisen väärintulkinnan ja piilosyrjymisen riski korostuu tulevien sukupolvien kohdalla, koska he eivät voi millään korjata virheellistä käsitystämme heidän intresseistään.

Tähän demokratian puolustaja voi yrittää vastata kahdella tavalla. Ensiksikin hän voi Goodinin tapaan muokata käsitystämme demokraattisesta prosessista sellaiseksi, että toisten (olivat ne sitten lasten, eläinten tai tulevien sukupolvien) intressien edustaminen päätöksenteossa olisi mahdollisimman laajakatseista ja paljastaisi mahdollisen piilosyrjinnän. Palaan tähän tapaan jäljempänä. Toinen tapa on huomauttaa, kuinka demokratian perustelevat tasapuolisuuden ja autonomian kunnioittamisen arvot myös rajoittavat demokraattisen päätöksenteon vapautta tehdä millaisia päätöksiä tahansa. Usein katsotaan, että on oikeutettua rajoittaa mahdollisuutta tehdä demokraattisia päätöksiä, jotka estäisivät demokraattisen päätöksenteon jatkossa. Esimerkiksi yhteiskuntaa, joka demokraattisesti päättäisi lopullisesti kumota kansalaistensa mielipiteen ja ilmaisun vapaudet, yhtäläisen äänioikeuden sekä oikeuden asettua ehdolle vaaleissa, ei voisi enää kutsua toimivaksi demokratiaksi. Näiden poliittisten oikeuksien asettaminen demokraattisen päätöksenteon ulottumattomiin katsotaan olevan sopusoinnussa demokratian kanssa, koska nuo oikeudet ovat välttämättömiä demokratian toiminnalle; ne *konstituoivat* demokratian (ks. esim. Waldron 1998; Saward 1998).

Kaikki perustuslain takaamat perusoikeudet eivät kuitenkaan ole samalla tavalla välttämättömiä demokratian toiminnalle. Esimerkiksi henkilökohtaisen koskemattomuuden, uskonnon tai sukupuolisen suuntautumisen vapauden turvaavia perusoikeuksia on vaikea oikeuttaa

puhtaasti sen perusteella, että ne olisivat välttämättömiä demokraattisten vaalien ja päätöksentekomenetelmien toteutumiselle. Poliitiikan tutkija Tim Hayward (2005, 157) muistuttaa kuitenkin, kuinka henkilökohtaisen koskemattomuuden ja uskonnonvapauden oikeudet – vaikka eivät ole demokraattisten menetelmien toiminnan kannalta välttämättömiä – voidaan oikeuttaa osaksi demokraattisia perusoikeuksia samoista tasapuolisen huomioimisen ja autonomian kunnioittamisen arvoista kuin itse demokratiakin oikeutetaan.

Samalla tavoin Haywardin mukaan voidaan oikeuttaa perustuslaillisia ympäristöoikeuksia, jotka auttaisivat esimerkiksi tulevien sukupolvien intressien tasapuolisempaan huomioonottamiseen. Jos päätöstemme ilmastoseuraukset uhkaavat esimerkiksi tulevien kansalaisten henkilökohtaista koskemattomuutta ja rajoittavat epäoikeutetusti heidän itsemääräämisoikeuttaan, ovat nuo päätökset Haywardin tulkinnan mukaan aivan yhtä epäoikeutettuja kuin ihmisten uskonnon ja omantunnonvapauden rajoittaminen. Tämä oikeuttaisi demokratian asettamaan perustuslaillisen ympäristöoikeuden, joka takaisi ainakin vähimmäissuojan myös tuleville kansalaisilleen mahdollisia ympäristöriskejä, kuten vakavaa ilmastouhkaa, vastaan. (Ks. myös Sax 1990, Kyllönen 2010.)

Erimielisyys ja epävarmuus

Demokraattisen päätöksenteon arvoa voi puolustaa intressien tasapuolisen huomioimisen näkökulmasta myös toista kautta. Filosofi Thomas Christianon (2008) mukaan demokraattinen prosessi on itsessään arvokas, koska se antaa kansalaisille mahdollisuuden nähdä, että heitä ja heidän intressejään kohdellaan tasapuolisesti vaikka he ovat perustellusti eri mieltä siitä, mitä intressien tasapuolinen kohtelu kaiken kaikkiaan edellyttää. Vaikka oikeudenmukaisen ilmastopolitiikan sisältö, kuten Vanderheiden toteaa, on määriteltävissä eettisellä argumentilla itsenäisesti suhteessa poliittiseen prosessiin, silti merkittävä joukko ilmastopolitiikan kannalta tärkeitä kysymyksiä jää yhä avoimiksi. Hayward (2005, 153) muistuttaa monista epävarmuuksista liittyen sen määrittämiseen, minkä tasoilta ympäristöriskeiltä perusoikeudet kussakin tilanteessa ihmisiä suojelevat. Kansalaiset, moraalifilosofit ja muut asiantuntijat

voivat myös olla perustellusti useaa eri mieltä siitä, mitä oikeudenmukainen ilmastopolitiikka käytännössä edellyttää. Mikä on oikeudenmukainen päästövähennysten taakanjako? Mitkä ovat hyväksyttävii päästövähennyskeinoja? Onko ydinvoima hyväksyttävää? Entä hiilidioksidin talteenotto ja varastointi maankuoren kerrostumiin? Tai ilmakehän peukalointi lämpenemisen estämiseksi?

Erilaisiin päästövähennyskeinoihin ja vaihtoehtoihin liittyy myös paljon epävarmuutta ja yksityiskohtia, joista asiantuntijoilla on useita toisistaan poikkeavia mutta hyvin perusteltuja näkemyksiä. Kuinka todennäköisiä eri päästövähennyskeinoihin liittyvät riskit ovat? Entä kuinka laajoja ja vahingollisia mahdolliset haitat olisivat? Ilmastotutkimuksen tarkentuessa näihin kysymyksiin liittyvän epävarmuuden voi odottaa pienentyvän. Tällöin voimme yhä paremmin määritellä eri vaihtoehtojen odotettavissa olevat hyödyt ja haitat ja vertailla vaihtoehtojen paremmuutta. Mutta kaikki epävarmuus ei liity tietoomme ilmastopolitiikan seurauksista ja niiden todennäköisyydestä vaan pikemminkin siihen, mikä tekee seurauksista moraalisesti hyviä tai pahoja.

Eettiset teoriat esittävät esimerkiksi useita uskottavia mutta keskenään yhteismitattomia vaihtoehtoja siitä, mihin ilmastonmuutoksen ylisukupolvisten ja mahdollisesti katastrofaalisten seurausten moraalinen arvo lopulta perustuu (Broome 2012). Yksi mahdollinen katastrofin seuraus on esimerkiksi ihmispopulaation radikaali pienentyminen. Todennäköisesti suurin osa ihmisistä pitää tällaista seurausta ainakin jossain määrin moraalisesti pahana; mutta kuinka pahana tarkalleen, riippuu siitä, mikä mielestämme tekee väestöromahduksesta pahan asian. Onko paha se, että paljon ihmisiä, jotka muuten olisivat eläneet, jää nyt kokonaan syntymättä? Jos vastaamme myöntävästi joudumme pohtimaan, miten syntymättömyys voi olla paha asia ihmiselle, jota ei vielä ole olemassa. Tällaisen kannan hyväksyminen näyttäisi johtavan siihen, että myös syntyvyyden säännöstely vahingoittaa niitä, jotka sen vuoksi jäävät syntymättä. Harvat kuitenkin pitävät kaikkea syntyvyyden säännöstelyä tällä tavoin pahana.

Monen mielestä parempi peruste on varmasti väestöromahdukseen liittyvä nykyisten ja tulevien ihmisten ennenaikainen kuolema ja siihen liittyvä kärsimys. Romahdus on seurausta lukuisista yksittäisistä kärsimystarinoista: yksi kärsii kuivuudesta ja kuolee nuorena nälänhätään,

toinen taas enneaikaisesti hirmumyrskyn uhrina. Näillä ihmisillä olisi voinut olla edessään monta elämisen arvoista, mahdollisesti jopa onnellista vuotta elinaikaa. Ennenaikainen kuolema ja siihen liittyvä kärsimys on paha asia kullekin noista yksittäisistä ihmisistä, jotka sillä hetkellä ovat olemassa. Mutta entä jos kukin noista yksilöistä on olemassa vain siksi, että historian kulku on ollut juuri sellainen, jossa maailma on ajautunut ilmastokatastrofiin ja siitä seuraavaan väestöromahdukseen? Jos maailma olisi valinnut ilmastoystävällisemmän politiikan, historia olisi mennyt toisin ja nuo ihmiset olisivat jääneet syntymättä. Tällöin vaihtoehtona heille näyttäytyy se, että he eivät olisi olemassa lainkaan, ja suhteessa tähän vaihtoehtoon heidän ennenaikainen kuolemansa ei ehkä olekaan niin paha asia enää heille. (Parfit 1984, Mulgan 2006.)

Perinteinen hyvinvointiutilitaristi välttää yllämainitut ongelmat, koska hänen mukaansa väestöromahdus olisi paha asia, jos hyvinvoinnin kokonaismäärä laskisi jyrkästi. Sama kanta hyväksyisi kuitenkin myös henkeä kohti lasketun hyvinvoinnin merkittävän laskun, jos vain väestön kokoa kasvatettaisiin riittävästi ja kokonaishyvinvointi näin yhä lisääntyisi. Useimpien arki-intuitio on kuitenkin, ettei pelkän hyvinvoinnin edistäminen esimerkiksi vain uusia ihmisiä lisäämällä ole yhtä arvokasta kuin jo kullakin hetkellä *olemassa olevien ihmisten* hyvinvoinnin edistäminen.

Kollektiivinen harkinta ja pätevämmät päätökset

John Broomelle (2012) juuri ilmastonmuutoksen seurausten arvokkuuden perustaa koskeva epävarmuus ja erimielisyys puolustavat lopulta demokraattista päätöksentekoa ilmastokysymyksissä. Silloin kun olemme järkevästi eri mieltä ja epävarmoja siitä, mikä lopulta on arvokasta, paras tapa tehdä päätöksiä on prosessi, joka ottaa huomioon kaikki järkevät näkökannat asiaan ja takaa, että kutakin näkökantaa arvioidaan tasapuolisesti sen esittämien perusteiden valossa.

Tätä samaa ajatusta voidaan soveltaa myös päätösten sisällölliseen laatuun muutenkin. Tietoomme ilmastonmuutoksesta ja sen seurauksista liittyy paljon epävarmuutta ja uutta informaatiota tulee jatkuvasti useasta eri näkökulmasta. Jotta päätökset olisivat tiedollisesti mahdoli-

simman päteviä, päätöksentekojärjestelmän tulisi olla mahdollisimman vastaanottavainen monipuoliselle informaatiolle mutta pystyä myös kriittisesti arvioimaan sitä. Demokraattinen päätöksentekoprosessi ei ole vain tapa koota yhteen kansalaisten yksittäiset ja toisistaan riippumattomat käsitykset asiasta, kuten Condorcet'n teoreemassa oletetaan. Demokraattisen päätöksenteko on pikemminkin eräänlainen kollektiivinen harkintaprosessi, jossa kansalaiset voivat kommunikoida keskenään muodostaen paljon kokonaisvaltaisemman käsityksen asiasta. Kuten yhteiskuntafilosofi John Stuart Mill on kirjoittanut: ”Ainoa keino, jolla ihminen voi päästä jotenkin likimainkaan tuntemaan jonkin asian kokonaisuudessaan, on kuunnella, mitä siitä voivat sanoa eri tavoin ajattelevat ihmiset ja ottamalla vaarin millä kaikilla tavoilla eri luonteiset ihmiset voivat sitä katsoa.” (Mill 1982, 28.)

Christiano (2003) liittää demokraattisen keskustelun ja kollektiivisen harkinnan tärkeäksi osaksi kansalaisten intressien tasapuolista kohtelua. Demokraattiset keskustelut auttavat kansalaisia ymmärtämään paremmin omia ja muiden intressejä sekä sitä, mitä niiden tasapuolinen kohtelu kussakin tilanteessa tarkoittaa. Tällainen niin sanottu *deliberatiivinen demokratia* on myös Goodinilla mielessä, kun hän puolustaa tässä kirjoituksessa aiemmin mainitulla tavalla demokratiaa tapana sisäistää muiden intressejä omiin intresseihinsä ja edustaa niitä päätöksenteossa. Deliberatiivinen prosessi, jossa poliittisen yhteisön jäsenet yhdessä kriittisesti arvioivat toistensa näkemyksiä ja jossa kukin joutuu jatkuvasti perustelemaan oman näkemyksensä muille, ei vain tee heitä tietoisiksi erilaisten näkemysten kirjosta vaan pakottaa heitä tarkastelemaan omia näkemyksiään muiden näkökulmasta – Goodinin sanoin se pakottaa heitä ”ennakoivasti sisäistämään” muiden intressejä eli muokkaamaan näkemyksiään ja perusteluitaan näiden intressien näkökulmasta. Tämän argumentin voima riippuu tietysti paljon siitä, millaisten muiden intressien edessä kansalaiset ja päättäjät odottavat joutuvansa puolustautumaan (Goodin 1996).

Goodin yhdistääkin yksilötasolla tapahtuvan muiden intressien sisäistämisen prosessin järjestelmätason muutokseen päätöksenteossa. Mikäli kansalaisten mahdollisuutta osallistua erilaisiin päätöksentekoprosesseihin lisätään esimerkiksi erilaisin laajennetuin (perustuslaillisin) ympäristöoikeuksin niin silloin on yhä todennäköisempää, että omia näke-

myksiään joutuu puolustamaan myös niille, jotka jo tarkastelevat asioita esimerkiksi tulevien sukupolvien näkökulmasta. Ja mitä avoimempaa ja vastaanottavaisempaa päätöksenteko on eri näkemyksille, sitä todennäköisempää on, että esille tulevat myös mahdollisimman monet perustellut tavat ymmärtää tulevien sukupolvien oikeutetut intressit. Tämä on Goodinin mukaan ainoa tapa saada tulevien sukupolvien intressit mahdollisimman autenttisesti edustetuiksi nykyisessä päätöksenteossa.

Demokraattisen prosessin muut välinearvot

Demokraattista ja oikeudenmukaista päätöksentekoa ilmastokysymyksessä voidaan puolustaa myös päätöksenteon muilla hyvillä seurauksilla. Vanderheiden (2008), joka epäili demokraattisen prosessin kysyä tuottaa oikeudenmukaisia päätöksiä, painottaa lopulta päätöksentekoprosessin tasapuolisuuden tärkeyttä, koska se lisää lopputuloksen hyväksyttävyyttä ja legitimitettiin niiden silmissä, joita lopputulos koskee. Koetun legitimitetin taas katsotaan lisäävän osapuolten halua noudattaa lopputulosta ja toimia sen mukaisesti, vaikkei noudattamatta jättämisestä ole odotettavissa rangaistusta. Tätä Vanderheiden pitää erityisen tärkeänä ilmastokysymyksessä, josta puuttuu tällä hetkellä riittävän vahva kansainvälinen elin, joka voisi tehokkaasti valvoa ja pakottaa osapuolet noudattamaan ilmastopimusta. Ilmastopimusneuvotteluja hiertää myös osapuolten ja erityisesti kehittyneiden ja kehittyvien maiden välinen epäluottamus ja kauna, joka johtuu aiemmista kokemuksista epäoikeudenmukaisesta kohtelusta tai valta-aseman väärinkäytöksistä. Oikeudenmukaista ja avointa prosessia Vanderheiden pitää tärkeänä myös osapuolten välisen luottamuksen syntymiselle ja sen ylläpitämiselle.

Ilmastopäätösten kokeminen hyväksyttävänä ja legitimeinä voi olla tärkeää myös kansallisen ilmastopolitiikan tehokkaan toteuttamisen kannalta. Ilmastopäästöistä merkittävä osa syntyy kotitalouksien asumiseen, liikkumiseen ja yksityiseen kulutukseen liittyvistä päätöksistä. Asuinpaikan ja työpaikan valinta, ruokailutottumukset ja lopulta esimerkiksi lasten harrastusten tai lomamatkakohteen valinta vaikuttavat suuresti kotitalouksien päästötasoon. Samalla nämä päätökset ovat sellaisia, joiden suhteen pidämme tärkeänä, että saamme itse tehdä valintamme.

Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko

Koemme jopa loukkaavana tai äärimmäisen epäoikeudenmukaisena, jos päätösvaltaamme yritetään liian innokkaasti rajoittaa. Poliitiikan tutkijoiden Huib Pellikaanin ja Robert van der Veenin (2002) tutkimuksissa osoittautui esimerkiksi, että monet ihmiset, jotka olivat valmiita kierrättämään jätteensä ja säästämään energiaa, kokivat kaikenlaisen ympäristöperustaisen puuttumisen lomamatkavalintoihinsa loukkaavana. Tutkijat selittävät tätä lomamatkavalinnan symbolisella arvolla ja näkevät yhtymäkohtia esimerkiksi päätökseen hankkia lapsia. Lasten hankintaa koskevat päätökset sisältävät monia henkilökohtaisen elämän rakentamisen kannalta merkittäviä asioita. Päätöksen tekeminen näistä ilmentää paitsi moraalista autonomiaamme myös tasavertaista asemaamme yhteiskunnan jäsenenä (vrt. Scanlon 1998). Tutkijat myöntävät, että lasten hankintaa koskevien päätösten symbolinen arvo on varmasti moninkertainen lomamatkapäätöksiin nähden. Näyttäisi kuitenkin siltä, että myös lomamatkavalinnoilla ilmaisemme ja toteutamme monia nimenomaan henkilökohtaisesti tärkeitä tavoitteita ja arvoja, mikä näyttäisi ainakin osittain selittävän ihmisten voimakkaita reaktioita yrityksiin rajoittaa heidän yksityistä valinnanvapauttaan lomamatkojen suhteen. Kuten Markku Oksanen omassa kirjoituksessaan tuo esille, taustalla vaikuttavat varmasti myös monet kulttuuriset tavat, tottumukset ja arvostukset, joista osa korostaa henkilökohtaista valinnanvapautta monissa ilmasto-
päästöihin vaikuttavissa päätöksissä.

Ilmastopolitiikan tehokkuus riippuu näin ollen myös siitä, kuinka paljon ihmiset ovat itse valmiita ottamaan ilmastotavoitteet huomioon tehdessään henkilökohtaisia valintojaan. Jos he eivät koe ilmastopolitiikan tavoitteita oikeutetuiksi tai he epäilevät taustalla olevien päätösten tasapuolisuutta, he todennäköisemmin pitävät oikeutettuna toimia omassa päätöksissään vastoin noita tavoitteita. Tästäkin syystä demokraattisen päätöksenteon läpinäkyvyys ja julkisuus, jotka antavat kansalaisille mahdollisuuden nähdä tasapuolisuuden toteutuvan, ovat tärkeitä (Kyllönen 2012).

Ilmastodemokratian mahdollisuus?

Demokratian erilaisia arvoja koskevan tarkastelun perusteella voimme todeta, että osa arvoista näyttäisi perustelevan demokraattista päätöksentekoa myös ilmastokatastrofin uhatessa:

1. Demokratian oikeuttavat, kansalaisten tasavertaisuutta kunnioittavat arvot antavat mahdollisuuden kullekin osallistua itseään koskevien päätösten muodostamiseen mutta myös suojaavat kansalaisia ja rajoittavat demokraattisten päätösten sisältöä. Nämä suojat on mahdollista ulottaa esimerkiksi perustuslaillisina oikeuksina myös tuleviin sukupolviin, jotka ovat ilmastokatastrofin suurimmat kärsijät. Ympäristöperusoikeudet voivat tarjota suojan joko suoraan tulevien sukupolvien intresseille tai sitten välillisesti nykyisten kansalaisten laajempina osallistumisoikeuksina, jotta mahdollisimman suuri joukko tulevien sukupolvien intressien puolustajia voi osallistua ympäristöpäätöksiin ja pakottaa muut mahdollisimman usein tarkastelemaan asioita tulevien sukupolvien näkökulmasta.
2. Ihmisillä on useita perusteltuja näkemyksiä siitä, mitä tasavertainen ja oikeudenmukainen kohtelu ilmastokatastrofin torjumisessa tarkoittaa ja tällöin tasapuolinen tapa tehdä päätös erimielisyyden edessä on demokratia, joka laajan keskustelun ja harkinnan kautta ottaa eri intressit ja näkökulmat mahdollisimman kattavasti huomioon. Laajan harkinnan voi katsoa edistävän myös tiedollisesti pätevämpiä päätöksiä ja kohtelevan tulevien sukupolvien intressejä tasapuolisemmin.
3. Koska demokratia on tapa, jolla kansalaiset voivat nähdä, että heitä kohdellaan tasavertaisesti, lisää demokratia myös päätösten koettua legitimitettiin ja hyväksyttävyyttä kansalaisten silmissä.
4. Tämä taas lisää yhteiskunnan vakautta ja mahdollisuutta toteuttaa ilmastopäätöksiä, joiden menestyksenkäs toimeenpano riippuu pitkälti kansalaisten henkilökohtaisista valinnoista.

Millaista demokratiaa ilmastokysymyksissä nämä arvot sitten lopulta oikeuttavat tai edellyttävät on laaja kysymys, johon tämä lyhyt kirjoi-

tus ei pysty vastaamaan. Näitä arvoja kunnioittavien demokraattisten menetelmien ja instituutioiden rakentamiseen liittyy myös monia käytännön haasteita, etenkin kansainvälisellä tasolla, joita tämä kirjoitus ei pyri käsittelemään. Sen sijaan haluan täsmentää, miten yllä hahmottelemani ”ilmastodemokraattinen” prosessi tulisi ymmärtää tai miten sitä ei ainakaan tulisi ymmärtää. Aloitan käyttämällä esimerkkinä niin sanottua Sternin raporttia ja siitä käytyä kriittistä keskustelua.

Kansalaiset ja tulevaisuuden arvottaminen

Brittiläisen ekonomistin Sir Nicholas Sternin nimeä kantava, vuonna 2007 julkaistu raportti on laaja ilmastopolitiikan kustannusten ja hyötyjen taloustieteellinen laskelma (Stern 2007). Tärkeä metodologinen kysymys tällaisessa laskelmassa on se, millä tavoin pitkällä tulevaisuudessa aiheutuvat hyödyt ja haitat tehdään vertailukelpoisiksi ilmastopolitiikasta nyt aiheutuvien hyötyjen ja kustannusten kanssa. Taloustieteilijöillä on tapana käyttää tällaisissa tilanteissa apuna laskentakorkoa, jonka avulla tulevien seurausten arvo muutetaan nykyarvoon. Yleensä tämä tarkoittaa sitä, että tulevien hyötyjen ja haittojen arvoa lasketaan koron vaikutuksen verran alaspäin, eli niiden nykyarvo on pienempi kuin niiden arvo tulevaisuudessa on. Perusteena tälle voidaan käyttää esimerkiksi kuluttajien malttamattomuutta tai vaihtoehtokustannuksia, jotka menetetään kun varoja ei voida jatkuvasti sijoittaa johonkin vielä tuotavampaan vaan ne lepäävät kiinni tehdyssä investoinnissa. Merkittävä sukupolvien oikeudenmukaiseen kohteluun liittyvä kysymys, josta taloustieteilijät kiistelivät Sternin raportin yhteydessä, on tietysti se, miten laskentakorko tulisi perustella ja mikä sen taso tulisi olla määriteltäessä tulevien ilmastohyötyjen ja -haittojen nykyarvoa.

Perinteinen taloustieteellinen tapa perustella käytetyn laskentakoron tasoa lähtee siitä, miten ihmiset arvottavat tulevaisuuden hyötyjä ja haittoja. Heidän arvostuksensa katsotaan heijastuvan heidän tulevaisuuteen liittyvissä päätöksissään – aivan samalla tavoin kuin se, miten paljon ihmiset arvostavat erilaisia kulutushyödykkeitä suhteessa toisiin hyödykkeisiin näkyy siinä, paljonko he ovat valmiita maksamaan enemmän noista hyödykkeistä. Siksi useiden taloustieteilijöiden mielestä markki-

nakorko on usein hyvä estimaatti sille, mikä ihmisten mielestä on tulevien hyötyjen ja haittojen arvo suhteessa nykyisiin. Heidän mielestään se on myös ”demokraattinen” tapa määrittää tulevaisuuden arvo, koska se heijastelee kohtuullisen tasapuolisesti ihmisten markkinavalinnollaan esiin tuomia näkemyksiä asiasta.

Sternin raportti taas perustelee käyttämänsä laskentakoron sukupolvien intressien tasapuolista kohtelua koskevilla eettisillä periaatteilla. Perusajatus on, ettei ajallinen etäisyys ole mikään peruste arvottaa tuleville ihmisille ja heidän intresseilleen koituvia hyötyjä ja haittoja pienemmiksi. Tältä pohjalta ei tunnu yllättävältä, että yksi syytös, jonka monet taloustieteilijät kohdistivat Sternin raporttia kohtaan oli eräänlainen ”epädemokraattisuus”, koska laskentakorkoa perustellessaan raportti ohittaa ihmisten käsitykset ja vetoaa sen sijaan sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta koskeviin eettisiin periaatteisiin. Ympäristötaloustieteilijä Martin Weitzman (2007) muun muassa kritisoi raporttia siitä, että se perusteluissaan vetoaa eräänlaisen ulkopuolisen ”filosofikuninkaan” arvostelmiin tulevien sukupolvien eettisestä kohtelusta ja sitten olettaa, että tämä arvostelma edustaa kaikkien kansalaisten näkemystä asiasta.

Politiittisesti merkittäväksi asian tekee tietysti se, että käyttäen lähtökohdana sukupolvien välistä tasapuolista kohtelua Sternin raportti määrittelee laskentakoron normaalia markkinaperusteista laskentakorkoa huomattavasti alhaisemmaksi (1,4 %). Alhaisempi korko johtaa siihen, että raportin osoittama nykyarvo tuleville ilmastohaitoille on markkinaperusteisia arvioita huomattavasti suurempi. Koska haittojen nykyarvo on suurempi, tekee tämä myös kustannuksiltaan kalliimmat investoinnit päätösten vähentämiseen jo lyhyellä aikavälillä taloudellisesti kannattaviksi. Markkinaperusteista laskentakorkoa (5–6 %) käyttäneet laskelmat ovat pitäneet vain huomattavasti halvempia investointeja taloudellisesti perusteltuina lähitulevaisuudessa, koska korkeammalla korolla laskien tulevien haittojen nykyarvo on näissä laskelmissa huomattavasti alhaisempi.

Sternin raportin syyttäminen epädemokraattiseksi ja sen tulosten kyseenalaistaminen tällä perusteella kuvastaa, miten helposti demokraattinen prosessi ymmärretään liian kapeasti vain kansalaisten näkemysten ja mielipiteiden tasapuolisena keruumenetelmänä. On totta, että pyrkiessään kunnioittamaan kansalaisten autonomiaa ja itsemää-

Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko

räämisoiikeutta demokraattisen yhteiskunnan (ainakin liberalistisessa traditiossa) tulisi jättää oman elämän sisällöllisiin kysymyksiin liittyvät asiat yksilöiden itse päätettäväksi. Juuri tätä autonomiaa mielipiteen, omantunnon ja uskonnonvapauden kaltaiset perusoikeudet suojelevat. Yhteiskunta ei saa edistää ja pakottaa kansalaisia toteuttamaan jonkun yksittäisen ryhmän tai yksilön, ei edes filosofin, näkemystä hyvästä ja eettisesti arvokkaasta elämänsisällöstä ellei se saa hyväksyntää tasapuolississa demokraattisissa menetelmissä.

Kuten aiempi keskustelu demokratian arvoista pyrki selventämään, ei demokraattinen menetelmä kuitenkaan ole lainkaan sanaton sen suhteen miten perusteltuja, harkittuja ja oikeutettuja ihmisten näkemysten ja mielipiteiden päätöksenteossa tulisi olla. Koska ihmisten näkemykset voivat olla hetken mielijohteita ja jättää monia tärkeitä asioita vaille huomiota, on demokraattista prosessia ihan jo intressien tasapuolisen huomioimisen takaamiseksi pyritty muokkaamaan sellaiseksi, että päätöksentekijöiltä vaaditaan tiettyä perehtymistä, muiden näkökulmien kuulemista ja omien näkemysten perustelua mahdollisimman laajalle joukolle yhteiskunnassa. Emme halua, että päätökset tehdään perustuen piintyneisiin mieltymyksiin, ennakkoluuloisiin mielipiteisiin tai hetken mielijohteisiin, jotka helposti suosivat tiettyjä ja syrjivät toisia tai jättävät merkittäviä tosiasioita vaille huomiota. Siksi jatkuvaa kansanäänestystä kaikista asioista ei yleensä pidetä demokratiaa perustelevien arvojen näkökulmasta hyvänä, vaikka se nykyisellä tietotekniikalla voitaisiin todennäköisesti jo lähitulevaisuudessa järjestää.

Samalla tavoin ihmisten markkinavalintojen kautta tapahtuva ”suora kansanäänestys” siitä, mikä arvo tulevien sukupolvien intresseille tulisi antaa päätöksenteossa, johtaa näennäisestä tasapuolisuudestaan huolimatta helposti merkittävään epätasapuolisuuteen. Ihmisten tapa arvottaa tulevat hyödyt arvoltaan heti saatavia hyötyjä pienemmiksi on usein huonosti perusteltua jo heidän oman elämänsä näkökulmasta. Usein ihmiset arvottavat näin, koska ovat malttamattomia odottamaan; hyödyt on saatava mieluummin heti vaikka tiedettäisiin, että siitä joutuu myöhemmin maksamaan enemmän. Näin malttamattomuus johtaa oman tulevan hyvinvoinnin arvottamiseen nykyistä vähäpätöisemmäksi. Kun maksupäivä koittaa, tämä usein huomataan kuitenkin täysin perusteettomaksi ja huonoksi valinnaksi.

Oman elämänsä suhteen ihmisillä on tietysti oltava tietty autonomia tehdä myös tällaisia huonosti perusteltuja valintoja. On kuitenkin täysin epäoikeudenmukaista ja demokratian arvojen vastaista, jos samoilla perusteilla saa kohdella myös muiden ihmisten hyvinvointia ja intressejä vähempiarvoisina vain siksi, että he elävät tulevaisuudessa.

Kansalaisosallistuminen, asiantuntijat ja julkisuus

Miten harkittuja näkemyksiä demokratiassa muodostetaan ja mikä erilaisten asiantuntijoiden, kuten ilmastotieteilijöiden tai filosofien roolin tulisi olla? Perinteinen edustuksellisen demokratian tapa on, että kansan vaaleissa valitsemat edustajat kuulevat päätöksenteon valmistelussa laajasti erilaisia asiantuntijoita ja muodostavat näin harkitun käsityksensä, jonka perusteella sitten äänestävät. Yllä on jo useaan kertaan painotettu laajaa julkista keskustelua ja harkintaa, eräänlaista kollektiivista deliberaatiota. Tähän näkemykseen liitetään usein ajatus osallistuvasta demokratiasta, jossa kansalaisten suoraa osallistumista päätöksentekoon pyritään erilaisin menetelmin lisäämään. Usein tämän tulkitaan tarkoittavan, että kansalaisten suoraa vaikuttamista ja omien mielipiteiden tuomista päätöksentekoon on lisättävä esimerkiksi erilaisten kansalaiskuulemisten muodossa. Yhä useammassa päätöksentekoprosessissa kansalaisille suodaankin tämä mahdollisuus esimerkiksi niin, että järjestetään kuulemistilaisuus tai avataan nettisivusto, johon kansalaiset voivat lähettää mielipiteitään ja näkemyksiään päätettävästä asiasta. Myös kansalaisten mahdollisuutta valittaa tehdyistä päätöksistä jälkikäteen tuomioistuihin on lisätty.

Päätöksenteon avaaminen laajemmalle kansalaisosallistumiselle on yksi tapa lisätä prosessin demokraattisuutta. Tällainen tulkinta osallistuvasta demokratiasta syyllystyy helposti kuitenkin lähes samaan kuin yllä esitelty markkinoiden ja demokratian samaistaminen. Osallistuva demokratia ei tarkoita vain kansalaisten mielipiteiden kuulemistä ja kirjaamista vaan sitä, että kansalaiset osallistuvat kollektiiviseen harkintaan, jossa he muodostavat mahdollisimman perustellun käsityksensä päätettävästä asiasta. Demokraattisen päätöksenteon voisi ajatella eräänlaisena kollektiivisena oppimisprosessina, jossa virheelliset käsitykset paljastuvat

Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko

ja ne korjataan ja lopullinen päätös pohjautuu perusteiden monipuoliseen harkintaan.

Esimerkiksi tällaisesta osallistuvasta demokratiasta sopivat eri puolilla maailmaa järjestetyt kansalaisfoorumit, jossa yhteensä 4000 kansalaista 38 maasta pyrki asiantuntijoita kuullen ja yhdessä harkiten muodostamaan käsityksensä oikeudenmukaisesta ilmastopäätöksestä. Prosessin lopussa suurin osa heistä kannatti päästöjen nopeaa vähentämistä sekä teollisuusmaissa että vauraimmissa kehitysmaissa. Enemmistö vaati myös tiukkojen päästövelvoitteiden asettamista näille maille sekä sanktioita niille, jotka laiminlyöivät velvoitteensa. (Rask ym. 2011).

Demokraattisen päätöksenteon kannalta oleellisena kysymyksenä säilyy kuitenkin yhä, mikä rooli tällaisilla kansalaisten kollektiivisen harkinnan foorumeilla tulisi olla. Jotta kansalaisfoorumit kykenevät käymään tasapuolista ja riittävän syvällistä keskustelua, on osallistujien määrää jollain tavoin rajoitettava ja pyrittävä eri keinoin takaamaan, että koulutustaustasta tai muista henkilökohtaisista ominaisuuksista johtuvat erot eivät tee keskustelusta epätasa-arvoista. Nämä kysymykset korostuvat, jos tällaisille foorumeille halutaan antaa tosiasiallista päätösvaltaa. On kuitenkin epäselvää, mikä olisi hyvä demokraattinen tapa rajata tai valita osallistujia tällaisiin kansalaisfoorumeihin siten, että tasapuolisuuden voidaan myös julkisesti nähdä toteutuvan. Onko esimerkiksi edustajien arpominen kustakin demografisesta ja sosioekonomisesta taustaryhmästä riittävää? On myös huomautettu, kuinka kollektiivisen harkinnan laatu jopa pienryhmissä on riippuvainen monista prosessin ulkopuolisista tekijöistä kuten siitä, millaista tietoa ja millä tavoin esitettyä osallistujille on tarjolla. Lisäksi on osoitettu, että osallistujat ovat yhä vastaanottavaisempia informaatiolle, joka sopii yhteen ja tukee heidän tärkeimpiä vakaumuksiaan ja sitoumuksiaan riippumatta siitä, että tuo informaatio osoittautuisi vääräksi. (Gaus 2003, Christiano 2008, Kyllönen 2012.)

Siksi kansalaisfoorumit ja muu kansalaisosallistuminen on kytkettävä osaksi laajempaa yhteiskunnallista harkintaa, jossa kansalaiset muodostavat käsityksiään siitä, mikä heille on tärkeää ja arvokasta ja mitä he pitävät hyvinä perusteina käsityksilleen. Ilmastonmuutos on monimutkainen ongelma, jonka ymmärtäminen edellyttää paljon taustatietoa. Monelta osin olemme täysin riippuvaisia ilmastotutkijoiden tut-

kimustuloksista koskien esimerkiksi ilmakehän säteilypakotetta, hiilen kiertoa ilmakehän, kasvillisuuden ja merien välillä sekä kasvihuonekaasujen muuttuneiden pitoisuuksien vaikutuksia lämpötilaan ja muihin sääilmiöihin, kuten sateisuuteen, myrskyihin ja niin edelleen. Moniin tuloksiin liittyy vielä paljon epävarmuutta, joten tulokset harvoin antavat meille totuutta päätettävästä asiasta. Ilmastotutkijat voivat tutkimuksensa perusteella kuitenkin usein antaa meitä muita paremmin hyviä perusteita pitää tiettyjä seurauksia riittävän todennäköisinä ja vakavina. Näin heidän tutkimukseen perustuva näkemyksensä on tärkeää, jotta yksittäiset kansalaiset ja heidän edustajansa pystyvät muodostamaan ilmastonmuutoksesta harkittuja näkemyksiä. On myös tärkeää, että nämä tutkijat osallistuvat julkiseen keskusteluun päätöksistä, koska näin varmistetaan päätöksentekijöiden tietävän, että he joutuvat tarvittaessa puolustamaan omia näkemyksiään myös näitä hyvään tutkimustietoon perustuvia näkemyksiä vastaan.

Samalla tavoin tarvitsemme moraali- ja yhteiskuntafilosofien argumentteja näistä kysymyksistä muodostaaksemme harkittuja ja punnittuja käsityksiä siitä, mikä on tulevien sukupolvien oikeudenmukaista kohtelua. Kyse ei ole Weitzmanin epäilemästä yrityksestä korvata kansalaisten käsitykset ”filosofikuninkaan” käsityksillä vaan filosofien osallistumisesta yhteiskunnalliseen harkintaan tarjoamalla perusteltuja näkemyksiä siitä, mikä on sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta ja mikä ei; ja mikä asiaan liittyvistä teoreettisista erimielisyyksistä huolimatta on perusteltua ja mikä ei.

Demokratian ymmärtäminen kollektiivisena harkintana asettaa erityisiä vaatimuksia siihen osallistuvien tahojen perusteiden julkisuudelle ja läpinäkyvyydelle. Esimerkiksi ilmastotutkimuksen painoarvo ja uskottavuus demokraattisessa keskustelussa on pitkälti kiinni siitä, että kansalaiset voivat luottaa tutkimuksen olevan riippumatonta ja objektiivisuuteen pyrkivää. Epäilykset tutkimustulosten peukaloinnista tai painottumisesta tukemaan tiettyjä näkemyksiä heikentävät nopeasti luottamusta, kuten kävi ainakin hetkellisesti niin sanotussa Climategate-tapauksessa. Tapauksessa Itä-Anglian yliopiston ilmastotutkijaa syytettiin tutkimustulosten pimittämisestä. Tultuaan julkisuuteen tämä herätti heti epäilyksiä tutkimustulosten epätieteellisyydestä, jota salailulla uskottiin haluttavan peitellä. Kun tätä vielä seurasi tieto siitä, että Hallituksen välisen ilmastopaneelin IPCC:n raportti sisälsi virheellistä tietoa, oli

monen kansalaisen mielestä oikeutettua asettaa koko ilmastotutkimuksen uskottavuus kyseenalaiseksi. Tapauksen jälkeen niiden kansalaisten määrä, jotka uskoivat ilmastomuutoksen seurauksia tarkoituksellisesti liioitellun, lisääntyikin huomattavasti sekä Yhdysvalloissa että myös Euroopassa. Vaikka epäilysten julkituomisen takana oli varmasti ilmastopolitiikkaa eri syistä vastustavia tahoja, oli tapaus tehokas muistutus siitä, miten merkittävää toiminnan läpinäkyvyys ja perusteltavuus on demokraattisen luottamuksen ja koetun legitimitetin kannalta. Kuten totesin jo aiemmin, tällä voi olla suuri merkitys sen kannalta, kuinka oikeutettuina kansalaiset pitävät ilmastotutkimukseen perustuvia poliittisia tavoitteita, jotka rajoittavat heidän toimintaansa. Mitä enemmän epäilyksiä, sitä todennäköisemmin kansalaiset pitävät oikeutettuna, että he itse omissa päätöksissään toimivat vastoin ilmastotavoitteita.

Jatkuva uudelleenharkinta ja protesti demokraattisena keinona

Olen pyrkinyt oikeuttamaan demokraattisen päätöksenteon ilmastokysymyksissä sillä, että se on lopulta paras tapa toteuttaa kansalaisten kohtelu tasavertaisina sillä tavoin julkisesti ja läpinäkyvästi, että kansalaiset voivat itse nähdä heitä kohdeltavan tasavertaisina. Koska demokraattiseen päätöksentekoon liittyy myös kollektiivista harkintaa ja julkista keskustelua, on se lisäksi tasapuolinen tapa tuoda tulevien sukupolvien ja muiden ei-kansalaisten intressejä mukaan tasapuolisen kohtelun piiriin, jolloin myös päätösten voi odottaa tulevan oikeudenmukaisemmiksi. Intressien tasapuolista kohtelua voi turvata myös perustuslaillisin suojin, jotka on perusteltavissa tasavertaisen kohtelun periaatteesta.

Tästä huolimatta on selvää, että nykyiset demokraattiset järjestelmät ovat epätäydellisiä ja tulevat tuottamaan vielä useita päätöksiä, jotka lisäävät päästöjä merkittävästi ja tekevät katastrofaaliset seuraukset yhä todennäköisemmiksi. Miten ilmastodemokratian kannattaja voi puolustautua tällaisten päätösten edessä?

Ensiksikin hän voi muistuttaa, kuinka demokratian yksi tärkeä piirre on, että mikä tahansa päätös on kumottavissa ja tuotavissa uudestaan harkintaan. Demokraattisten menetelmien epätäydellisyys mahdollisim-

man tasapuolisten ja oikeudenmukaisten päätösten tuottamiseen liittyy osittain siihen, että haluamme menetelmän myös tuottavan päätöksiä tietyssä rajatussa ajassa, vaikka tietomme ja käsityksemme olisivat epätäydellisiä. Toisaalta menetelmä takaa myös sen, että päätös on tuotavissa uudestaan harkintaan, jos uutta tarkempaa tietoa ilmenee. Ja mitä vastaanottavaisempi demokraattinen prosessi on uudelle tiedolle, sitä nopeammin se kykenee muuttamaan kurssiaan. Usein mainitut laaja julkinen keskustelu, päätöksenteon avoimuus ja mahdollisuus vaihtaa päätöksentekijöitä ovat siksi tärkeitä demokratian ominaisuuksia.

Tämä ei varmastikaan riitä niille, joiden mielestä ilmastonmuutoksen seuraukset ovat monelta osin palautumattomia ja sisältävät johdannossa mainitsemiani epälineaarisia ja itseään ruokkivia ilmiöitä. Jos nykyinen demokraattinen päätöksenteko johtaa hallitsemattomaan ja peruuttamattomaan ilmastonmuutokseen, mitä arvoa on sen kyvystä ottaa asia uudelleen harkittavaksi, jos tilanne on jo karannut käsistä.

Tähän demokratian puolustaja voi vastata muistuttamalla, että demokraattisen järjestelmän vastaanottavaisuus on vain toinen puoli tässä päätösten jatkuvassa uudelleenharkitsemisessa. Toinen puoli ovat itse kansalaiset erilaisissa rooleissaan. Aiemmin nostettiin jo esille tutkijoiden tärkeä rooli osana päätöksentekoa. Usein eriarvoisen kohtelun nostaminen yhteiskunnallisen keskusteluun edellyttää kuitenkin aktiivisia kansalaisia. Soveltaen edellä mainittua Goodinin argumenttia: mitä useammassa paikassa demokraattista päätöksentekoa ja keskustelua on joku kansalainen tai kansalaisryhmä, joka katsoo asioita esimerkiksi tulevien sukupolvien näkökulmasta, sitä useammin ne todennäköisesti vaikuttavat päätökseen.

Tämä voi tarkoittaa hyvin erilaisia poliittisen kansalaisosallistumisen muotoja, joista edellä mainitut kansalaisfoorumit ja muut poliittisen keskustelun ja harkinnan muodot ovat vain yksi osa. Erilaiset poliittiset mielipiteenilmaukset, taidenäyttelyt tai teatteriesitykset ovat usein tehokas tapa tuoda epäkohtia laajempaan keskusteluun. Joskus tilanteen vakavuuden ja eriarvoisen kohtelun räikeyden tuominen esille voi vaatia myös lain rikkomista ja demokraattisten päätösten vastustamista kansalaistottelemattomuuden keinoin. Tällaisten keinojen oikeutus osana demokratiaa nousee siitä, että niillä pyritään osoittamaan kuinka tasapuolinen kohtelu, johon itse demokratiakin perustuu, ei

toteudu vastustettavissa päätöksissä. Joidenkin mielestä päätösten seurausten mahdollinen peruuttamattomuus on myös tekijä, joka lisää päätöstä vastustavien jopa radikaalien protestien demokraattista oikeutusta (Humphrey 2007). Viime vuosien tunkeutumiset hiilivoimaloihin ja voimaloiden toiminnan pysäyttäminen ovat esimerkkejä yrityksistä vaikuttaa kansalliseen energiapolitiikkaan, joka uhkaa lisätä maan päästöjä kestävämmälle tasolle ja näin kohtelee tulevia sukupolvia epäoikeudenmukaisesti (Kyllönen, tulossa).

Lopuksi

Aloitin maalailemalla ilmastokatastrofin kauhuja, koska katastrofin välitön mahdollisuus on usein tarjonnut esittäjälleen helpon perusteen ohittaa demokraattinen päätöksenteko, jotta tuholta välttyttäisiin. Tämä ajattelun mukaan nopeat ja tehokkaat toimet, joilla katastrofi estetään, eivät salli kaikkien kansalaisten näkemysten kuulemistä ja niiden hidasta yhteensovittamista.

Aloitin listaamalla ilmastokatastrofin seurauksia myös koska uskon, että ilmastokatastrofi on hyvinkin mahdollinen ja sen estäminen vaatii nopeita ja ripeitä muutoksia yhteiskunnissa. Viimeaikaiset poliittiset päätökset eivät myöskään ole olleet riittäviä. Kirjoitukseni on kuitenkin pyrkinyt perustelemaan, miksi ilmastopäätösten riittämättömyys ei johdu päätösten alistamisesta demokraattiselle päätöksenteolle vaan päätöksenteon demokraattisuuden ymmärtämisestä liian kapeasti. Demokratia ymmärrettyinä esittämälläni tavalla laajana julkisena ja läpinäkyvänä prosessina, jossa päätösten tasapuolisuus ja oikeudenmukaisuus tulee jatkuvasti arvioiduksi erilaisin poliittisen osallistumisen keinoin, on tehokas keino muuttaa vallitsevia käsityksiä ja niihin perustuvia valtarakenteita. Se voi olla myös tehokas keino vaikuttaa ihmisten henkilökohtaisen toiminnan perusteisiin, koska se on oikeudenmukaista. Demokratiaa ovat myös perusoikeudet, joilla voidaan turvata tulevien sukupolvien asema nykypäätöksenteossa.

Demokratia näin ymmärrettyinä ei välttämättä ole ristiriidassa ilmastokatastrofin estämisen kanssa vaan voi tehdä estämisen mahdolliseksi. Tämän mahdollisuuden toteutuminen on tietysti kiinni siitä, voivatko

esittämäni demokratian ideaalit oikeasti toteutua riittävän nopeasti. Pahoja puutteita on jo kansallisella tasolla, puhumattakaan maailmanlaajuisen ilmasto-ongelman kannalta välttämättömistä kansainvälisen päätöksenteon instituutioista. Demokratian ideaalien tunnistaminen ilmastokysymyksen näkökulmasta antaa ainakin jonkinlaisen suunnan kehittää päätöksenteon rakenteita ja demokraattista kulttuuria oikeaan suuntaan. Mikä tärkeintä, se auttaa jokaista kansalaista näkemään, millaiset keinot ovat katastrofin uhatessa oikeutettuja tapoja yrittää korjata rakenteita ja ajattelutapoja.

Kirjallisuus

- Aristoteles (1991). *Teokset. VIII, Poliitikka*. Suom. A.M. Anttila. Helsinki: Gaudamus.
- Broome, John (2012). *Climate Matters. Ethics in a Warming World*. New York: W.W. Norton & Company.
- Christiano, Thomas (2008). *The Constitution of Equality. Democratic Authority and its Limits*, Oxford: Oxford University Press.
- (2003). An Argument for Democratic Equality. Teoksessa Thomas Christiano (toim.): *Philosophy and Democracy. An Anthology*. Oxford: Oxford University Press, 39–68.
- Estlund, David 2008. *Democratic Authority. A Philosophical Framework*. Princeton: Princeton University Press.
- Gardiner, Stephen (2011). *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*, Oxford: Oxford University Press.
- Gaus, Gerald F. (2003). *Contemporary Theories of Liberalism*. Lontoo: SAGE Publications.
- Goodin, Robert (1996) Enfranchising the Earth, and Its Alternatives. *Political Studies* 44 (5): 835–49.
- Hansen, J. E. (2008). 'Statement of witness James E. Hansen', <http://www.greenpeace.org.uk/blog/climate/kingsnorth-six-jim-hansens-full-statement-20080912> (luettu 15.11.2011).
- Hayward, Tim (2005). *Constitutional Environmental Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Humphrey, Mathew (2007). *Ecological Politics and Democratic Theory. The Challenge to the Deliberative Ideal*. Lontoo: Routledge.
- Kyllönen, Simo (2012). Public Participation and the Legitimacy of Climate Policies: Efficacy versus Democracy? Teoksessa Olli Loukola ja Wojciech

Ilmastokysymys ja demokraattinen päätöksenteko

- W. Gasparski (toim.): *Environmental Political Philosophy*. New Brunswick: Transaction Publishers, 113–137.
- (tulossa) Civil disobedience, climate protests and a Rawlsian argument for “atmospheric” fairness. *Environmental Values*.
- (2010). Ympäristöoikeudet ja demokratia. *Filosofisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta* 33, Suomen filosofinen yhdistys, 231–247.
- Kyllönen, Simo, Lemetti Juhana, Noponen Niko & Oksanen Markku (2011). *Küista yhteismaista – Garrett Hardin ja selviytymisen politiikka*. Tampere: Niin & näin.
- Leiserowitz, A., Maibach, E., Roser-Renouf, C., & Hmielowski, J. D. (2012) *Climate change in the American Mind: Americans’ global warming beliefs and attitudes in March 2012*. Yale University and George Mason University. New Haven, CT: Yale Project on Climate Change Communication. <http://environment.yale.edu/climate/files/Climate-Beliefs-March-2012.pdf>
- List, Christian & Koenig-Archibugi Mathias (2010). Can There Be a Global Demos? An Agency-Based Approach. *Philosophy & Public Affairs* 38(1): 76–109.
- Mill, John Stuart (1982). *Vapaudesta*. Suom. Niilo Liakka, kieliasun tarkast. ja ajanmukaistanut Reima T.A. Luoto. Helsinki: Librum (engl. alkuteos 1859).
- Mulgan, Tim (2006). *Future People*. Oxford: Oxford University Press.
- Parfit, Derek (1984). *Reasons and Persons*. Oxford: Oxford University Press.
- Pellikaan, Huib & van der Veen, R.J. (2002). *Environmental Dilemmas and Policy Design*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rask, Mikko, Richard Worthington ja Minna Lammi (toim.) (2012). *Citizen Participation in Global Environmental Governance*. Lontoo: Earthscan.
- Rousseau, Jean-Jacques (1918). *Yhteiskuntasopimuksesta*. Suom. J.V.Lehtonen. Hämeenlinna: Karisto (ransk. alkuteos 1762).
- Saward, Michael (1998). *The Terms of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Sax, Joseph (1990). The Search for Environmental Rights. *Journal of Land Use and Environmental Law* 6, 93–105.
- Scanlon, Thomas M. (1998). *What We Owe to Each Other*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Shearman, David & Smith, Joseph Wayne (2007). *The Climate Change Challenge and the Failure of Democracy*. Westport: Praeger.
- Stern, Nicholas (2007). *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanderheiden, Steve (2008): *Atmospheric Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Kyllönen

- Waldron, Jeremy (1998). The Constitutional Concept of Democracy. *Journal of Political Philosophy* V.
- Weitzman, Martin (2007). A Review of The Stern Review on the Economics of Climate Change. *Journal of Economic Literature* 45, 703–724.

YK:N ILMASTOKOKOUSTEN EETTISET KYSYMYKSET

Teea Kortetmäki

Johdanto

Vuonna 1992 järjestettiin YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssi eli niin kutsuttu Rion kokous, jossa hyväksyttiin myös ensimmäinen YK:n ilmastomuutosta koskeva puitesopimus, UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change). Termi puitesopimus kuvaa hyvin sopimuksen luonnetta eräänlaisena taustamuistiona, jonka periaatteiden päälle YK:n neuvotteluissa on pyritty rakentamaan tarkempia sopimuksia kuten Kioton sopimus. Varsinaisesti UNFCCC-puitesopimus astui voimaan 1994 ja toukokuuhun 2010 mennessä sen on ratifioinut 195 osapuolta.

Ensimmäinen sopimusosapuolten välinen ilmastokokous eli ns. COP-kokous järjestettiin vuonna 1995 ja sen jälkeen kokouksia on pidetty tavanomaisesti kerran vuodessa. Kokoukset ovat saavuttaneet kansainvälisessä mediassa erittäin laajan huomion ja ne ovatkin laajentuneet globaaleiksi mediatapahtumiksi. YK:n puitesopimuksen ympärille rakentuva neuvottelutoiminta käsittää myös välikokouksia, jotka valmistelevat vuosittaisia suurempia neuvotteluja: esimerkiksi vuonna

Kortetmäki

2011 Durbanin COP17-kokousta edelsi kolme muuta neuvottelua huhti–lokakuussa. COP-kokoukset toimivat kuitenkin neuvottelujen pääareenana.

On varsin todennäköistä, että mediatapahtumiksi kasvaneilla ilmasto-kokouksilla on ollut huomattava vaikutus yleiseen keskusteluun ja käsit-tykseen ilmastonmuutoksesta: kokousten aikaan media osoittaa monessa suhteessa tavallista suurempaa kiinnostusta ilmastonmuutosta kohtaan ja toimii merkittävänä tiedonvälittäjänä sekä julkisena kanavana ilmas-tokeskustelulle. Näkyvyyttä hyödyntävät myös monet kansalaisjärjestöt ja ympäristöliikkeet, jotka järjestävät kokousten aikaan mielenosoituk-sia niin eri puolilla maailmaa kuin itse kokouspaikallakin. Ilmastoko-kouksista on tullut megatapahtumia, joiden aikana maailmassa keskus-tellaan ja osoitetaan mieltä aktiivisesti ilmastonmuutokseen liittyen. On kuitenkin syytä kysyä kriittisesti, miten ilmastokokoukset edistä-vät alkuperäistä tarkoitustaan: voidaanko YK:n alaisissa ilmastokoko-uksissa saavuttaa tuloksia, joiden ansiosta ilmastonmuutosta vastaan ja sen haittavaikutusten minimoimiseksi tehdään maailmassa enemmän kuin ilman kokouksia tehtäisiin? Saavutetaanko kokouksilla enemmän hyötyä kuin haittaa, jota kansainvälisten massatapahtumien järjestämi-nen jo itsessään aiheuttaa?

Kysymys YK:n ilmastokokousten oikeutuksesta on keskeinen ilmas-toeettinen kysymys. Myös itse kokouskäytäntöihin ja kokoussisältöihin liittyvät eettiset kysymykset ovat kiinnostavia aiheita. Kaikkiaan ilmas-tokokouksiin liittyvä eettinen tarkastelu voidaan jakaa karkeasti kol-meen teemaan:

1. Ilmastokokoukset tapana reagoida ilmastonmuutokseen. Ovatko globaalit neuvottelut tehokas ja oikeutettu tapa pyrkiä ratkai-semaan ilmastonmuutokseen liittyviä ongelmia? Tuottavatko ne todellisia tuloksia vai ovatko ne vain keino pyrkiä osoittamaan, että ongelmaa ollaan jo ratkaisemassa eikä muita toimia tarvita?
2. Ilmastokokouksen käytäntöjen oikeudenmukaisuus. Ovatko ilmastoneuvottelut oikeudenmukaiset sen suhteen, miten eri osapuolten näkemykset huomioidaan ja tasavertainen osallis-tuminen taataan? Voidaanko saavutettuja lopputuloksia pitää oikeudenmukaisina?

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

3. Ilmastokokoukset neuvottelijoiden moraalikäsitusten paljastajana. Millaisia eri oikeudenmukaisuuskäsityksiä ja -argumentteja neuvotteluosapuolet käyttävät? Onko eriävistä näkemyksistä muodostettavissa kannatusta saavia synteesejä vai näyttävätkö käsityserot olevan ylittämättömiä? Ovatko esitetyt argumentit päteviä?

Tarkasteltiinpa mitä kysymysryhmää tahansa, esille nousevista eettisistä kysymyksistä huomattava osa liittyy niin sanottuun pohjois–etelä-vastakkainasetteluun: ilmastomuutoksen aiheuttajat (ihmisperäiset kasvihuonepäästöt) ovat historiallisesti lähes yksinomaan vauraan pohjoisen eli kehittyneiden maiden aiheuttamia, mutta ei-toivotut seuraukset kohdataan monilta osin (joskaan ei toki ainoastaan) ensimmäisenä köyhässä etelässä eli kehitysmaissa, joiden osuus kasvihuonepäästöistä on tällä hetkellä erittäin pieni. Lisäksi etelän resurssit näihin muutoksiin reagoimiseen ja ilmastomuutokseen sopeutumiseen ovat huomattavasti heikommalla pohjoisella johtuen sekä taloudellisesta eriarvoisuudesta että monissa kehitysmaissa ns. heikommasta hallinnosta (johon liittyvät mm. laaja korruptio, epävakaa hallinnon toimintaympäristö ja vallankaappaukset, hallinnollisten resurssien ja osaamisen puute sekä vähäinen ohjaustoiminta eritoten ympäristösektorilla). Pohjoisen päästövastuullisuus on tunnustettu jo UNFCCC-puitesopimukseen liitettyssä yhteisten mutta erilaisten vastuiden (*common but differentiated responsibilities*) lauselmassa. Lauselman mukaan vauraampien teollisuusmaiden on vähennettävä päästöjä jo nyt, kun taas köyhillä ja kehittyvillä mailla on oikeus panostaa kehitykseen ja päästövähennystoimia vaaditaan niiltä vasta tulevaisuudessa. Toisaalta etelän päästöt ovat koko ajan kasvussa ja on varsin todennäköistä, että jossain vaiheessa niiden tuottamat kasvihuonepäästöt voivat nousta suhteessa samalle tasolle kuin pohjoisen päästöt, mikäli rajoituksia ei aseteta. Ensimmäisenä esimerkkinä tästä kehityksestä on Kiina, joka vielä puitesopimuksen luomisen aikaan luettiin kehitysmaaksi, mutta on sittemmin aloittanut voimakkaan talouskasvun ja jo nyt noussut YK:n vertailussa maailman eniten kasvihuonepäästöjä tuottavaksi valtioksi.

Tässä artikkelissa tarkastellaan edellä esiteltyjä ilmastokokouksiin liittyviä eettisiä kysymyksiä. Jokaisen eettisen teeman tarkempi luonne ja

siihen liittyvät ristiriidat sekä keskeiset argumentit käydään läpi arvioiden samalla myös ongelman käytännöllistä merkitystä.

Tehokas vastaus ilmastohaasteeseen?

Ilmastonmuutos on ilmiönä ainutlaatuisen ulottuvainen: maapallon ilmakehän tila koskettaa kaikkia maita ja ihmisiä valtiojärjestelmistä ja yhteiskuntatilanteista riippumatta; edes eristyneet alkuperäiskansat, joita esimerkiksi maailmanmarkkinoiden ongelmat eivät kosketa suoraan, eivät voi välttyä ilmastonmuutoksen seurauksilta.

YK on luotu alunperin edistämään juuri kansainvälistä yhteistyötä vaativia, tärkeiksi katsottuja asioita kuten rauhaa ja ihmisoikeuksia. Kattoinstituution alle on luotu erilaisia ohjelmia ja instituutioita, jotka ovat onnistuneet niille asetetuissa erityistehtävissä vaihtelevasti. Ilmastonmuutoksen kaltaisen globaalin ongelman kohdalla YK:n alaiset neuvottelut tuntuvat luonteelta välineeltä koko ihmiskuntaa koskettavan ongelman ratkaisujen etsimiseen.

Ajatus globaaleista ja demokraattisista neuvotteluista sisältää kuitenkin jo määritelmänsä tasolla monia ristiriitoja. Ensiksikin varsinaiseen neuvottelutilanteeseen osallistuvien neuvottelijoiden määrää on väistämättä rajattava erittäin tiukasti jo käytännön syistä – ajatus miljoonan, viiden miljoonan tai puolen miljardin ihmisen kokoustilanteesta havainnollistaa asiaa – mutta mikä tahansa osallistujiin kohdistuva rajanveto on samalla kokousten demokraattisuuden kannalta ongelmallinen, koska rajaus sulkee väistämättä monia osapuolia ja intressiryhmiä ulkopuolelle.

Voidaan myös kysyä, onko YK:n instituutioille ominainen tapa kutsua juuri valtioiden päämiehet ensimmäisenä neuvottelupöytään paras tapa koostaa neuvotteluihin sopiva otanta maailman ihmisistä: esimerkiksi erilaisilla kansainvälisillä järjestöillä, naisasialiikkeillä ja sosiaalisilla liikkeillä voitaisiin nähdä neuvottelullista arvoa. Näitä järjestöjä on otettu neuvotteluihin mukaan, mutta niiden rooli on pääasiallisesti neuvoa antava: niille myönnetty kokousvalta on hyvin rajattua. Toisaalta järjestöillä ei ole myöskään lainsäädäntövaltaa millekään alueelle toisin kuin valtioilla, mikä puoltaa äänivallan rajaamista valtioille. Lisäksi myös

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

järjestöjen osallistamisessa on hankalia rajanvetokysymyksiä: jos mukaan otetaan ympäristöjärjestöjä ja naisten oikeuksia ajavia järjestöjä, miksei osallisiksi tulisi ottaa yhtä lailla myös esimerkiksi teollisuuden etuja ajavia tai ydinvoiman puolesta puhuvia järjestöjä?

Vaikka neuvottelijoiden joukkoa on rajattu tiukasti, osallistujien eriväät käsitykset sekä faktoista, arvoista että yhteiskunnallisista prioriteeteista voivat luoda erimielisyyden viidakon, jossa edes tärkeimmistä asioista yksimielisyyden saavuttaminen muuttuu entistä haasteellisemmaksi osanottajien suuren määrän vuoksi. Ilmastomuutos on tässä suhteessa erityisen haastava ilmiö monimutkaisuutensa ja tieteellisten epävarmuuksien vuoksi. Voidaankin perustellusti kysyä, onko ilmastomuutokseen liittyvissä kysymyksissä mahdollisuutta saavuttaa globaalisti jaettava poliittista toimintatahtoa, kun jo neuvottelijoiden taustakäsitykset itse ilmiöstä ja sen vaikutuksista poikkeavat niin paljon toisistaan. Onko YK:n ilmastoneuvotteluissa oikeastaan mitään mieltä?

Neuvotteluihin jo lähtökohtaisesti liittyvistä haasteista huolimatta näyttää siltä, että kansainvälisten ilmastoneuvottelujen tärkeyttä on helppo puolustaa. Tärkein perustelu liittyy päätösten legitimitettiin eli oikeutukseen tai puolustettavuuteen: mitä merkittävämpi joukko valtioita (eli mitä suurempi osa kokouksessa ”edustetuista päästöistä”) saadaan neuvotteluissa päättämään edes jonkinlaiseen kaikkien tai lähes kaikkien osanottajien hyväksymään lopputulokseen, sitä laajemmin syntyneet päätökset saavat sellaisen legitimitetin, että sillä voidaan toivoa olevan vaikutusta valtioiden ilmastopolitiikkaan (ilmastopolitiikka viittaa tässä laveasti käytännössä kaikkeen sellaiseen politiikkaan, jonka päätöksillä on merkittäviä ilmastovaikutuksia). Toisin sanoen globaaleilla neuvotteluilla on mahdollisuus saada huomattavasti useampi valtio sitoutumaan edes jonkinlaisiin ilmastotavoitteisiin kuin alueellisen tason neuvotteluilla; tämä on hyvin olennaista ilmastomuutoksen kaltaisen globaalisti kollektiivisen ongelman kohdalla. Legitimiteettiä ja demokratian oikeutusta ilmastokysymyksen ratkaisuvälineenä käsitellään tarkemmin Simo Kyllösen tekstissä.

Esimerkiksi Euroopan Unioni on järjestänyt sisäisiä omien jäsenmaidensa välisiä ilmastokokouksia, mutta näillä päätöksillä ei näytä olleen mitään vaikutusta muun maailman ilmastotoimiin muuten kuin enintään YK:n kansainvälisten neuvottelujen kautta. Lisäksi näyttää siltä, että

Kortetmäki

hyvin harvat valtiot tai maanosat ovat ryhtyneet todellisessa mielessä merkittäviin toimiin päästöjen vähentämiseksi luomalla omia ilmasto-ohjelmia ja järjestämällä sisäisiä ilmastoneuvotteluja. YK:n alainen neuvotteluympäristö luo ainakin jonkinlaista sosiaalista painetta myös ”vastahakoisille” maille ryhtyä toimiin ilmastomuutoksen vaikutusten vähentämiseksi.

Toisinaan on esitetty kantoja, joiden mukaan olisi välttämätöntä luopua toiveesta demokraattisen mutta riittävän ilmastovastuun syntymisen puolesta ja olisi tehokkaampaa koota kansainvälisistä ilmastoasiantuntijoista ryhmittymä, jonka päätösten nojalta ilmastopolitiikkaa tehtäisiin auktoritatiivisessa hengessä. Vaatimukseen voidaan vastata kuitenkin ainakin kolmella kritiikillä: ensiksikin ilmastokysymyksen asiantuntijat eivät usein ole erilaisten maiden paikallistilanteiden ja niiden erikoisolosuhteiden asiantuntijoita, jolloin heidän päätöstensä toimivuus on kyseenalaistettavissa jo tässä suhteessa; toiseksi on erittäin todennäköistä, että vain asiantuntijoita käsittävä päätöksentekuelin koettaisiin itsessään epäreiluksi päätöksentekomekanismiksi eikä se tästä syystä saavuttaisi riittävän suurta painoarvoa muutosvoimaisia ehdotuksia antaakseen. Kolmanneksi voidaan huomauttaa, että myös asiantuntijat olisi joka tapauksessa valittava tavalla tai toisella eri valtioiden yhteistyönä, jolloin palataan jälleen kollektiiviseen ongelmanratkaisuun liittyvien ongelmien ytimeen.

Kun palataan ilmastoetiikan juurille, ydinkysymys on, miten ilmastomuutokseen voidaan reagoida riittävän tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti eli haitat ja ilmaston lämpeneminen minimoiden mutta samalla niin, että toimintatavoista aiheutuisi kuitenkin mahdollisimman vähän sosiaalisia, taloudellisia tai ympäristöllisiä kustannuksia ja että taakanjako olisi oikeudenmukainen. Kun YK:n ilmastokokouksia arvioidaan näistä näkökulmista, kritisoitavaa on. Ympäristöjärjestöjen arvostelun mukaan kokoukset ovat olleet lähinnä valta-asemassa olevien valtioiden retorista peliä ja tuotetut sopimukset epämääräistä sanahelinää. Erityisen voimakasta kritiikkiä kohdistettiin vuoden 2009 Kööpenhaminan kokoukseen, jonka lopputuloksen (vain huomioitu, mutta ei varsinaisesti hyväksytty loppuasiakirja) kuvaamiseen lanseerautui laajalle levinnyt ”Copenhagen failure” -ilmaus (ks. myös Kortetmäki 2010). Vuotta myöhemmin Cancunissa saatiin aikaan hyväksytty sopimus, mutta sen

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

sisältämät lupaukset kohdistuvat pääosin pitkän tähtäimen strategioihin ja asioiden uudelleen käsittelyyn seuraavissa kokouksissa.

On perusteltua todeta, että kokousten saavutukset ovat olleet tähän mennessä hyvin vaatimattomia; toisaalta voidaan pitää melko varmana, että ilman kansainvälistä neuvotteluelintä ja sen kautta syntynyttä kansainvälistä painetta monet eniten päästöjä tuottavista maista olisivat tehneet vielä vähemmän päästöjensä vähentämiseksi. Kööpenhaminan kokouksessa sovittiin alustavasti kehittyvien maiden sopeutumista tukevasta rahastosta (Durbanissa 2012 sovittiin varsinaisesti rahaston perustamisesta), ja vuonna 2010 Cancunin kokouksessa saatiin aikaan sopimus, jossa myös Kiina ja USA sitoutuivat päästövähennyksiin. Neuvottelut ovat auttaneet myös muodostamaan vähitellen yhtenevää näkemystä siitä, miten ilmastomuutokseen tulisi reagoida: esimerkiksi ilmastotutkimuksestaan tunnettu ekonomisti Nicholas Stern (2010, 71) on pitänyt erittäin merkittävänä, että Balilla vuonna 2007 järjestetyssä kokouksessa huomattava osa maista yhtyi näkemykseen, jonka mukaan päästöjä on vähennettävä 50 % vuoteen 2050 mennessä ja rikkaiden maiden on vähennettävä päästöjään jyrkästi jo vuoteen 2020 mennessä. Vuoden 2013 alussa Stern totesi haastattelussa, että hänen tutkimusryhmänsä aliarvioi ilmastomuutoksen todennäköisiä skenaarioita aiemmin ja tilanne on paljon pahempi: tästä syystä myös vaadittavat toimenpiteet ovat huomattavasti suurempia kuin aiemmin oletettiin (Stern 2013).

Toistaiseksi ei ole myöskään esitetty kokousmenettelylle vaihtoehtoja, jotka vaikuttaisivat käytännössä toimivilta sekä mahdollisilta ja tuottaisivat päästövähennysten suhteen paremman lopputuloksen. Ilmastokokoukset puolustavat paikkaansa: osuvin kritiikin ja arvioinnin kohde ei olekaan koko ilmastokokousjärjestelmän kyseenalaistaminen vaan kysymys siitä, miten kokouskäytäntöjä ja siten myös saavutettavia lopputuloksia voitaisiin parantaa: toisin sanoen miten ilmastokokoukset johtaisivat tehokkaampiin ilmastotoimiin. Tämä kysymys johdattaa pohtimaan kokouskäytäntöjen ja päätösten oikeudenmukaisuutta, joka on ilmastoetiikan näkökulmasta kiinnostava tutkimusaihe.

Kokouskäytäntöjen ja päätösten oikeudenmukaisuus

Poliittisille neuvotteluille on luonteenomaista pyrkimys muodostaa eri-ävien mielipiteiden pohjalta jonkinlainen kompromissi, jonka kaikki osapuolet voivat hyväksyä. Poliittisessa mielessä on tärkeää, että kaikki tai ainakin lähes kaikki osapuolet ovat valmiita hyväksymään päätöksen, sillä vasta näin päätös saavuttaa sellaisen legitimitetin, että riittävän monien neuvotteluosapuolten voidaan odottaa aidosti sitoutuvan päätöksen taakse. YK:n ilmastokokouksissa periaatteena on, että asiakirjan hyväksyntä (erotuksena pelkästä asiakirjan huomioimisesta) vaatii käytännössä neuvotteluosapuolten lähes yksimielisen hyväksynnän.

Ilmastoneuvottelijoista muodostuu arvoiltaan moninainen eli arvopuolalinen joukko, jonka kesken kompromissi on kuitenkin mahdollinen. Vaikka kompromissiratkaisu vaatii neuvottelijoilta omista tavoitteistaan joustamista, kompromissiin nojaava yksimielisyys on mahdollinen, jos itse neuvottelutilanne sekä neuvotteluista syntyvä kompromissiesitys koetaan riittävän ”reiluksi” eli oikeudenmukaisiksi kunkin neuvottelijan omasta näkökulmasta. Filosofian kautta voidaan tarkastella kokouskäytäntöjen (proseduurien) oikeudenmukaisuutta tai saavutettujen lopputulemien oikeudenmukaisuutta. Ilmastoetiikan näkökulmasta YK:n ilmastokokousten proseduraalinen oikeudenmukaisuus on kenties haastavimpia ilmastokokouksiin liittyviä eettisiä kysymyksiä.

Kokousosapuolten kuuntelun ja valtasuhteiden oikeudenmukainen jakaminen on filosofisesti aito ongelma, johon on vaikeaa löytää yksiselitteistä vastausta. Missä suhteessa ja millaisina yksikköinä neuvotteluosapuolia tulisi kuulla kokouksen eri vaiheissa? Onko demokraattisinta tarjota joka valtiolle yksi ääni vai pitäisikö äänivallan määrittää esimerkiksi valtion väestömäärän mukaan, jolloin kunkin neuvottelijan ”takana” olisi suhteessa tasaisempi määrä ihmisiä kuin jos Suomen edustajalla olisi 5 miljoonan ja Yhdysvaltojen edustajalla yli 300 miljoonan ihmisen ryhmä edustettavanaan? Pitäisikö neuvotteluprosessin aikana kuulla kansalaisjärjestöjä ja tieteellisiä asiantuntijoita, ja jos niin missä vaiheessa neuvotteluja ja millä merkityksellä, mikäli niillä ei kuitenkaan ole missään maassa lainsäädäntövaltaa? Onko reilua, että neuvotteluissa ongelman pääasiallisilla aiheuttajilla on yhtä suuri tai jopa suurempi painoarvo kuin niillä osapuolilla, jotka kärsivät ilmaston-

muutoksesta ensimmäisinä ja jotka ovat heikoimmassa asemassa siihen sopeutumisen suhteen?

Erityisesti köyhä etelä on kritisoinut ilmastokokouksia ”rikkaiden valtioiden hegemoniaksi”, jossa etelän ääntä ei oteta aidosti kuuluviin vaan valikoivan tiedottamisen kautta lähinnä luodaan ulkopuolisille seuraajille mielikuva kansainvälisistä, tasapuolisista ja hyväntahtoisista neuvotteluista (Kortetmäki 2010). Vuonna 2009 Kööpenhaminan kokouksessa Afrikan valtiot yhdistivät ensimmäisen kerran neuvotteluvoimansa osallistuen neuvotteluihin ensisijaisesti Afrikan Unionina, jotta niiden ääni saataisiin paremmin kuuluviin. (Puheenvuoroja pitivät edelleen myös yksittäiset valtiot kuten Zimbabwe, mutta varsinaisissa neuvottelutilanteissa Afrikan Unionin edustajalla oli mandaatti unionin jäsenmaiden edustamiseen.) Juuri samassa kokouksessa otettiin ensimmäiset merkittävät edistysaskeleet köyhien maiden ilmastomuutokseen sopeutumista tukevan sopeutumisrahaston perustamiseksi ja sen toimintaperiaatteiden kirjaamiseksi, joten Afrikan Unionin neuvotteluyhteenliittymällä saattoi olla merkittävä vaikutus.

Yhteiskuntafilosofi John Rawls on käsitellyt *Oikeudenmukaisuusteoriassa* (suom. 1988) proseduraalista oikeudenmukaisuutta tarkastellen muun muassa erilaisten ongelmanratkaisu- ja neuvottelutilanteiden (proseduurien) oikeudenmukaisuuden kriteerejä. Hän on luokitellut proseduraalisen oikeudenmukaisuuden kolmeen tyyppiin sen mukaan, arvioidaanko oikeudenmukaisuutta itse prosessin, prosessista seuraavan lopputuloksen vai molempien avulla. On huomioitava, että Rawlsin mallit proseduraalisesta oikeudenmukaisuudesta ovat eräänlaisia ideaaleja. Rawlsin oikeudenmukaisuusteorioiden keskeinen tausta-ajatus oli tietämättömyyden verho: verholla tarkoitetaan tilannetta, jossa oikeudenmukaisuutta määriteltäessä kukaan ei voi tietää omaa asemaansa yhteiskunnassa tai siinä kontekstissa, johon liittyviä oikeudenmukaisuusperiaatteita ollaan valitsemassa. Ajatuksena on, että tällöin yksilö ei voi ajaa omaa etuaan, vaan kannattaa varmuuden vuoksi kokonaisuudenmukaisimpia vaihtoehtoja. Tämä ei toki vastaa käytännön tilannetta: ilmastoneuvotteluissa kaikki neuvottelevat osapuolet tietävät hyvin, mitä valtiota, sosiaaliluokkaa ja sukupolvea he edustavat. Seuraavaksi esittelen Rawlsin kolme mallia ja niiden soveltamismahdollisuudet ilmastoneuvottelujen kontekstiin.

Kortetmäki

Täydellinen proseduraalinen oikeudenmukaisuus sisältää sekä oikeudenmukaisen lopputuloksen kriteerit että määritellyn toimintatavan, joka varmistaa tämän lopputuloksen saavuttamisen. Esimerkkinä on usein kakun jakaminen: on reilua taata kaikille samankokoinen kakkupala ja tämä voidaan varmistaa siten, että kakun leikkaa yksi henkilö, joka saa itse viimeisen palan. *Epätäydellinen proseduraalinen oikeudenmukaisuus* sisältää kriteerit reilulle lopputulokselle, mutta on edellistä epätäydellisempi siinä mielessä, että itse toimintatapaa pidetään erehtyväisenä: ei ajatella löytyvän käytäntöä, joka varmasti takaisi oikeudenmukaisen lopputuloksen. Tyypillinen esimerkki tästä on rikosoikeudenkäynti: reilu lopputulos on todeta henkilö syylliseksi, jos hän on todella syylistynyt väitettyyn rikokseen, ja muussa tapauksessa todeta hänet syyttömäksi; kuitenkin aina ei voida olla täysin varmoja, että tähän päädytään, esimerkiksi todisteiden tai todistajien puutteen tai ristiriitojen vuoksi. *Puhdas proseduraalinen oikeudenmukaisuus* kuvaa puolestaan tilannetta, jossa ainoa kriteeri oikeudenmukaisuudelle on itse prosessin oikeudenmukaisuus, sillä etukäteen ei voida sanoa, millainen lopputulos on oikeudenmukainen. Tästä esimerkkinä on vedonlyönti tai uhkapeli, jossa kaikki osapuolet ovat vapaaehtoisesti mukana ja pelaavat yhteisillä säännöillä, mutta lopputulosta on mahdotonta tietää etukäteen. (Rawls 1988, 59–60.)

Miten Rawlsin luokittelu on sovellettavissa YK:n ilmastokokouksiin? Kuten ilmastokokousten menestykseltään heikko historia ja muun muassa etelän valtioiden ilmaisema kritiikki kokousten epäreiluista menettelytavoista osoittaa, käytäntöjä oikeudenmukaisten lopputulosten varmistamiseksi ei ole ainakaan toistaiseksi löydetty. Kuten myös aiemmin osoitettiin, kokousten suhteen on vaikea määritellä yksiselitteisesti oikeudenmukaisia toimintatapoja kokousdemokratian moniulotteisuuden vuoksi. Näin ollen kokoukset eivät voi edustaa luonteeltaan Rawlsin täydellistä proseduraalista oikeudenmukaisuutta, sillä oikeudenmukaisuuden takaava käytäntö puuttuu.

Epätäydellinen proseduraalinen oikeudenmukaisuus olisi mahdollista, mikäli voitaisiin määrittää selkeät kriteerit, joiden perusteella lopputulos voidaan arvioida reiluksi tai epäreiluksi. Tässä suhteessa filosofinen keskustelu onkin ottanut askelia eteenpäin: laaja yksimielisyys vallitsee siitä, että oikeudenmukainen taakanjako päästöjen vähennyk-

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

sen suhteen on jollain tavalla saastuttaja maksaa -periaatteen mukainen ja että eniten päästöjä aiheuttaneet maat ovat velvollisia korvaamaan aiheuttamaansa haittaa ilmastonmuutoksesta kärsiville köyhille maille, joiden omat kasvihuonepäästöt ovat historiallisesti lähes merkityksettömät. Kuitenkin nämä syyllisyysuhteet ovat moninaisia ja erityisesti nopeasti päästöjä kasvattavien maiden (kuten Kiinan, Venäjän ja Intian) aseman määrittäminen on varsin hankalaa. Voidaan sanoa, että oikeudenmukaisesta ilmastokokousten lopputuloksesta on suuntaa antava, mutta epätarkka käsitys.

Rawlsin tarjoama kolmas vaihtoehto proseduurin oikeudenmukaisuuden arviointiin on *puhdas proseduraalinen oikeudenmukaisuus*, jossa lopputulosta voidaan pitää oikeudenmukaisena ja moitteettomana, mikäli kokousmenettelyt ovat olleet asianmukaiset. Rawls toteaa puhtaan proseduraalioikeudenmukaisuuden luonteesta, että se ”on käytännössä sängen hyödyllistä, koska oikeudenmukaisuuden vaatimusten tyydyttämiseksi ei ole tarpeen pitää lukua loputtomasti muuntelevista olosuhteista eikä yksilöiden suhteellisten asemien vaihtelusta” (Rawls 1988, 60). YK:n ilmastokokoukset ovatkin osittain Rawlsin kuvauksen mukainen, vuosittain olosuhteidensa ja neuvottelijoiden keskinäisten suhteiden puolesta muuttuva tilanne. Ongelmaksi tulee kuitenkin tässä kohdin ideaalisen teorian ja epätäydellisen reaali maailman välinen kuilu: filosofi voi esittää arvioita oikeudenmukaisista kokouskäytännöistä, mutta ilmastokokouksissa tämä oikeudenmukaisuus ei välttämättä ole kokousosapuolia tyydyttävää, ja käytännön sopimuksen syntymisen kannalta väliä on ainoastaan sillä, hyväksyvätkö neuvotteluosapuolet sopimuksen ja kokousprosessin.

Rawls käytti puhtaan proseduraalioikeudenmukaisuuden esimerkkinä vedonlyöntiä, joka perustuu mukanaolijoiden yhdessä hyväksymiin sääntöihin. On mahdollista, että mukanaolijat hyväksyvät yhdessä sellaisetkin säännöt, jotka vaikuttavat epäreiluilta: esimerkiksi osallistujien panos vedonlyöntiin saattaa vaihdella, mutta tämä käytäntö on kaikkien osapuolten hyväksymä ja vedonlyönti toteutetaan. Samankaltainen tilanne on myös esimerkiksi Suomen ja Venäjän välisissä neuvotteluissa: filosofisesta näkökulmasta ei ole oikeudenmukaista, että Venäjä uhkaa kauppaneuvotteluissa puutulleilla, eikä tämä varsinaisesti ole välttämättä Suomenkaan mielestä reilua, mutta silti sopimuksen solmimi-

Kortetmäki

nen on Suomen kokonaisedun kannalta kannattavaa ja Suomi tyytyy neuvotteluasetelmaan reiluimpana todellisuudessa tarjolla olevana vaihtoehtona. Mikäli ajattelemme reaali maailmaan sovitettuna puhtaan proseduraalisen oikeudenmukaisuuden tarkoittavan laimennettuna vain sitä, että eri kokousosapuolet kokevat kokouskäytännöt heidän omalta kannaltaan *riittävän* oikeudenmukaisina ja ovat valmiita tyytymään siten saavutettuun sopimukseen, olemme lähempänä ilmastoneuvotteluissa noudatettavaa käytäntöä eli sopimusten hyväksymiselle asetettua yksimielisyyden kriteeriä.

Ilmastokokousten päätösasiakirjoihin on liitetty vaatimus, jonka mukaan sopimusten hyväksymisen kriteerinä (erotuksena lievemmästä, ei-sitovasta huomioimisesta) on ollut tähän saakka sopimusten yksimielinen hyväksyminen koko neuvottelujoukolla. Tämä vastaa sikäli laimennettua puhdasta proseduraalista oikeudenmukaisuutta, että mikäli joku maa kokee kokousmenettelyt epäoikeudenmukaisiksi, se voi vastustaa lopullisia sopimusasiakirjoja ja näin estää virallisen sopimuksen synnyn. Toisaalta vastustamista voidaan käyttää myös kiristämisen keinona, jolloin kyse ei ole kokousprosessien hyväksyttävyydestä, vaan maan pyrkimyksestä käyttää valta-asemaansa hyväksi saadakseen sopimukseen oman etunsa mukaista sisältöä. Filosofisen teorian ja todellisten neuvottelukäytäntöjen välinen kuilu vaikuttaa melkoisen suurelta.

Siinä missä Kööpenhaminan ilmastokokouksen (2009) asiakirjat voitiin vain huomioida erimielisyyksien vuoksi, Cancunin kokouksessa vuonna 2010 saatiin aikaan asiakirja, josta uutisoitiin yksimielisesti hyväksyttynä sopimuksena. Kuitenkin itse neuvotteluissa Bolivia oli vastustanut sopimusta kritisoiden sitä mm. kunnianhimon puutteesta. Vastustus kuitenkin hylättiin ja lopputulosta pidettiin näin ollen yksimielisenä. Käytäntö on herättänyt keskustelua siitä, mitä konsensusella eli yksimielisyydellä on mielekästä kokouskäytännöissä tarkoittaa: onko ”konsensus miinus yksi” (Bolivian käyttämä termi siitä, että sen erimielisyys sivuutettiin) vielä yksimielisyyttä, vai onko kyseessä tällöin pikemminkin yleinen hyväksyntä? (Rajamani 2011.)

Bolivian kritiikki siitä, että sen ääni jätettiin kuulematta, on oikeaan osuua vallitsevien YK:n kokouskäytäntöjen puitteissa. Toisaalta on syytä kysyä, voidaanko ilmastonmuutoksen tapauksessa todella odottaa ja vaatia täydellistä yksimielisyyttä kaikkien neuvottelijoiden kesken,

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

vai pitäisikö myös lähes yksimielisiä sopimuksia pitää jatkossa sitovina. Esimerkiksi ihmisoikeusjulistusta pidetään niin hyväksyttynä, että sillä oikeutetaan jopa interventioita toisiin maihin, vaikka aikanaan kaikki maat eivät äänestäneet YK:n kokouksessa sopimuksen hyväksymisen puolesta vaan osa maista jätti äänestämättä. Riittävä kannatus kansainvälisille sopimuksille on joka tapauksessa välttämätöntä, jotta ne saavuttaisivat riittävän legitimitetin.

Dilemmasta muodostuu ristiriitainen yhtälö: ilmastonmuutoksen aiheuttamien haittojen vähentämiseksi vaadittaisiin nopeasti tehokkaita toimia, mutta riittävän tehokkaat toimet ovat mahdollisia vain laajan ja riittävää legitimitettä nauttivan sopimuksen avulla. Neuvotteluissa olisi siis saavutettava eri osapuolten näkökulmista sellainen hyväksytävyyden ja prosessin (koetun, ei välttämättä filosofisesti perustellun) oikeudenmukaisuuden taso, että riittävän suuri neuvottelijajoukko olisi valmis hyväksymään sopimuksen. Tämä taso on toistaiseksi vaatinut kerta toisensa jälkeen sopimuksen ”laimentamista” ja ympäröimistä, jolloin sopimus ei johda tehokkaihin toimiin. Jää yhä nähtäväksi, milloin aidosti kunnianhimoinen ja tehokas ilmastopöytäkirja saavuttamaan laajan kannatuksen – toistaiseksi esimerkiksi sitovat päästövähennysvaatimukset ovat kohdanneet hyvin voimakasta vastustusta merkittävimpien päästömaiden taholta.

Mitä on saavutettu – ja kenelle?

YK:n ilmastokokousten saavutuksia eettisessä mielessä arvioitaessa voidaan tarkastella kahta näkökulmaa: ensimmäinen on kysymys siitä, näyttävätkö sopimukset reagoineen vakavasti ilmastonmuutokseen eli ovatko sopimukset riittävän ympäristövastuullisia. Tässä suhteessa vertailua helpottavana ohjenuorana voidaan pitää tavoitetta enintään kahden asteen lämpenemisestä, joka on kirjattu myös asiakirjoihin yhteisesti hyväksyttynä tavoitteena; tosin Cancunin pitkän tähtäimen tavoitteita käsittelevissä lauselmissa viitattiin myös tarpeeseen arvioida, onko raja liikaa ja pitäisikö tavoitteeksi asettaa enintään 1,5 asteen lämpeneminen (joskin on kyseenalaista, onko tämä raja enää edes mahdollinen). Toinen eettinen kysymys on sopimusten ja tehtyjen päätösten oikeudenmukaisuus suhteessa eri valtioihin ja ihmisryhmiin.

Kortetmäki

Ympäristövastuullisuuden arvioinnin kannalta suurimman ongelman muodostaa asiakirjojen löyhä ja usein tulevaisuuteen orientoitunut kieli: monet käytännöt tai ohjelmat on saatu mahdutettua asiakirjoihin muotoilulla ”tullaan toimeenpanemaan” (*to be implemented*), mutta toimeenpanolle ei ole määritetty mitään aikarajoja. Esimerkiksi Cancunin kokouksen asiakirjoissa pitkän tähtäimen tavoitteiden kohdalla mainittiin, että osapuolet ”myöntyvät työskentelemään määritelläkseen globaalien tavoitteiden päästöjen merkittäväksi vähentämiseksi vuoteen 2050 mennessä ja tarkastelemaan kysymystä seitsemännessätoista kokouksessa” (Rajamani 2011). Seuraavan vuoden asiakirjoissa Durbanissa toistetaan tismalleen sama kohta muutettuna siten, että kysymystä tarkastellaan seuraavaksi kahdeksännessätoista kokouksessa (sopimusasiakirja FCCC/CP/2011/9/Add.1). Samantyyppisiä lykkäyksiä on harjoitettu YK:n ilmastokokoushistoriassa aiemminkin. Ympäristön näkökulmasta tarkasteltuna on tosiasia, että päästöt eivät ole toistaiseksi vähentyneet globaalilla tasolla merkittävästi. Voi olla, että kokoukset ovat rajoittaneet päästöjen kasvua, mutta mikäli tavoite lämpenemisen rajoittamisesta kahteen asteeseen nähdään tärkeänä, eivät kokousten saavutukset ole toistaiseksi olleet lähellekään riittäviä. Antroposentrisestä (ihmiskeskeisestä) näkökulmasta voidaan sanoa, että kokoukset eivät ole olleet tulevien sukupolvien kannalta oikeudenmukaisia; ekosentrisestä (ympäristökeskeisestä) näkökulmasta voidaan edelliseen arvioon lisätä, että tulokset eivät ole olleet oikeudenmukaisia myöskään ekosysteemien ja muiden lajien kannalta, sillä ennusteiden mukaan luonnon monimuotoisuus tulee köyhtymään ilmaston lämpenemisen vuoksi huomattavasti tulevina vuosikymmeninä.

Sopimusten oikeudenmukaisuus eri toimijoiden kannalta on filosofisessa mielessä haastava kysymys, vaikka yleisperiaate päästövähennysvastuiden suhteuttamisesta kunkin maan aiheuttamiin päästöihin on selkeä. Päästöjen vähentämisen taakanjaon suhteen on esitetty ainakin neljä toisistaan poikkeavaa periaatetta: 1) Kioton sopimuksessa käytetty ja vain vauraita valtioita koskeva periaate päästöjen vähentämisestä kunkin valtion sisällä x prosenttia vuoden 1990 päästöihin nähden, jolloin vuoden 1990 jälkeen eniten päästöjään kasvattaneet valtiot ovat vastuullisimpia; 2) erityisesti World Resources Instituten suosittelu hiili-intensiivisyyden näkökulma, jossa tavoitteena on tietynsuuruisen

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

päästövähennyksen sijaan vain suhteellinen päästövähennys (päästöt per bruttokansantuoteyksikkö), jolloin suurin vastuu päästövähennyksistä on ”hiilitehottomilla” valtioilla; 3) erityisesti Kiinan ja Intian ajama hiilijalanjälki per henkilö -näkökulma, joka suhteuttaa valtion päästötason suoraan sen väkilukuun ja suosii erityisesti suuria kehittyviä maita; sekä 4) historiallisen vastuun näkökulma, jossa aiempina vuosikymmeninä eniten päästöjä tuottaneet valtiot (erityisesti Iso-Britannia ja Yhdysvallat) nähdään hiilivelallisimpina ja sen mukaan vastuullisimpina nopeista vähennyksistä. Neljännen esityksen merkittävin ero Kioton sopimukseen on historian laajempi huomioiminen. (Roberts & Parks 2007, 138–150.) Hiili-intensiivisyysnäkökulma sisältää vain löyhän eettisen periaatteen, sillä siinä ei oteta lainkaan kantaa kasvihuonepäästöjen kokonaismäärään, ainoastaan ajatukseen tuottaa talouskasvua puhtaammin kuin aiemmin.

Esitykset vastuunjaosta eroavat toisistaan joiltain osin huomattavasti, mutta kaikkia voidaan sekä puolustaa että vastustaa perustelluin argumentein. Ympäristön ja tulevien sukupolvien kannalta oikeudenmukaisimmat vaihtoehdot eli nopeat päästövähennykset ovat eniten päästöjä tuottaville valtioille nykyhetkessä taloudellisesti haastavimpia; toisaalta nopeat vähennykset ovat niillekin todennäköisesti pidemmän tähtäimen etu, mutta tyypillisesti lyhyiden vaalisyklien mukaan elävä poliittinen kenttä ei tarkastele asioita niin pitkäjänteisesti kuin ilmastokysymys vaatisi, vaan radikaalien päästövähennysten aiheuttamat haasteet valtiontalouteen ovat nykyhetkessä painavampia.

Lopputulosten oikeudenmukaisuuteen liittyy myös kysymys kehittyvien maiden sopeutumisen tukemisesta. Sopeutumiseettiikkaan liittyvää keskustelua tuen luonteesta, suuruudesta tai tuen antamisen ja saamisen distribuutiosta ei ole käyty filosofiassa toistaiseksi yhtä mittavasti kuin päästövähennyskeskustelua. Kuten ilmasto-oikeudenmukaisuutta tutkinut Paul Baer (2010) kirjoittaa, erityisesti kysymys sopeutumisen kustannusten jaosta on monimutkainen. Vaikka lähtökohtana olisi saastuttaja maksaa -periaate, ilmastotapauksessa eri saastuttajien vastuullisuutta ja aiheutettuja kustannuksia köyhille maille on vaikeampi osoittaa, vaikka erilaisia laskelmia on pyritty tekemään, mistä tärkeimpänä esimerkkinä voidaan mainita Teppo Eskelisen artikkelissa käsiteltävä ilmastovelka. Eräs ratkaisu on lähestyä kysymystä yhteismaalle aiheute-

Kortetmäki

tun haitan (*harm*) ja siihen kytketyn vastuullisuuden kautta; kuitenkin myös tällöin on määriteltävä sekä tapa vertailla eri alueille kohdistuvan haitan vakavuutta sekä kriteeristö, jolla eri valtioiden haavoittuvuutta ja niiden omia sopeutumisresursseja voidaan verrata.

Sopeutumiseen annettavan tuen, tuen määrän ja sen käyttötapojen suhteen voisi ajatella, että Rawlsin puhdas proseduraalinen oikeudenmukaisuus olisi filosofisesti paras tapa ratkaista ongelma: järjestetään vain neuvottelut, jotka ovat menettelytapojen puolesta kaikille osapuolille oikeudenmukaiset. Tämä vaatisi kuitenkin ideaalimaailmaa ja tietämättömyyden verhoa eikä ole siten sovellettavissa reaalia maailmaan. Neuvotteluissa voidaan pyrkiä kohti reilumpia prosesseja, mutta tällä hetkellä niistä ollaan kaukana. Aidosti oikeudenmukaiset neuvottelut – eli ilmastokokoukset, joissa osapuolet pyrkivät ensisijaisesti ratkaisemaan ilmastokysymystä oman maan intressien ajamisen sijaan – vaatisivat kenties merkittävää mielenmuutosta, jossa ilmastokysymys olisi päättäjien mielessä merkittävästi suurempi huoli kuin oman maan tai oman eliittiryhmän taloudellinen etu. Samaan ovat päätyneet Thomas Van der Pol, Hans-Peter Weikard ja Ekko van Ierland (2012) lisäten kuitenkin, että jo rajallinenkin altruismi voisi riittää tehokkaan sopimuksen aikaansaamiseksi.

Neuvottelijoiden moninaiset moraalikäsitteet

Kokouksissa käytettävien argumenttien ja retoriikan analysointi auttaa ymmärtämään, millaisia intressejä neuvottelijat ajavat ja millaisia oikeudenmukaisuuskäsitteitä heillä on. Ilmastokokousten neuvottelukieltä voisi kutsua verhoiluretoriikaksi: neuvottelija ajaa oman maansa tai ryhmittymänsä intressejä ja tavoitteita, mutta koska nämä intressit eivät kohtaisi suoraan muotoiltuna muiden osapuolten hyväksyntää, ne täytyy ”verhoilla”. Verhoiltu kieli vetoaa esimerkiksi yhteisiin etuihin ja oikeudenmukaisuuteen eli yrittää esittää argumentin valossa, jossa oma etu näyttääkin yhteisessä mielessä hyväksyttävältä vaihtoehdolta ja kaikkien edulta. Filosofiasta ja retoriikantutkimuksesta ammentavalla argumenttien ja retoriikan analysoinnilla voidaan päästä verhoiluretoriikan taakse. Tässä esiteltävät esimerkit verhoiluretoriikasta ovat peräi-

sin pro gradu -tutkielmastani, jossa analysoitiin vuoden 2009 Kööpenhaminan ilmastoneuvottelujen retoriikkaa (Kortetmäki 2010). Analyysini tuo erityisen selvästi esiin vahvan luottamuskuilun vauraan pohjoisen ja köyhän etelän välillä.

Pohjois-etelä-luottamuskuilu näkyy voimakkaasti neuvottelijoiden puheissa silloin, kun vedotaan oikeudenmukaisuuteen. Tässä suhteessa ilmastoneuvottelut näyttävät kehityskysymykseen liittyvän kriisin jatko-osana (Roberts & Parks 2007, 23). Erityisesti köyhän etelän edustajat argumentoivat, että historiallisesti ilmastopäästöt ovat pohjoisen aiheuttamia ja että samalla pohjoinen on myös taloudellis-sosiaalisessa mielessä riistänyt etelää, joka kuitenkin todennäköisesti kohtaa ilmastotilan lämpenemisen negatiiviset seuraukset aiemmin ja voimakkaammin kuin pohjoinen. Etelän neuvottelijoiden argumentaatio rakentuu usein tämentyyppisen ”moninkertaisen synnin argumentin” päälle, ja syntiargumentin mukaan pohjoisen aiempien epäreilujen toimien valossa olisi oikeudenmukaista, että pohjoinen paitsi vähentää omia päästöjään, myös tukee etelää ilmastomuutokseen sopeutumisessa ja antaa etelälle vastavuoroisesti oikeuden kasvaa taloudellisesti ilman päästöseuranta- ja -rajoittamisvelvoitteita. Esimerkiksi Zimbabwen puolesta Kööpenhaminassa puhunut presidentti Robert Mugabe retorisoi pohjoisen toimia kritisoituaan, että Zimbabwe on tullut ilmastokokouksiin kuitenkin oikeudenmukaisuuden toivossa. Tämä oikeudenmukaisuus merkitsi Mugaben mukaan ennen kaikkea rahallista tukea köyhille maille.

Etelän argumentaatiossa käytetyt taustaoletukset eli premissit – pohjoisen historiallinen päästövastuu, kolonialismi, pohjoisen mahdollisuudet sopeutua ilmastomuutokseen paremmin resurssein sekä vakavimpien vaikutusten kohdentuminen etelään – ovat tietyllä tasolla varsin tosia. Tästä syystä ja kenties eräänlaisen kolonialismisyllisyyden jälkiseurauksena pohjoisen neuvottelijat eivät ole lähteneet kiistämään etelän argumentaation pääkoh-
tia. Pohjoisen puheissa tämä näkyy muun muassa periaatteessa hyvin suopeana suhtautumisena esimerkiksi sopeutumisrahaston luomiseen. Valvontaoikeutta sopeutumisrahojen käytön osalta pohjoinen kuitenkin puolustaa juuri yhteiseen hyvään verhoilulla: on koko maailman etu, että sopeutumiseen ja vihreämpään kasvuun myönnettävien tukien mahdollisimman tehokasta käyttöä valvotaan, jotta rahoilla saataisiin mahdollisimman hyviä tuloksia nimenomaan ilmastomuutoksen saralla.

Kortetmäki

Etelän edustajat vastustavat pohjoisen esittämää valvontavaatimusta historiallisella argumentilla: koska pohjoinen on aiemminkin käyttänyt valta-asemaansa väärin etelässä, tarkat seurannat ja valvontajärjestelmät saattaisivat olla vain pohjoisen uusi pyrkimys kontrolloida etelää ja rikkoa etelän valtioiden itsemääräämisoikeutta.

Päästövähennysten taakanjaon suhteen merkittävimmät talousmahdit eli erityisesti Yhdysvallat, Kiina, Venäjä ja kasvavassa määrin Intia, ajavat neuvotteluissa voimakkaasti omia intressejään ja pyrkivät minimoimaan niille kohdistuvat lisärasitteet päästövähennyskeskusteluissa. Koska laaja yleisö ja muut neuvottelijat eivät luonnollisesti hyväksyisi tätä suoraan ilmaistuna, talousmahtien argumentaatiossa voidaan nähdä monentyypistä verhoilevaa retoriikkaa.

Kasvavien suurvaltioiden ja erityisesti Kiinan sekä Intian kohdalla argumentaatiossa näkyy vaatimus oikeudesta kehittää oman maan kansalaisten sosiaalista hyvinvointia, koska maissa esiintyy yhä myös köyhyyttä. Esimerkiksi vuoden 2009 ilmastokokouksessa Kiinan pääministeri Jiabao Wen muistutti puheessaan, että Kiinassa on yhä 150 miljoonaa YK:n kriteereillä äärimmäisen köyhää ihmistä, joten maan täytyy ensisijaisesti keskittyä ”vaivalloiseen tehtävään” (*arduous task*) taloutensa ja kansalaistensa toimeentulon parantamiseksi. Wen luettelee koko joukon ilmastotoimia, joihin Kiina on jo ryhtynyt vapaaehtoisesti ja joihin ryhtymisen vuoksi sille ei tulisi asettaa enää kansainvälisiä vaatimuksia päästövähennysten osalta. Filosofisen argumenttianalyysin kannalta on kiinnostavaa, että Wen vetoaa erityisesti numeroihin ja järjestyksiin: Kiinassa on esimerkiksi istutettu eniten maailmassa uutta metsää ja Kiinan uusiutuvan energian tuotanto on kasvanut nopeimmin maailmassa. Suhteellinen kasvu kertoo Kiinan kohdalla kuitenkin lähinnä heikosta lähtötasosta metsien ja uusiutuvan energian suhteen, eikä ole kovin erityistä, että maailman pinta-alaltaan toiseksi suurin valtio istuttaa eniten metsää – suurimman valtion eli Venäjän suhteellinen metsäala on noin 2,5-kertainen Kiinaan verrattuna ja lähes puolet Venäjän pinta-alasta.

Yhdysvallat, jolla on ollut jo pitkään vakaa (joskin viime vuosina Kiinan kasvun myötä horjuvaksi muuttunut) asema maailman talousmahtina, on keskittynyt argumentoimaan vapaaehtoisten päästövähennysten puolesta sillä perusteella, että sen täytyy suojella kansaansa taantumalta ja työttömyydeltä. Myös Yhdysvallat on pyrkinyt puheissaan

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

tuomaan esiin tekemiään toimia päästöjen vähentämiseksi, jotta sitovia päästövähennyksiä vaativat osapuolet vakuuttuisivat vapaaehtoisen toiminnan riittävydestä. Esimerkiksi Kööpenhaminassa Barack Obama puolusti puheessaan Yhdysvaltojen kunnianhimoisuutta päästövähennyksissä. Kuitenkin puheessa mainitut numeeriset arvot päästövähennyksille ja käytettävälle vertailuvuodelle olivat täysin eriävät siitä, mitä IPCC on arvioinut tarpeelliseksi, jotta maapallon lämpeneminen saataisiin rajoitettua kahteen asteeseen: Obama puhui 17 % päästövähennystavoitteista vuoden 2005 tasoon verrattuna, kun yleisesti tarpeellisenä päästövähennyksenä pidetään 20 % vuoden 1990 tasoon verrattuna – eli lopputuloksena Obaman mainitsemat päästövähennykset jäivät kauas IPCC:n suosituksista.

Samantyyppistä argumentaatiota voidaan löytää lähes kaikkien merkittävimpien neuvottelijoiden puheenvuoroissa. Perustelut ja oikeudenmukaisuuskäsitykset jakautuvat kahteen leiriin, eikä pohjoisen ja etelän välisen kuilun onnistuneita silloittajia ole toistaiseksi löytynyt.

Onko ilmastokokouksilla toivoa?

YK:n ilmastokokousten tie on ollut kivinen, mutta myös pieniä valonpilkahduksia on nähty viime vuosina. Ilmastonmuutos on uudenlainen ja laajuudessaan ainutlaatuinen eettinen ongelma, eikä sen ratkaisemiseksi ole voitu tästä syystä hyödyntää niin sanotusti vanhoja työkaluja. Esimerkiksi otsonikadon tapauksessa vuonna 1987 solmittu Montrealin pöytäkirja ja pöytäkirjan toimintaa ohjannut YK:n otsonisihteeristö on osoittanut tehokkuutensa, mutta otsonikadon pääaiheuttaja eli CFC-yhdisteiden käyttö oli teknisesti paljon yksinkertaisempi ja rajatumpi ongelma kuin kasvihuonepäästöt.

Toistaiseksi ilmastokokouksille ei ole löytynyt vaihtoehtoisia kansainvälisiä mekanismeja, joiden voitaisiin perustellusti uskoa olevan tehokkaampia ja riittävän legitimitietin saavutettavia. YK:n ilmastokokouksissa on paljon kehitettävää erityisesti kokouskäytäntöjen oikeudenmukaisuuden kannalta, mutta ne puoltavat paikkaansa kansainvälisenä ja institutionaalisenä neuvotteluympäristönä, ja sosiaalinen oppiminen voi auttaa kokouksia kehittymään. Kuten tämä kirjakin osoittaa, YK:ta

ei tule kuitenkaan pitää ainoana ratkaisujen etsimisen areenana: vastuuta on myös pienemmällä yhteisöillä, instituutioilla ja yksilöillä.

Kirjallisuutta

- Baer, Paul (2010). *Adaptation to Climate Change: Who Pays Whom?* Teoksessa Gardiner ym.: *Climate ethics: essential readings*. Oxford: Oxford University Press.
- Dessai, S. (2001). Why did the Hague climate conference fail? *Environmental Politics* 10(3): 139–144.
- Dryzek, John S. & Schlosberg, David (toim.) (2005). *Debating the earth: the environmental politics reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Elliott, Lorraine (2004). *The global politics of the environment*. New York: New York University Press.
- Gardiner, Stephen, Caney, Simon, Jamieson, Dale & Shue, Henry (toim.) (2010): *Climate ethics: essential readings*. Oxford: Oxford University Press.
- Haila, Yrjö & Lähde, Ville (toim.) (2003). *Luonnon politiikka*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kortetmäki, Teea (2010). *Copenhagen failure: a rhetorical treatise of how speeches unite and divide mankind*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto (pro gradu -tutkielma). Verkossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201012083146>
- Malone, Elizabeth L. (2009). *Debating Climate Change: Pathways through Argument to Agreement*. Sterling: Earthscan.
- Najam, Adil (1995). International environmental negotiations: A strategy for the South. *International Environmental Affairs* 7(2): 249–287.
- Van der Pol, Thomas, Weikard, Hans-Peter & van Ierland, Ekko (2012). Can altruism stabilise international climate agreements? *Ecological Economics* 81 (syyskuu 2012), 112–120.
- Rajamani, Lavanya (2011). The Cancun climate agreements: reading the text, subtext and tea leaves. *International & Comparative Law Quarterly* 60 (huhtikuu 2011), 499–519.
- Rawls, John (1988): *Oikeudenmukaisuusteoria* (suom. Terho Pursiainen). Helsinki: WSOY (engl. alkuteos 1971).
- Roberts, J. Timmons & Parks, Bradley (2007). *A Climate of Injustice*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press books.
- Stern, Nicholas (2010). Teoksessa Gardiner ym.: *Climate ethics: essential readings*. Oxford: Oxford University Press.

YK:n ilmastokokousten eettiset kysymykset

Stern, Nicholas (2013). Haastattelu The Observer -lehdessä. <http://www.guardian.co.uk/environment/2013/jan/27/nicholas-stern-climate-change-davos> (luettu 11.2.2013)

OIKEUDENMUKAISUUS JA VAHINGONTEKO ILMASTOKONTEKSTISSA

Teppo Eskelinen

Aluksi

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko ovat yhteiskuntafilosofian peruskäsitteitä, joita tarvitaan kun puhutaan yhteiskunnan perusinstituutioiden oikeutuksesta. Jonkin järjestelmän hyväksyttävyyttä arvioitaessa vedotaan yhteiskuntafilosofiseen analyysiin. Peruslähtökohta voidaan esittää esimerkiksi seuraavia kahta käsitettä käyttämällä. *Vahingonteon* käsitettä tulkitsemalla selvitämme, milloin jonkun yhteiskunnallisen järjestelyn, instituution tai politiikkatoimen voidaan sanoa vahingoittavan joitakin ihmisiä tai ihmisryhmiä esimerkiksi loukaamalla heidän perusoikeuksiaan. Kyseessä on ankara normatiivinen lähtökohta – mikäli jokin toiminta tulkitaan vahingoittamiseksi, tulisi moraalisen johtopäätöksen olla tuon toiminnan välitön lopettaminen. Sama pätee luonnollisesti yhteiskunnallisiin instituutioihin. *Oikeudenmukaisuus* taas viittaa yleisempään kysymykseen siitä, minkälaisen periaatteiden nojalla yhteiskunnallisia hyviä ja taakkoja tulisi jakaa. Eri teorioissa on eri käsityksiä siitä, mitä ovat relevantit jaettavat hyvät, mitä

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

hyviä tulisi jakaa tasa-arvoisesti ja mitä ei, ja mitkä asiat kuuluvat distribution ja mitkä omien ansioiden piiriin.

Näiden periaatteiden soveltaminen yhteiskunnallisen elämän eri aloilla tuottaa luonnollisesti jatkokysymyksiä. Ilmastoetiikan kontekstissa asiaa monimutkaistavat erityisesti ilmastonmuutoksen globaali luonne ja epäselvyys siitä, miten vastuulliset toimijat viime kädessä määritellään. Tutkinkin tässä artikkelissa, mitä vahingoittaminen ja oikeudenmukaisuus ilmastokysymyksen kontekstissa voisivat tarkoittaa. Pyrin erityisesti osoittamaan, että vahingoittamisen käsite näyttäisi implikoivan hyvin vahvoja velvollisuuksia ilmastonmuutoksen aiheuttamiseen eniten osallistuville. Lisäksi esitän, että oikeudenmukaisuuden subjektin määrittelyn keskeinen ongelma on, etteivät ilmastonmuutoksen politiikan osapuolet vastaa kansallisvaltioiden kautta määrittyviä osapuolia. Katson, että lupaavinta olisi tutkia *erilaisia* poliittisia yhteisöjä oikeudenmukaisuuden subjekteina, vaikkakin lähestymistapa edellyttää joidakin tarkennuksia vallitsevaan ilmasto-oikeudenmukaisuuspuheeseen. Tärkeää on, että vastuullisia subjekteja voidaan osoittaa tarkemmin kuin vetoamalla yleisesti ”yhteiseen” velvollisuuteen.

Normatiivisia lähtökohtia ilmastonmuutoksen tulkintaan

Millä perusteilla voimme tehdä normatiivisia arviointeja – sanoa, että jokin asia on toivottava tai epätoivottava, hyvä tai paha? Lyhyesti ilmaistuna normatiivinen arvio edellyttää jonkinlaista faktaväitettä vallitsevasta tilanteesta ja tilanteen osapuolista sekä jotakin normatiivista periaatetta, jota tilanteessa sovelletaan. Ilman perustavia faktaväitteitä normatiivisen arvioinnin tekeminen on mahdotonta.

Ilmastonmuutoksen normatiivinen käsittely siis edellyttää, että meillä on riittävä selvyys ilmastonmuutokseen liittyvistä tieteellisistä (kausalisista) faktoista ja ilmastonmuutoksen osapuolista. Periaatteessa asiaan liittyvät kausaaliset faktat ovat hyvinkin yksiselitteisiä. Ilmastonmuutos ja ihmisen toiminnan vaikutus siihen ovat laajasti tieteellisesti tunnistettuja – niin laajasti, että asiaa voidaan pitää faktana siinä missä mikään luonnontieteessä on faktaa. Ongelmana kuitenkin on, mitä tämä kausaaliiteetti merkitsee yksittäisten ihmisten tasolla. Selvästikään esimerkiksi

lentokoneella matkustaminen ei sinänsä kiihdytä ilmastonmuutosta. Kyseessä on ainoastaan ostohalulla kysyntäsignaalin antaminen lentoyhtiölle, joka kyllä lentäisi lennon vaikka penkki olisi tyhjä. Signaali saattaa kasvattaa epäsuorasti ilmastopäästöjä, mikäli yhtiö päättää vallitsevan markkina-informaation perusteella avata uusia reittejä. Kausaalisuhde on tietystä mielessä hyvin vahva ja tunnistamme sen kaikki todeksi, toisaalta kausaatiota missään erityisen konkreettisesti mielessä on vaikea osoittaa. Viljelysmaan aavikoituminen, puhtaan juomaveden saatavuus, sään ääri-ilmiöiden yleistymisen ja tarttuvien tautien lisääntyminen johtuvat kollektiivisista elämäntapavalinnoista, vaikka emme katsoisikaan lentokoneessa istumisen suoraan vahingoittavan ketään.

Ilmastonmuutoksen osapuolten analyysi on selväpiirteisempi kysymys. Maapallon väestö voidaan jakaa varsin tarkasti kolmeen osaan, joihin jokaiseen kuuluu runsaat 2 miljardia ihmistä. Nämä ovat ensinnäkin globaalisti hyväosaiset, toiseksi kamppailevat mutta pärjäävät, ja kolmanneksi köyhyydessä elävät ja haavoittuvat (Ulvila & Pasanen 2009). Globaalisti hyväosaiset aiheuttavat pääosan ilmastonmuutosta kiihdyttävistä päästöistä elämäntapansa sivutuotteena. Vastaavasti köyhyydessä elävät kärsivät ilmastonmuutoksesta selvästi eniten. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että köyhimmät ihmiset ovat yliedustettuina tropiikin alueilla, joissa ilmastonmuutos näkyy rajuimpana. Toiseksi köyhimmät ihmiset ovat haavoittuvimpia. Köyhimmillä ihmisillä, erityisesti urbaanissa ympäristössä elävillä, on vähiten mahdollisuuksia suojata toimeentulonsa ja elämänmuotonsa jatkuvuus tilanteessa, jossa jokin yllättävä luonnonilmiö tai poliittinen mullistus ravistelee vallitsevia järjestyksiä. Köyhimmät asuvat suojattomilla alueilla ja heikosti rakennetuissa rakennuksissa, heillä on hyvin vähän mahdollisuuksia muuttaa, heillä on heikompi pääsy terveydenhuoltoon, heillä ei ole poliittisia suhteita, ja heidän toimeentulonsa on epävarmaa. Ilmastonmuutos näin vahvistaa olemassa olevia globaaleja epäsymmetrioita.

Vaikka tämä ilmastonmuutoksen politiikan ”osapuolijako” onkin varsin yksiselitteinen, ongelmaksi muodostuu että se ei noudata kansallisvaltioiden rajoja. Toki globaalisti hyväosaiset asuvat voittopuolisesti Euroopassa, Pohjois-Amerikassa ja Aasian vauraissa valtioissa ja köyhät ja haavoittuvat voittopuolisesti Afrikassa, latinalaisessa Amerikassa ja Aasian köyhissä valtioissa. Kuitenkin globaalisti hyväosaisten joukko

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

muodostaa pikemmin verkoston. Tämän elämäntavan edustajia on kaikissa köyhimmissäkin maissa. Ilmastonmuutos ei uhkaa heitä heidän maantieteellisestä sijainnistaan huolimatta samassa mitassa kuin köyhiä, koska heillä on yhteiskunnallista valtaa asemansa varmistamiseen.

Voimme siis ajatella, että ilmastonmuutos on vastuun ja haittojen näkökulmasta epäoikeudenmukainen prosessi. Prosessissa on selvät aiheuttajat ja kärsijät – tosin on muistettava, *että jossain määrin* kaikki osallistuvat sen tuottamiseen ja kärsivät siitä. Nämä osapuolet eivät kuitenkaan muodosta selviä poliittisia subjekteja vallitsevassa järjestelmässä. Niiden edustajat eivät myöskään identifioi itseään tällaisten ”globaalien luokkien” edustajiksi. On myös hankalaa tulkita yksittäisen ihmisen kausaalista ja moraalista roolia ilmastonmuutoksen aiheuttamisessa, vaikka toki meille kaikille voidaanakin määritellä laskennallinen ”hiilijalanjälki”.

Vahingonteon merkitys

Yllämainituista syistä voidaan joka tapauksessa ajatella, että ilmastonmuutoksessa on kyse siitä voittopuolisesti kärsivien *vahingoittamisesta* (vahingoittamisen klassisesta muotoilusta ks. Mill 1986 [1859], nykykeskustelussa Pogge 2002). Vahingoittaminen on lähtökohdiltaan liberaali käsite. Ajatuksena on, että jokaisella ihmisellä on omien asioiden alue, ”reviiri”, jonka puitteissa he saavat toimia hyväksi katsomallaan tavalla. Fyysinen vahingoittaminen, estäminen ja pakottaminen selvästi loukkaavat ihmisen mahdollisuutta hallita itselleen kuuluvaa tilaa. Yhteiskunnallisena tulkintana vahingoittamisen käsite lähtee perinteisesti siitä, että ihmisten katsotaan olevan jossain (useimmiten vain metodologiassa) mielessä toimintakykyisiä ja intressejä omaavia jo ”ennen” ihmisten organisoitumista yhteiskunniksi. Tällöin kysymys kuuluu, minkälaista suojaa suhteessa yhteiskuntaan yksilöiden intressien tulee nauttia. Modernimpi tulkinta tästä lähtökohdasta on, että on tietty oletustaso, jota jokainen ihminen voi vaatia yhteiskunnalta, ja jos tätä ei saavuteta, kyse on vahingoittamisesta.

Vahingoittamisen käsite implikoi erittäin vahvoja moraalisia velvollisuuksia. Meillä on ihmisinä ja moraalisisina olentoina *positiivinen velvollisuus*.

suus auttaa toisia. Jos näen toisen ihmisen avun tarpeessa, on moraalisesti oikein että näen vaivaa hänen auttamisekseen. Kuitenkin jos aktiivisesti tavalla tai toisella vahingoitan jotakuta toista, syntyy tästä vahvempi *negatiivinen velvollisuus* lopettaa vahingoittaminen. Toiminnan aktiivisuudesta johtuen vahingoittamatta jättämisen velvollisuus on moraalisesti vahvempi velvollisuus kuin auttamisen velvollisuus. Erilaisten subjektien välisiä suhteita ja erityisesti poliittisia instituutioita arvioitaessa ei kuitenkaan ole aina itsestään selvää, onko kyse auttamatta jättämisestä vai vahingoittamisesta. Tulkinta on mutkikas.

Ongelma on varsin hyvin näkyvillä maailman rikkaiden ja köyhien välisistä suhteista käytävässä keskustelussa. Tyypillisesti keskustelu kehystetään puhtaasti positiivisten velvollisuuksien kielelle. Autamme Afrikkaa kehittymään. Kuinka paljon meidän tulisi antaa kehitysapua? Onko ”koko maailman” auttaminen meidän asiamme? Nämä ovat toki periaatteessa relevantteja keskusteluja, mutta ne helposti tuottavat virheellisen kuvan maailmasta. Tosiasiassa sekä materiaaliset että rahalliset resurssit virtaavat huomattavasti voimakkaammin köyhistä maista rikkaisiin kuin toisinpäin. Rikkaat maat aktiivisesti tuottavat ja ylläpitävät tilannetta – toki järjestelmää ylläpitävä köyhien maiden kapea taloudellinen eliitti hyötyy siitä myös. Lisäksi rikkaiden maiden taloudelliset toimijat epävakauttavat ja yksipuolistavat köyhien maiden talousjärjestelmiä (Eskelinen 2011). Monessa mielessä rikkaiden voidaan sanoa vahingoittavan köyhimpiä. Tämän taustakertomuksen muuttaminen johtaa uudensuuntaamiseen moraalisiin johtopäätöksiin. Kyse ei olekaan siitä, mikä on sopiva määrä apua.

Ilmastosta puhuttaessa perinteinen kehystys rikkaiden ja köyhien välisistä suhteista positiivisina velvollisuuksina on hyvin epäuskottava. On vaikea selittää, miten ilmastonmuutokseen liittyvät prosessit olisivat kuvattavissa auttamisen velvollisuuden käsitteistöllä. Vahingonteko vaikuttaa ilmeiseltä, vaikkakin kollektiivisen vastuunjaon ongelma mutkistaa asiaa. Toki positiivisten velvollisuuksien puhetajaa yritetään sovittaa myös ilmastokysymykseen, esimerkiksi Kööpenhaminan COP-kokouksessa sovitusta kehitysmaalle myönnettävästä ”ilmastorahoituksesta” puhuttaessa.

Filosofiassa maailmanjärjestelmästä vahingoittamisen näkökulmasta on kirjoittanut ennen kaikkea saksalaisfilosofi Thomas Pogge. Pogge

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

on tutkinut äärimmäistä köyhyyttä ”maailmanjärjestelmän piirteenä” (Pogge 2002; 2005). Poggen mukaan tulkinta on perusteltu, koska maailman taloudellispoliittinen järjestelmä voitaisiin hyvin rakentaa niin, että äärimmäistä köyhyyttä ei olisi. Näin järjestelmän ylläpitoon osallistuva ja siitä hyötyvä osallistuu Poggen mukaan toisten ihmisten vahingoittamiseen (osallistumisesta ja osallisuudesta ks. Barry 2005). Poggea on kritisoitu muun muassa huomauttamalla, että pelkkä hyötyminen jostain järjestelmästä ei riitä osoittamaan, että osallistuu toisten vahingoittamiseen (Anwander 2005). Jotkut ovat taas esittäneet, että maailmanjärjestelmä on pikemmin nostanut ihmisiä köyhyydestä, eikä sen takia sen perusluonne voi olla vahingoittaminen (Risse 2005a, 2005b). Tämä on kuitenkin empiirisesti kiistanalainen väite, eikä ole moraalisesti selvää miksi tilanteen parantuminen riittäisi selittämään, ettei vahingoittamista voisi tapahtua edelleenkin. Joka tapauksessa molemmat kritiikin muodot jäävät kyseenalaisiksi, kun siirrytään puhumaan ilmastosta.

Vahingonteon tulkinta

Poggen teoria ja siitä käyty keskustelu osoittavat, että maailmantaloutta voidaan arvioida normatiivisesti täysin eri tavoin. Ilmastonmuutoksen aiheuttamiseksi kutsutussa monimutkaisten taloudellisten ja ekologisten järjestelmien joukossa on väistämättä kausaalisesti monitulkintaisia, ristikkäisiä ja epäselviä osatekijöitä.

Vahingoittamisesta puhuttaessa tarvitaan aina tulkinta vahingoittavasta subjektista ja siitä, mitä pidämme vahingonteon kriteerinä. Vahingoittava subjekti on useissa tapauksissa varsin selvä. Ilmastonmuutoksen tapauksessa näin ei kuitenkaan ole. Ovatko yksittäiset ihmiset vastuussa päätöistään? Vaikka tietyssä mielessä näin on itsestään selvästi, väitteen johdonmukainen tulkinta edellyttäisi tekojen irrottamista yhteiskunnallisesta kontekstista. Esimerkiksi auton omistaminen ja käyttäminen on selvästi ilmastonmuutokseen osallistumista, mutta tuntuisi selvältä, että on vastuun kannalta olennaista, onko autonomistajalla tosiasiallisesti valittavana vaihtoehtoinen liikkumismuoto vai ei. Tähän taas vaikuttavat asuinpaikka, infrastruktuuri ja poliittiset päätökset panostuksista julkiseen liikenteeseen.

Mutta millä perusteilla voimme sanoa, että jotakuta vahingoitetaan? Selvästikään mikä tahansa aseman heikentyminen ei ole vahingonteon kohteeksi joutumista. Toisaalta perinteisesti vahingonteko on ymmärretty hyvin kapeasti väkivallan kautta. Vahingoittamista voi kuitenkin tapahtua muutenkin kuin välittömässä kanssakäymisessä ja muutenkin kuin fyysisen väkivallan mielessä. Niinpä poliittisen vahingonteon määritelmää joudutaan hakemaan näiden kahden ääripään välimaastosta – lisäksi ihmiset voivat tietysti olla vahingonteon kohteena esimerkiksi fyysisen väkivallan mielessä täysin heidän yhteiskunnallisesta asemastaan riippumatta.

Karkeasti ottaen vahingoittamisen määritelmiä on kahdenlaisia. Ensimmäinen teoriajoukko lähtee intresseistä. Voidaan sanoa, että kaikilla ihmisillä on erilaisia intressejä, joita he pyrkivät toteuttamaan. Jos joku aktiivisesti estää toisen intressejä toteutumasta, kyse on vahingoittamisesta (Feinberg 1972). Teoria kuitenkin vaatii täsmennyksiä. Selvästikään ei voi olla niin, että *minkä tahansa* intressin toteutumisen estäminen olisi vahingoittamista. Ihmisillä voi olla intressejä, jotka ovat puhtaasti ylellisiä ja kohtuuttomia, toisille haitallisia, tai täysin epärealistisia. Tarvitaan siis jonkinlainen tarkennus siihen, minkälaisien intressien toteutumisen estäminen määritellään vahingoittamiseksi. Toisin sanoen on jotenkin määriteltävä moraalisesti merkitykselliset intressit.

Toinen teoriajoukko lähtee jonkinlaisesta siedettävän elämän minimirajasta, joka on objektiivisesti ja intresseistä riippumatta mielekkään ihmiselämän edellytys. Tällöin määritellään jokin ihmiselämän tarpeiden perusta, joka ei riipu subjektiivisista mieltymyksistä tai halun ilmaisuista (Pogge 2005). Esimerkiksi äärimmäinen köyhyys tuhoaa kyvyn elää mielekäästä elämää, ja täten järjestelmä joka pakottaa joitakin ihmisiä elämään äärimmäisessä köyhyydessä, vahingoittaa näitä ihmisiä. Tämä ei liity äärimmäisessä köyhyydessä elävien erityisiin tai subjektiivisiin intresseihin. Minimiraja ilmaistaan yleensä joko perustarpeiden, köyhyysrajan tai ihmisoikeuksien käsitteen kautta. Näistä ihmisoikeudet on luonnollisesti laajin ja poliittisesti vaativin käsite. Käsitteen ongelma onkin, ettei yksikään valtio onnistu täydellisesti ihmisoikeuksien noudattamisessa, mikä voi johtaa vahingoittamisen käsitteeseen sisältyvän moraalisen latauksen liudentumiseen. Perustarpeiden käsitteen ongelma taas on päinvastainen – perustarpeiden tyydyttyminen merkitsee vain

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

biologisen elämän jatkuvuutta. Ihminen voi selvästi olla (yhteiskunnallisen) vahingonteon kohteena, vaikka hänen perustarpeensa tulisivatkin tyydyttyiksi. Köyhyysraja taas on metodologisesti kömpelötkö tapa mitata perustarpeiden tyydyttymistä.

Vaikka intressiteoriat painottavatkin subjektiivisia intressejä ja minimirajateoriat siedettävän ihmiselämän objektiivisia minimiedellytyksiä, käytännössä ne lähestyvät toisiaan kun ryhdytään tarkentamaan, mitkä intressit ovat moraalisesti niin keskeisiä, että niiden tyydyttymättä jäämisessä on kyse vahingoitetuksi tulemisesta¹.

Vahingoittamisen käsite implikoi, että on moraalisen arvioinnin kannalta yhdentekevää, mikä vahingoittamiseen johtanut historiallinen tapahtumasarja on, kunhan vastuullinen toimija on ylipäänsä osoitettavissa. Tästä huolimatta historiallisesta näkökulmasta voidaan erottaa kahdenlaista vahingoittamista. Toisaalta on minimirajan alapuolella *pitämistä*. Esimerkiksi yhteiskunta, jossa osa ihmisistä elää äärimmäisessä köyhyydessä vaikka asiantilan voisi muuttaa poliittisin päätöksin, vahingoittaa näitä ihmisiä. Toisaalta on minimirajan alapuolelle *työntämistä*. Tällöin ihmiset, jotka aiemmin ovat eläneet rajan yläpuolella, joutuvat vahingoitetuiksi jonkun päätöksen, teon tai prosessin vuoksi.

Vaikka eronteolla ei olisi moraalista merkitystä, se on syytä panna merkille ilmastonmuutoksen erityispiirteiden johdosta. Poggen teoreettinen idea on osoittaa, että äärimmäisessä köyhyydessä pitäminen on maailmanjärjestelmän ominaisuus ja vahingoittamisen muoto, vaikka se ei työnnäkään ihmisiä minimirajan alapuolelle. Ilmastonmuutoksessa on taas kyse täysin uudentlaisista uhkista, jotka kohtaavat ihmisiä. Ne vahingoittavat ihmisiä viemällä heiltä kyvyn ruokkia itsensä tai terveyden. Tällöin voidaan puhua minimirajan alapuolella työntämisestä.

Erityisiä ongelmia ilmastokontekstissa

Ilmastonmuutoksesta puhuttaessa vahingonteon käsite kohtaa muitakin sovellusongelmia. Erotan niitä tässä kolme. Ensimmäinen koskee ilmas-

1 Toinen, ehkä vakiintuneempi tapa ilmaista sama erottelu kuin intressiteoria / minimirajateoria, on puhua hyvinvoinnin subjektiivisesta ja objektiivisesta teoriasta (ks esim Lagerspetz 2011).

tonmuutoksen aiheuttamien haittojen luonnetta, toinen vahingonteon käsitteen perinteistä yksilökeskeisyyttä ja kolmas ilmastonmuutoksen planetaarisuutta.

Ensinnäkin vahingonteon tulkintaa ilmastosta puhuttaessa vaikeuttaa se, että ilmastomuutoksen aiheuttamat haitat eivät ole konkreettisia. Talousjärjestelmästä puhuttaessa voidaan vielä varsin selvästi osoittaa, että jotkut institutionaaliset ja poliittiset ratkaisut aiheuttavat konkreettista rahan puutetta. Ilmastonmuutos tuottaa pikemmin *riskejä*. Tästä seuraa moraalifilosofinen kysymys, voiko normatiivista arviota tehdä sellaisesta asiasta, joka ei ole varsinainen tapahtuma vaan ainoastaan tapahtuman todennäköisyys. Perinteisen konsekventialismin mukaan normatiivisia arviointeja tulee tehdä lopputulosten perusteella, ja riski on määritelmällisesti vasta tietyn lopputuloksen mahdollisuuden ilmaisu. Riski ei myöskään välttämättä koskaan realisoidu. Toisaalta *probabilistisen* konsekventialismin (Vessel 2007, Jackson 1986) mukaan tekojen seuraukset ovat aina jossain määrin pelkkiä todennäköisyyksiä.

Tuntuu intuitiivisesti selvältä, että riskien kasaaminen toisille ihmisille voi olla vahingoittamisen muoto, vaikka nämä riskit eivät realisoituisikaan. Esimerkiksi ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen lähialueiden asukkailla on huomattavasti kohonnut riski sairastua joihinkin syöpätyyppeihin. Tämän riskin välttäminen on mahdollista esimerkiksi jakamalla joditabletteja ja tietysti alun perin huolehtimalla ydinturvallisuudesta. Mikäli näin ei ole tehty, riskin kohoaminen on selvästi ollut näiden ihmisten vahingoittamista *pelkän riskin perusteella*. Myös niitä, jotka eivät koskaan sairastu syöpään, on jossain mielessä vahingoitettu.

Joillakin kriteereillä ja rajauksilla riskeille altistamista voidaan siis pitää vahingoittamisena. Tarvitaan toki määritellä, minkälaisen riskien ollessa kyseessä vahingoittaminen on relevantti tulkinta. Tällaisia riskejä ovat ainakin hengenvaaraa aiheuttavat riskitilanteet, kun ne kohdistuvat ihmisille, jotka eivät ole olleet osallisia riskien syntymiseen. Ilmastonmuutos vaikuttaisi aiheuttavan paljon tämäntyyppisiä riskejä. Vahingoittamisesta puhuminen myös edellyttää, että riskit ovat yhteiskunnallisesti tuotettuja. Tarkennus on analyttisesti keskeinen: myös hengenvaaralliset riskit voivat olla oikeutettuja, jos henkilö tietoisesti valitsee tällaisen riskin esimerkiksi samaan valintaan liittyvän hyödyn tai nautinnon takia. Samoin osa riskeistä, esimerkiksi riski sairastua joihinkin perin-

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

nöllisiin sairauksiin, ovat ihmisten toiminnasta riippumattomia. Tällaiset riskit on erotettava yhteiskunnallisesti tuotetuista. Esimerkiksi sään ääri-ilmiöt lisääntyvät ilmastonmuutoksen myötä, mutta toki sään ääri-ilmiöitä koetaan myös ihmisen toiminnasta riippumatta. Yhteiskunnallisesti tuotettu riski edellyttää tehtyä poliittista tai institutionaalista valintaa, ja tuottaa uudenlaisia riskejä tai riskien uudenlaista jakautumista.

Hyvinvointiyhteiskunnat ovat perinteisesti pyrkineet suojaamaan jäseniään sosiaalisilta riskeiltä (työttömyyden tai sairauden tuottamat tulonmenetykset). Tällaisten turvaverkkojen ja sosiaalivakuutusten voi ajatella Poggen hengessä olevan tapa varmistaa, ettei yhteiskunnassa vahingoiteta ketään (ks. myös Waldron 1993, luku 10). Ilmastonmuutoksen yhteydessä *sopeutuminen* on vastaavanlainen käsite. Se viittaa eräänlaisten globaalien sosiaalivakuutusten tarpeeseen – sopeutumisesta puhuttaessa myönnetään riskien kasvu ja tunnistetaan vähintään jonkinlainen globaali vastuu riskeistä. Toisaalta *vahingoittamisen lopettaminen* on eri kysymys. Se tarkoittaa, että riskejä ei tuoteta tietoisesti lisää.

Toinen ongelma on, että vahingoittaminen on hyvin yksilökeskeinen käsite, vaikka Pogge onkin pyrkinyt laajentamaan sitä. Tyypillisesti ilmastonmuutokseen liittyvät ongelmat ovat laajempia ja prosessinomaisia. Esimerkiksi tarttuvien tautien lisääntyminen, ruokaturvan heikkeneminen ja ympäristöpakolaisuus ovat ilmiöitä, joita on vaikea kuvata yksilöiden intressien kuvaamiseen suunnitellulla käsitteistöllä. Useimmiten vahingoittaminen koskee paitsi yksilöitä, myös kyliä, jonkun laajemman alueen asukkaita ja vastaavia mutkikkaampia subjekteja. Yksilöiden on ilmastonmuutoksen tapauksessa vaikea vaatia (negatiivisia) oikeuksiaan – tarvitaan toisenlainen ja kollektiivisempi poliittinen subjekti. Toisaalta ei ole erityistä syytä, miksi vahingoittamisen käsitteen käyttöalaa ei voisi laajentaa tilanteen mukaan.

Kolmanneksi on huomattava, että ilmastonmuutokselle ominaista on sen planetaarinen – aidosti globaali – luonne. Vaikka Pogge puhuu globaalista oikeudenmukaisuudesta, hän tarkkaan ottaen tarkoittaa tiettyä maailmanjärjestelmää, jossa toimii vähintään jonkinlainen yhteistyö ja keskinäisriippuvuuden minimi. Tavallinen oikeudenmukaisuusteorian jäsenyys onkin se, että oikeudenmukaisuudessa on kyse yhteistyön hyötyjen ja haittojen jakamisesta. Samaan valtioon kuulumisen tai saman talousjärjestelmän toimintaan osallistuminen voidaan katsoa jonkinlai-

sen minimimääritelmän nojalla yhteistyöksi. Maailmassa on kuitenkin ihmisiä, jotka ovat selvästi tällaisten järjestelmien ulkopuolella, esimerkiksi eristyneet alkuperäiskansat. Ilmastonmuutos ei kuitenkaan rajoitu yhteistyötä tekevien ihmisten piiriin. Se on globaalin talousjärjestelmän kaltaista institutionaalista järjestelyä laajempi juuri aidon planetaarisuutensa vuoksi – se koskee potentiaalisesti aivan kaikkia.

Oikeudenmukaisuus ja intressit

Oikeudenmukaisuuden minimikriteerinä voidaan siis pitää tarpeettoman kärsimyksen ja vahingonteon kohteeksi joutumisen välttämistä. Tästä seuraa luonnollisesti toisten toimijoiden velvollisuus toimia näiden mukaisesti. Kyse on kuitenkin vasta minimikriteeristä. Laajempi oikeudenmukaisuuden tulkinta edellyttää käsitystä hyötyjen ja haittojen jakamisesta. Tällöin on määriteltävä ensinnäkin, mikä on oikeudenmukaisuuden sopiva ”ala” (esim. Cohen 2001, luku 10; Baynes 2005): minkälaiset asiat kuuluvat pikemmin yksityiseen elämänpiiriin, jossa omat päätökset tehdä tai jättää tekemättä eri asioita ovat ratkaisevia. Esimerkiksi taloudesta puhuttaessa voidaan aina olla eri mieltä siitä, mikä on ihmisten omaa ansiota ja mikä yhteiskunnallisten instituutioiden aikaansaamaa. Toiseksi on määriteltävä, minkä periaatteiden nojalla hyötyjä ja haittoja jaetaan. Hyötyjä voidaan jakaa esimerkiksi ihmisyyden perusteella (jotkut ihmiselämän kannalta keskeiset ”perushyvät” kuuluvat kaikille), ansion mukaan (palkinto sille joka työn on tehnyt), sosiaalisen aseman mukaan, ja niin edespäin. Tyypillinen moderni tapa on perushyvien ja ansion logiikan yhdistäminen jollakin tavalla.

Oikeudenmukaisuuden perusongelma vähintäänkin sen liberaalissa merkityksessä voidaan ymmärtää ristiriitaisten intressien välisenä neuvotteluna. Useat ihmiset haluavat rajallisia resursseja, joten resursseihin kohdistuu enemmän kysyntää kuin niitä on olemassa tai käytettävissä. Niinpä on luotava jakamisen periaatteita. Kun intressit ovat paitsi päällekkäisiä, myös limittäisiä, syntyy monimutkainen intressien vyyhti. Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että ihmisillä tulisi olla tasa-arvoiset mahdollisuudet tehdä arvostamiaan asioita.

Intressien ristiriidasta puhuttaessa on syytä panna merkille, että ilmas-

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

topäästöjen tuottaminen ei ole kenenkään nimenomainen tavoite – vaatisi varsin kiero maailmankuvaa, jos olisi. Pikemmin ilmastopäästöjen tuottaminen on sivutuote, jota syntyy joidenkin intressien tavoittelusta. Sikäli kyse on eri asiasta kuin rajallisten resurssien jakamisessa. Ilmastopäästöjä voidaan vähentää puuttumatta ihmisten varsinaisiin intresseihin ainakaan merkittävällä tavalla. Tämä luonnollisesti edellyttää sitä, että intressit ja sivutuotteet osataan kunnolla erottaa. Ihmisillä voi esimerkiksi olla intressi liikkua paikkojen A ja B (esimerkiksi kodin ja työpaikan) väliä, mutta on yhdyskuntasuunnittelun kaupunkisuunnittelullinen kysymys, miten pitkiä tällaisten paikkojen väliset etäisyydet tyyppillisesti ovat. Samoin tietty liikennemuoto ei yleensä ole ihmisten erityinen intressi, kunhan liikkuminen on helppoa ja turvallista. Intressien toteutumista voidaan siis varmistaa vaihtelevilla päästömäärillä.

Intressien tavoittelu voi tästä syystä onnistua jopa paremmin, vaikka ilmastopäästöjä vähennetään. Kyse ei kuitenkaan ole ainoastaan teknologisista, vaan yhteiskunnallisista muutoksista. Vähäpäästöisempi auto on teknologinen ratkaisu, autojen korvaaminen raitiovaunuilla on yhteiskunnallinen ratkaisu. Toki koko ajatustapa on hieman vieras talousteorialle, koska tällöin lähdetään siitä, että intressien parempi tyydyttäminen on eri asia kuin talouden kasvu – itse asiassa se saattaa johtaa jopa talouden supistumiseen (Eskelinen 2012).

Luonnon arvo ja ilmastovelka

Ilmastonmuutoksesta puhuttaessa nousee jatkuvasti esiin kysymys siitä, miten pitkälti ongelmaa voidaan mitata rahallisin mittarein ja korjata markkinaperustaisin keinoin. Jossain mielessä ympäristöongelmien taustalla on lähtökohtaisesti taloudellinen maailmanjäsenyys. Tämä tarkoittaa käsitystä, jonka mukaan luonto ajatellaan annettuna, ja arvoa nähdään vain työllä (klassinen poliittinen taloustiede, ks. Wolff & Resnick 1987, 157–163) tai määritellyillä preferenssilistauksilla (moderni valtavirtainen taloustiede, ks. Wolff & Resnick 1987, 85–87). Näin ajatellen taloudellisten arvomittausten ulkopuoliset vahingot, kuten ympäristötuho, eivät näyttäytyä ole vahinkoina ollenkaan. Nämä haitat olivat pitkään ennen kaikkea paikallisia (esimerkiksi tehdas voi pilata joen,

eivätkä asukkaat voi enää uida siinä tai ottaa siitä vettä), mutta viime aikoina ovat korostuneet globaalit vahingot.

Yleisesti ottaen tähän taloudellisen toiminnan ”ulkoisvaikutusten” (ks. Laffont 2008) ongelmaan voidaan suhtautua kahdella tavalla. Ensinnäkin voidaan pyrkiä antamaan tällaisille haitoille (negatiivinen) taloudellinen arvo. Tällöin ajatellaan, että kansantalouden tasolla taloudellinen arvo lisääntyy varmasti, kun ”hinnan” laittaminen vahingoille vähentää kannustimia niiden tuottamiseen. Näin ajatellen taloudellisen maailmankuvan perustassa ei ole mitään vikaa, mutta taloudellisia arvonmittauksia on sovellettu liian suppeasti. Esimerkiksi erilaiset ympäristömaksut, mutta myös vaikkapa päästökauppa ovat esimerkkejä tämän ajattelutavan poliittisista implikaatioista. Toki ”oikean hinnan” määrittely ympäristötuholle on äärimmäisen vaikea tehtävä.

Toinen mahdollinen lähestymistapa on ajatella, että ympäristötuhot ja raha ovat yhteismitattomia – kyse on kerta kaikkiaan eri arvottamisen logiikasta. Onkin selvää, että esimerkiksi tietynlaiselle ja ennustettavalle ilmastolle on vaikea laittaa hintaa, vaikka ilmastomuutoksen tuhoja voidaan periaatteessa laskea. Ylipäänsä erilaiset hyödyt ja haitat ovat luonteeltaan niin erilaisia, ettei niiden palauttaminen rahan kielelle tai objektiivinen vertailu ole välttämättä lainkaan mahdollista.

Tämä on asian teoreettinen puoli. Käytännöllis-poliittinen puoli on kysymys siitä, onko kvantifioiminen osaksi talouden logiikkaa hyvä tapa torjua ilmastomuutoksen kaltaisia ympäristöongelmia. Taloudellistaminen ja markkinamekanismin hyödyntäminen luo erilaisia lieveilmiöitä, joista spekulatio ilmastofutuureilla ei liene vähäisin. Kenties selvimmin rahallistamisen käytännöt ja ongelmat näkyvät niin kutsutuissa *clean development mechanism*- eli CDM-hankkeissa (Grubb 2003). Näiden hankkeiden ajatuksena on vähentää päästöjä jossain kohteessa, ja korvata näin toisaalla syntyneitä päästöjä. Esimerkiksi lentomatkaja voi ”korvata” lentonsa aiheuttamat päästöt maksamalla lippunsa yhteydessä ylimääräisen maksun, joka käytetään vaikkapa puiden istuttamiseen tai kaatopaikan metaanipäästöjen vähentämiseen toisella puolella maailmaa. Näin päästölle saadaan periaatteessa hinta, ja on periaatteessa mahdollista myös nollata omat päästönsä. Hankkeita on tosin kritisoitu vahvasti epäselvistä tuloksista ja suoranaisestä vääristelystä.

Yhteismitattomuus on vahva argumentti myös yllä käsitellyn vahin-

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

goittamatta jättämisen periaatteen näkökulmasta. Jos lähdetään siitä, että ilmastonmuutoksen aiheuttamisessa (tietyn rajan jälkeen) on kyse vahingoittamisesta, olisi moraalisen johtopäätöksen oltava vahingoittamisen lopettaminen eikä ainoastaan vahingon hinnoittelu – kompensatio on vasta toissijainen johtopäätös. Toki hinnoitteluajutuksessa lähtökohtana usein on, että hinnoittelu on *keino* jakaa kollektiivinen taakka, joka vahingoittamisen lopettamisesta seuraa.

Ilmastonmuutoksen tutkijat ovat tehneet kasvihuonekaasupäästöjen negatiiviseen rahalliseen arvoon liittyviä laskuharjoituksia. Yleensä niiden yhteydessä puhutaan ilmastovelasta – tavoitteena on demonstroida ilmastonmuutoksen kustannuksia. Esimerkiksi Kalifornian yliopiston tutkijoiden mukaan rikkaiden maiden ilmastovelka köyhimmille maille on laskennallisesti 1660 miljardia dollaria neljän vuosikymmenen ajalta (1960–2000). Sen jälkeen velka on luonnollisesti jatkanut kasvuaan. 1660 miljardia syntyy siitä, että rikkaat maat ovat tuottaneet vahinkoa köyhille 2300 miljardin dollarin arvosta ja köyhät vastaavasti rikkaille 640 miljardin dollarin arvosta. Myös keskituloiset maat ovat aiheuttaneet köyhimmille maille paljon ilmastotuhoa. Niiden ilmastovelka köyhimmille on 1400 miljardia dollaria tuolta ajanjaksolta. Näin voidaan argumentoida, että rikkaat maat ovat köyhille maille velkaa vähintään tuon 1660 miljardia dollaria. (Srinivasan ym. 2007.)

Tällaiset rahallistamisajatukset ovat myös olleet varsin suosittuja. Esimerkiksi CDM-hankkeita on toteutettu aktiivisesti koko sen ajan, kun Kioton sopimus on ollut voimassa. Ilmastovelan idea taas näkyy esimerkiksi Kööpenhaminan COP-kokouksessa luodun ilmastorahaston perusmotivaatiossa. Molempien esimerkkien avoin kysymys on, päätyykö kompensatio oikealle taholle. Ilmastovelasta puhuttaessa puhutaan eksplisiittisesti valtioista. On kuitenkin selvää, että valtiot eivät ole yksinäisiä tai taloudellisia intressejä juurikaan jakavia subjekteja. Valtioiden sisällä on ihmisiä, joiden toiminta vaikuttaa ilmastonmuutokseen hyvin eri tasoisesti, ja ihmisiä jotka kärsivät ilmastonmuutoksesta hyvinkin paljon enemmän kuin toiset. Tyypillisesti köyhät maat ovat sisäisesti äärimmäisen epätasa-arvoisia. Niissä taloutta ja hallintoa pyörittää länsimaisella elämäntyyllillä elävä eliitti. Ilmastonmuutoksen aiheuttamat sään ääri-ilmiöt eivät juuri osu tämän ryhmän edustajiin. Kuitenkin tämä ryhmä on portinvartijoina, kun ilmastovelkaa maksetaan

köyhille maille. Kuten todettua, ilmastonmuutosta aiheuttaa voittopuoleisesti globaali ylä- ja keskiluokka ja siitä kärsii voittopuoleisesti globaali köyhälistö, eivätkä näiden rajat noudata territoriaalisia valtioiden rajoja. Pikemmin globaalit hyväosaiset ovat verkosto, jonka osia löytyy köyhien maiden hallinto- ja liikekeskuksista.

CDM-hankkeiden kohdalla ongelma on taas se, että köyhimmät saattavat kärsiä CDM-hankkeista, joiden pitäisi olla ainoastaan yhteiskunnallisesti neutraaleja ilmastopäästöjen kompensatioita. Esimerkiksi puidenistutushankkeiden tieltä on ajettu ihmisiä, usein kokonaisia heimoja, kodeistaan ja perinteisiltä mailtaan (Bachram 2004). Vaikka päätöksen kompensoija on periaatteessa neutralisoinut ilmastopäästönsä, on koko prosessista aiheutunut välillistä haittaa täysin osattomille ihmisille. Ei liene sattumaa sekään, että tällaiset hankkeet toteutetaan lähes yksinomaan köyhien ihmisten asuinalueilla – Euroopassa CDM-puidenistutuksia ei pahemmin nähdä.

Oikeudenmukaisuuden subjekti

Tästä pääsemme oikeudenmukaisuuden seuraavaan ongelmaan. Keskeinen kysymys, johon oikeudenmukaisuuden teoretisoinnissa on aina vastattava on, mitkä tai ketkä ovat oikeudenmukaisuuden subjekteja: toisin sanoen ketkä ovat osapuolia, kun puhutaan esimerkiksi ilmastonmuutoksen ja sen torjunnan taakkojen jakautumisesta. Potentiaalisia subjekteja mainitaan tyypillisesti neljänlaisia: valtiot, yksilöt, yritykset, ja ihmiskunta (tai globaali yhteisö). Mikä siis on se subjekti, jolla on oikeus tuottaa päästöjä (tiettyyn rajaan asti) ja velvollisuus vähentää niitä (tietyn rajan jälkeen)?

Yllä on jo todettu, että on ongelmallista vedota vain *yksilöihin*, koska yksilöiden ilmastopäästöt riippuvat yhteiskunnallisista ratkaisuista – esimerkiksi minkälaisia liikenne- ja asumismuotoja on ylipäänsä valittavissa ja millä ehdoilla. Tässä mielessä voisi ajatella, että kysymys on jonkinlaisesta kollektiivisesta vastuusta (Laitinen & Eskelinen 2010). Näin ajatellen *valtiot* ovat poliittisina yhteisöinä ydinsubjekteja, joiden tehtävänä olisi taata, että ilmastopäästöt pysyvät tietyissä rajoissa. Valtiit myöskin käyvät ilmastoneuvotteluja, eli ovat kansainvälisissä politiikassa keskei-

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

siä (tai lähestulkoon ainoita) tunnustettuja osapuolia. Ongelmana kuitenkin on edellä mainittu seikka, eli se, että valtiot eivät ole yhtenäisiä intressiryhmiä. Esimerkiksi köyhien maiden kohdalla usein mainitaan ”oikeus kehittyä” tarkoittaen, että köyhiltä mailta ei voi vaatia päästöjen rajoituksia. Tämä on toki periaatteena hyvä, mutta käytännössä usein kyse on taloudellisesta toiminnasta, jonka hyödyistä maan köyhimmät ovat kokonaan osattomia, eikä köyhyyden vähentämisen retoriikka ole siksi aina uskottavaa.

Toinen ongelma on nykytalouden globaali luonne. Esimerkiksi Kiina tuottaa valtavasti kasvihuonekaasupäästöjä, mutta suurimmalta osin vientituotteiden valmistuksen sivutuotteena. Olisi kummallista ajatella, että näiden vähentäminen olisi yksinomaan Kiinan kansallinen vastuu, eikä tuotteita tosiasiaassa kuluttavilla eurooppalaisilla ja yhdysvaltalaisilla olisi mitään tekemistä näiden päästöjen kanssa. Siksi valtioiden pitäminen ilmasto-oikeudenmukaisuuden subjekteina edellyttäisi myös kulutuksen huomioonottavaa käsitystä päästöistä, sekä köyhyyden sanelemien poikkeusten todellista painottumista köyhimmille.

Myös *yritykset* mainitaan toisinaan potentiaalisesti vastuullisina toimijoina. Suurimmat yritykset ovatkin globaaleja toimijoita, joilla on valtaa siinä missä pienillä valtioilla. Yritysetiikan piirissä käydäänkin kovasti keskustelua niin sanotusta yrityskansalaisuudesta (esim. Scherer & Palazzo 2007). Kysymys on tällöin siitä, tulisiko yritykset nähdä yksinomaan voittoja tai osakkeenomistajien etua maksimoiviksi toimijoiksi, vai tulisiko niiltä edellyttää moraalista toimintaa laajemminkin. Ensimmäistä tulkintaa voi kutsua friedmanilaiseksi tulkinnaksi ja jälkimmäistä yrityskansalaisuustulkinnaksi. Useilla yrityksillä on tänä päivänä erilaisia pienimuotoisia päästöjä vähentämishjelmia, mutta käytännössä useimmat suuret yritykset ovat tehneet kaikkensa sitovien rajoitusten tai sääntelyn estämiseksi. Ainakin siis useimpien yritysten poliittinen vaikuttaminen viittaa siihen, että niiden tosiasialinen tahtotila edistää päästöjen vähentämiseen vaikuttavaa yrityskansalaisuutta on heikko.

Usein ilmastonmuutoksen kaltaisista globaaleista ympäristöongelmista puhuttaessa viitataan myös ihmiskuntaan velvollisuuden kantajana. Tämä on ollut perusretoriikkaa kestävä kehityksen käsitteen lanseeraamisesta lähtien. Tämä on ”yhteinen maapallomme”, joten vastuu sen suojelemisesta on yhteinen. Myöskin ”tulevien sukupolvien” käsite

viittaa samaan suuntaan. Jos ”meillä” on velvollisuuksia tulevia sukupolvia kohtaan, ”me” tarkoittaa tällä hetkellä elävää ihmiskuntaa kokonaisuudessaan.

Tämän planetaarisen velvollisuuden ongelma on kuitenkin se, että hankkeeseen sisältyy uuskolonialismin riski. Jos ajattelemme, että ”meillä kaikilla” on vastuu ilmastonmuutoksen torjunnasta, silloin langetamme vastuuta myös ihmisille, jotka ovat hyvinkin osattomia ilmastonmuutoksen tuottamisesta. Ihmiskunta subjektina jättää huomiomatta aiemmin mainitun ilmastonmuutoksen tuottamisen ja haitoista kärsimisen äärimmäisen epätasaisen jakautuman. Sama ongelma syntyy, kun puhumme velvollisuuksista tulevia sukupolvia kohtaan. Hyvä- ja huono-osaisuus globaalissa mittakaavassa ovat nimittäin erittäin periytyviä. On hyvin luultavaa, että nykyisten hyväosaisten jälkeläiset kuuluvat myös globaalisti hyväosaisten joukkoon, ja vastaavasti globaalisti huono-osaisten jälkeläiset globaalisti huono-osaisten joukkoon. Uskottava puhe ”velvollisuuksista tulevia sukupolvia kohtaan” edellyttäisi, että minun jälkeläisistäni saattaisi tulla ilmastonmuutoksesta kärsiviä slummiasukkaita, ja taas nykyisten slummiasukkaiden jälkeläisistä hiili-intensiivistä elämää viettäviä globaalin kuluttajaluokan jäseniä.

Kenties kiinnostavampaa tulevaisuutta koskevien velvollisuuksien näkökulmasta kuitenkin on, että koko nykyinen talousjärjestelmämme pyörii tulevaisuuden odotuksilla. Juuri tulevaisuuden toimintojen sitominen on järjestelmän ydintä – ei niinkään ahkeruus, innovatiivisuus, tai vastaavat. Talouteen syntyy rahaa kun pankki myöntää lainaa, ja lainanantamisen edellytys on, että kykenee uskottavasti esittämään tulevaisuuden sitoumuksia. Toisin sanoen esimerkiksi tehtaan käyttöikä voi olla hyvinkin 50 vuotta, ja lainan tehtaaseen ja sitä myötä rahaa talouteen saa, jos lainan antaja uskoo tehtaan kykenevän pitämään yllä olosuhteita, joissa se voi jatkaa tuotantoa mainitut 50 vuotta.

Näin joka päivä tehdään päätöksiä siitä, minkälaisia sitoumuksia tulevaisuuden ihmisten oletetaan pitävän yllä, jos he eivät tahdo rahoitusjärjestelmän romahtavan. Ydinkysymys siis kuuluu, minkälaisiin tuotannonlisiin järjestelyihin sidomme tulevaisuuden ihmisiä. Viime kädessä globaalit oikeudet tuleville sukupolville ovat kuvattavissa rahoituksen ohjaamispäätöksinä nykyisten ihmisten eläessä. Näissä päätöksissä on kyse lähes yksinomaan talouden ohjausjärjestelmistä, joita tulee raken-

Oikeudenmukaisuus ja vahingonteko

taa niin, että mahdollistetaan oikeudenmukainen kulutustaso, ja ohjataan sopivantasoiseen resurssien käyttöön.

Lopuksi

Gloaalina ilmiönä ilmastonmuutos tuottaa erityisen hankalia vastuunjakokysymyksiä. Tarvitaan selvästi jonkinlaista yksilötason ylittävää taakanjakoa, eli kollektiivisesti organisoitua vastuuta ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Ongelmana on se, että territoriaalisten kansallisvaltioiden järjestelmä ja kansainvälisen politiikan konventiot eivät sovi täysin yksin ilmastonmuutoksen ”osapuolijaon” kanssa – pääsääntöisten aiheuttajien ja pääsääntöisten kärsijöiden. Tämän jaon huomioiminen on tärkeää myös, jos kollektiivisten velvollisuuksien kantajaksi ajatellaan ihmiskuntaa. Riippumatta siitä, miten kollektiivinen vastuu jaetaan, ilmastonmuutos vahingoittaa joitakin ihmisiä, ja tämä myös tarkoittaa että heillä on oikeus vaatia suurimpia aiheuttajia lopettamaan toimintansa.

Kirjallisuus

- Anwander, Norbert (2005) Contributing and benefiting. Two grounds for duties to the victims of injustice. *Ethics and international affairs* 1:19.
- Bachram, Heidi (2004) Climate fraud and carbon colonialism. The new trade in greenhouse gases. *Capitalism nature socialism* 4:15.
- Barry, Christian (2005) Understanding and evaluating the contribution principle. Teoksessa Andreas Føllesdal & Thomas Pogge (toim.) Real world justice. Grounds, principles, human rights and social institutions. Springer, Dordrecht.
- Baynes, Kenneth (2005) Ethos and institutions. On the site of distributive justice. *Journal of social philosophy* vol 37 no 2, 182–196.
- Cohen, G.A. (2001) If you're an egalitarian, how come you're so rich? Harvard university press, Cambridge MA.
- Eskelinen, Teppo (2011) Harming the global poor. On the causal and moral role of institutions. *SATS NorthEuropean journal of philosophy* 1:12, pp 89–103.

Eskelinen

- Eskelinen, Teppo (2012) Taloustieteen normatiivisuudesta. *Niin & Näin* 3/2012.
- Feinberg, Joel (1987) Harm to others. The moral limits of the criminal law. Oxford University press, Oxford.
- Grubb, Michael (2003) The Economics of the Kyoto Protocol. *World Economics* 3:4, pp 143–189.
- Jackson, Frank (1986) A probabilistic approach to moral responsibility. *Studies in logic and the foundations of mathematics*. Vol 114, 351–365.
- Laffont, J.J. (2008) Externalities. Teoksessa *The New Palgrave Dictionary on Economics*. Palgrave MacMillan, Lontoo.
- Lagerspetz, Eerik (2011) Hyvinvoinnin filosofia. Teoksessa Juho Saari (toim) *Hyvinvointi*. Gaudeamus, Helsinki.
- Laitinen, Arto & Eskelinen Teppo (2010) Kollektiivinen vastuu. Teoksessa Juha Räikkä (toim.) *Yhteiskuntafilosofia*. Unipress, Kuopio.
- Pogge, Thomas (2002) World poverty and human rights. *Cosmopolitan responsibilities and reforms*.
- Pogge, Thomas (2005) Severe poverty as a violation of negative duties. *Ethics and international affairs* 1:19.
- Risse, Mathias (2005a) What we owe to the global poor. *The journal of ethics and public affairs* 1–2:9, pp 81–117.
- Risse, Mathias (2005b) How does the global order harm the poor? *Philosophy and public affairs* 4:33, pp 359–376.
- Scherer, A. G. & Palazzo, G. (2007) Toward a Political Conception of Corporate Responsibility. *Business and Society Seen From a Habermasian Perspective*. *Academy of Management Review* 4:32, pp 1096–1120.
- Srinivasan, U. et al (2008) The debt of nations and the distribution of ecological impacts from human activities. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 5: 105, pp 1768–1773.
- Ulvila, Marko & Pasanen, Jarna (2009) Sustainable futures. Replacing growth imperative and hierarchies with sustainable ways. *Ulkoasianministeriö*, Helsinki.
- Vessel, Jean-Paul (2007) The probabilistic nature of objective consequentialism. *Theoria* 1:37, 46–67.
- Waldron, Jeremy (1993) *Liberal rights*. Collected papers 1981–1991. Cambridge university press, Cambridge.
- Wolff, Richard D & Resnick, Stephen (1987) *Economics. Marxian versus neoclassical*. Johns Hopkins University press, Baltimore MD.

OSALLISUUSVASTUU ILMASTONMUUTOKSESTA

Säde Hormio

Johdanto

Vaikka suurin osa viimeaikaisesta ilmaston lämpenemisestä on ihmisten aiheuttamaa antropogeenista lämpenemistä, yksittäisten ihmisten kausaalinen vaikutus ilmastonmuutokseen on minimaalinen, jopa mitätön. Tämän takia jotkut väittävät, että on harhaanjohtavaa pitää yksilöitä vastuussa ilmastonmuutoksesta. Tällainen argumentointi perustuu perinteisiin vastuutulkintoihin ja -käsitteisiin, joissa vastuun perustana painotetaan toimijan näkökulmaa ja hänen kausaalista rooliaan: jos toimijan teot tai tekemättä jättämiset eivät vaikuta lopputulokseen, hän ei ole vastuussa siitä. Ilmastonmuutoksessa on toinenkin vastuukäsitysten kannalta ongelmallinen seikka, intentionaalisuus eli tahallisuus: ihmiskunta tai yksittäiset ihmiset eivät ole tietoisesti lähteneet muuttamaan ilmastoa. Päinvastoin ilmastonmuutos on syntynyt teollistumisen ja nykyisen elämäntyyliimme tahattomana – ja pitkään myös tiedostamattomana – sivuvaikutuksena. Koska omien tekojemme kausaalinen vaikutus sekä niiden tahallisuus tai tahattomuus on luonnollisesti keskiössä arvioidessamme omaa vastuutamme, mahdollinen osallisuutemme vahingon tuottamiseen jää helposti vähemmälle huomiolle.

Keskityn tässä artikkelissa osallisuusvastuun (*complicity*) käsitteeseen ja argumentoin samalla liian yksilökeskeistä ajattelua vastaan. Kollektiivinen toimijuus on otettava huomioon siinä missä yksilökeskeinenkin. Vastuunkantaja ja vastuun peruste ovat analyttisesti erillisiä käsitteitä, ja niiden tarkastelu voi valottaa vastuukeskustelua ilmastonmuutoksesta. Vastuun peruste voi olla yksilöllinen silloinkin, kun vastuunkantaja on kollektiivinen. Lisäksi argumentoin, että vastuusta puhuttaessa ei riitä katsoa asiaa vain toimijan itsensä kannalta, vaan myös uhrin ja sivustakatojan näkökulmat on otettava huomioon. Vasta kun vastuukäytäntöjä tarkastellaan ihmisten keskinäisten (usein monimutkaisten) verkostojen ja linkitysten kautta, voidaan saada tasapainoinen kuva vastuumme määrästä ja sen rajoista.

Yksilön vastuu ei poista vastuuta kollektiiveilta, kuten valtioilta, ja voimme tehokkaimmin hillitä ilmastonmuutosta esimerkiksi lainsäädännön kautta. Ennen kuin kollektiiviset ratkaisut ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi saadaan toimimaan, vastuu palautuu kuitenkin yksilöille. Vastuun peruste on aina yksilötasolla ja sitä voidaan ainoastaan delegoida kollektiiveille. Ilmastonmuutoksen kohdalla delegointi ei ole vielä toiminut.

Lumihiutaleita lumivyöryssä

Ilmastonmuutos on monimutkainen esimerkki vahingosta kausaalisesti *ylideterminoidussa*¹ kontekstissa. Yksittäinen ihminen on voimaton torjumaan ilmastonmuutosta. Tästä tosiseikasta päätellään usein, että jos

1 Käytän *ylideterminoitu*-termiä löyhemmässä merkityksessä kuin sitä käytetään tavallisesti. Tieteenfilosofiassa jokin on kausaalisesti ylideterminoitu, kun useampi samanaikainen asia saa aikaan jonkun tarkasteltavan tapahtuman, mutta yksikin olisi riittänyt sen toteutumiseen. Esimerkiksi jos viisi ihmistä antaa tappavan annoksen myrkyä samalle strutsille, strutsin kuolema on ylideterminoitu, sillä usea riittävä teko (myrkynanto) toteutui yhtäaikaisesti. Derek Parfitin ja Christopher Kutzin tavoin käytän kuitenkin termiä viittaamaan tapauksiin, missä yksilön teko ei vaikuta tapahtuman (normatiivisiin) ominaisuuksiin, kuten jos tuhat ihmistä aiheuttaa teoillaan jonkun haitan, mutta lopputulos olisi ollut sama, jos vain vaikkapa 950 ihmistä olisi osallistunut.

yksilön teoilla ei ole merkitystä ilmastonmuutoksen kannalta, ei hän myöskään ole vastuussa siitä. Mikään mitä teen ei ole välttämätöntä antropogeenisen ilmastonmuutoksen etenemisen kannalta. Jos päätän olla niin hiilineutraali kuin mahdollista ja käytän kaikki rahani vaikkapa aurinkopaneeleihin, hiilivoimalat tupruttavat päästöjään ilmakehään kuten ennenkin. Tästä huolimatta kaikkien jokapäiväiset teot ja tekemättä jättämiset yhdessä määrittävät, kuinka korkeaksi maapallon keskilämpötila nousee ja miten nopeasti jäätiköt sulavat. Hiilijalanjälkeämme kasvattavien tekojen tarkoituksena ei ole kuitenkaan nostaa hiilidioksidipäästöjä ja sitä kautta ilmaston keskilämpötilaa: koteja lämmitetään talvella, koska on kylmä, ei kasvihuonepäästöjen lisäämiseksi. Ilmaston lämpeneminen on pikemminkin jokapäiväisen elämäntyyliimme ei-toivottava sivuvaikutus. Toki yksilö voi valinnoillaan vaikuttaa hiilijalanjälkensä kokoon huomattavasti, varsinkin asumiseen ja ruokavalioon liittyvillä valinnoilla. Silti vaikka eläisin niin hiilineutraalisti kuin mahdollista, valintojeni vaikutus Suomen tai Euroopan kokonaispäästöihin olisi olematon.

Yhdysvaltalainen etiikan filosofi Walter Sinnott-Armstrong esittää, että meillä on moraalinen velvoite olla tekemättä tekoja, jotka vahingoittavat muita, mutta koska yksittäiset saastuttavat tekomme eivät aiheuta ilmastonmuutosta (suorasti tai epäsuorasti), emme hänen mukaansa voi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta yksilöinä. Sinnott-Armstrong pyrkii osoittamaan tämän johtuvan ensinnäkin siitä, etteivät yksittäiset tekomme ole välttämättömiä tai riittäviä ilmastonmuutoksen etenemisen kannalta ja toiseksi siitä, etteivät yksittäiset saastuttavat tekomme (kuten autolla ajaminen) ole moraalisesti poikkeuksellisia eikä niiden tarkoituksena ole vahingoittaa ketään. Koska yksilöt eivät voi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta, ei yksilöillä voi myöskään olla moraalisia velvoitteita sen torjumiseksi. Sinnott-Armstrongin esimerkissä ilmastonmuutos ei velvoita ihmisiä edes välttämään polttoaineen tuhlaamista sunnuntaisilla huviajeluilla. Hänen mukaansa tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettemme saisi kehua ilmastoystävällisesti käyttäytyviä tai ettei meidän pitäisi osoittaa vastenmielisyyttä niitä kohtaan, jotka saastuttavat mistään välittämättä. Toisin sanoen Sinnott-Armstrongin mielestä voimme sanoa, että on moraalisesti parempaa olla tuhlaamatta polttoainetta. (Sinnott-Armstrong 2005, 334–335, 343.) Tästä

Hormio

huolimatta hän väittää, että meillä ei ole perusteita puhua yksilöiden moraalista velvoitteista ilmastonmuutoksessa. Sinnott-Armstrongin näkemyksen mukaan olisi siis hyvä, että ottaisimme ilmastonmuutoksen huomioon elämässämme, mutta sitä ei voida vaatia keltään, ei edes pahimmalta luonnonvarasyöpöltä, koska emme ole yksilöinä vastuussa ilmastonmuutoksesta.

Sinnott-Armstrongin päättelyn luulisi vetoavan moneen, sillä se tukee varsin yleistä mielipidettä yksilön vastuun minimaalisuudesta kollektiivisesti aiheutettujen haittojen suhteen. Liian usein ajattelemme, ettei yksittäisillä teoilla ja valinnoilla ole merkitystä: jos en tee tätä, joku muu tekee sen; miksi valita hitaampi matka junalla kun tuhannet muut lentävät ja niin edelleen. Kuitenkin ilmastonmuutoksen kannalta juuri meidän (ihmisten, joilla on suhteellisen korkea hiilijalanjälki) jokapäiväisillä valinnoillamme on merkitystä. Yksittäiset (pienetkin) teot ovat korsia muurahaiskeossa, joita ilman koko kekoa ei syntyisi. Teoilla ja tekemättä jättämisillä on seurauksia, tässä tapauksessa vielä mahdollisesti erittäin vakavia. Miten yksilö motivoituu toimimaan, kun massat eivät ole vielä liikkeellä, varsinkaan jos hän ei tunnista vastuuta omakseen? Aforistikko Stanisław Jerzy Lec (1968, 9) on todennut, ettei ainoakaan lumihiihtäjä tunne vastuuta lumivyörystä. Ilmastonmuutoksen kohdalla kysymys nähdäkseni kuuluukin, miten saada lumihiihtäjä näkemään, ettei riitä ainoastaan odottaa jonkun muun tekevän tarvittavat muutokset tai ainakin laittavan ne alulle. Tämä pitää erityisesti paikkansa nykytilanteessa, koska valtiot tekevät ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi vain vähän ja senkin hitaasti. Kioton pöytäkirja astui voimaan vuonna 2005 vuosien kansainvälisen kädenväännön ja sopimuksen sisällön vesittämisen jälkeen. Yhdysvallat, väkilukuun suhteutettuna maailman suurin saastuttaja, ei ole vielääkään vahvistanut sitä ja jatkosopimuksen solmiminen on viivästynyt. Vaikka päätökset ovat kiireellisiä, niitä vetkutellessaan vuodesta ja kokouksesta toiseen, sillä ne ovat aidosti vaikeita ja poliitikot pelkäävät turhankin paljon päästörajoitusten seurauksia elinkeinoelämälle ja omalle kannatukselleen. Monta vuotta on jo tuhlatu odoteltaessa jonkun muun siirtoa. Suurinkaan optimisti ei voisi kutsua tämänhetkistä tilannetta riittäväksi ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Nykyhetki tuntuukin olevan pitkittynyttä vastuun pakoilua ja ikävien asioiden siirtämistä yhä myöhemmäksi.

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

Pitäisikö yksilön sitten toimia, kun kollektiivisesti tehdään liian vähän tai ei mitään? Sinnott–Armstrongin mukaan yksilöillä ei ole moraalista velvoitetta yrittää torjua ilmastonmuutosta, vaan velvoite on ainoastaan valtioiden hallituksilla. Hänen mukaansa yksilöiden todellinen velvollisuus ilmastonmuutoksessa on saada hallitukset tekemään työnsä kunnolla. (Sinnott–Armstrong 2005, 344.) Tämä laajentaa Sinnott–Armstrongin kantaa yksilövastuusta esim. lobbaamisen ja mielenosoitusten muodossa, mutta ei poista sitä ongelmaa, ettei hän ota kollektiivista osallisuusvastuuta tosissaan. Myös reaalisella voidaan kyseenalaistaa, ovatko hallitukset ainoita vastuullisia kollektiiveja, koska esimerkiksi moni ylikansallinen yritys on panostanut ilmastonmuutoslobbaamiseen huomattavia rahasummia. Sinnott–Armstrong harmittelee tilannetta ympäristön kannalta, mutta ei löydä filosofisesti vankkoja perusteita velvoittaa yksilöitä toimimaan. Stephen Gardiner sitä vastoin esittää, että yksilöt ovat ilmastonmuutoksessa vastuun keskiössä. Hänen mukaansa on mahdollista, että yksilöiden todelliset velvollisuudet ovat tulleet yhä vieraammiksi ja näkymättömämmiksi meille samalla kun demokraattiset järjestelmämme ovat kehittyneet yhä paremmiksi vapauttamaan yksilöt heihin aikaisemmin yksilöinä kohdistuneista eettisistä vastuista. Gardinerin mukaan silloin kun demokraattinen vastuunsiirto yksilöiltä valtiolle epäonnistuu, kuten ilmastonmuutoksen suhteen on näyttänyt käyneen, vastuu palautuu yksilöille. Kansalaiset voivat tällöin joko hoitaa ongelman itse tai luoda sen ratkaisemiseen (uusia) kollektiivisiä toimijoita, joille vastuu voidaan delegoida. Gardinerin mukaan on uskottavaa väittää, ettei olemassa olevia instituutioitamme yksinkertaisesti ole rakennettu vastaamaan maailmanlaajuisiin ympäristöongelmiin, jotka vaikuttavat lukuisiin sukupolviin, eivätkä ne ole kehittyneet sellaisiin vastaamaan. (Gardiner 2011, 431–433.)

Tarvitsemme siis uudenlaisia instituutioita ja kollektiivisen toiminnan malleja, jotta voisimme vastata ilmastonmuutoksen haasteeseen. Ennen kuin nämä kollektiiviset toimijat on luotu, velvollisuus ilmastonmuutoksen torjumisesta palautuu yksilötasolle. Koska kukaan ei pysty yksin hillitsemään ilmastonmuutosta, yksilöiden vastuulla on luoda ilmastonmuutoksen hillitsemiseen kykeneviä kollektiivisiä toimijoita ja toimintatapoja.

Brittifilosofi Nigel Dower on samoilla linjoilla Gardinerin kanssa. Hänen mukaansa yksilöiden tulisi ottaa vakavasti vastuunsa ilmastonmuutoksesta jo ennen kansainvälisiä sopimuksia ja kansallista lainsäädäntöä. Koska tämänhetkiset säädökset ja sopimukset eivät riitä edes ilmastonmuutoksen pahimpien haittojen torjumiseen, meidän tulisi yksilöinä kritisoida niitä ja koettaa saada muutosta aikaiseksi. Yksilöt pystyvät muuttamaan käyttäytymistään nopeammin kuin valtiot. Jos keskitymme liikaa siihen mitä valtioiden tulisi tehdä, unohtamme mitä meidän pitäisi tehdä yksilötasolla, oli kyse sitten kulutustottumusten kyseenalaistamisesta tai kansalaistoiminnasta ja aktivismista politiikan suunnan muuttamiseksi. Dower jatkaa, että jos tarkastelemme hiilijalanjälkeemme vaikuttavia tekojamme eristyksissä ympäröivästä maailmasta, olemme ymmärtäneet eettisen ajattelun väärin. (Dower 2011, 42–51.) Hän nostaa esiin ympäristöfilosofi Robin Attfieldin epäsuoran vastuun käsitteen, jonka mukaan pienetkin tekomme (ja tekemättä jättämisemme) merkitsevät enemmän kuin niiden yhteenlaskettu vaikutus. Meidän ei tulisi unohtaa tekojemme symbolista arvoa tai niiden kumulatiivista vaikutusta toimintatapana. Attfield toteaa, kuinka tekniikan nopea kehitys viime vuosikymmenten aikana on merkittävästi muuttanut tekojemme ja menettelytapojemme mahdollisia seuraamuksia. Emme voi enää ajatella vain lyhyellä aikavälillä ja ottaa huomioon ainoastaan oma sukupolvemme: nykyihmisten teoilla ja päätöksillä voi olla useita vuosisatoja kestäviä seuraamuksia. Epäsuorassa vastuussa on kyse näistä asioista ja se pätee, kun syyt ja seuraukset jakaantuvat laajasti tai teon vaikutukset hajaantuvat laajasti, mutta teko kuuluu tekojen joukkoon, jolla on merkittävä kumulatiivinen vaikutus. Brittifilosofi Derek Parfitin tapaan Attfield hyväksyy, että teko joka ei vahingoita ketään voi silti olla väärä, jos se kuuluu tekojoukkoon, joka aiheuttaa vahinkoa. Näin ollen pienten, tuskin havaittavien kasvihuonepäästöjä lisäävien tekojemme tärkeys on juuri siinä, mitä muutoksia ne yhdessä samankaltaisten tekojen kanssa aiheuttavat maapallon lämpötilaan. (Attfield 2009, 225–229.) Tämän takia on yksinkertaisesti väärin sanoa, ettei teoillamme ole väliä: kaikella on merkitystä.

Osallisuus

Parfit on todennut, että jopa kollektiivisesti aiheutetuissa haitoissa, joissa yksittäisten tekojen seuraukset ovat huomaamattomia, voimme yleensä tunnistaa ketkä yhdessä ovat syypäät esimerkiksi saastumiseen tai luonnonvarojen loppuunkulumiseen (Parfit 1986, 848). Parfitin ja Attfieldin selityksistä puuttuu kuitenkin linkki, joka veisi meidät kollektiivisen vahingontuottajan tunnistamisesta siihen, että kollektiivin aiheuttamaa haittaa voitaisiin pitää kollektiiviin kuuluvien yksilöiden vastuuna. Strukturoiduissa kollektiiveissa kuten yrityksissä yksilöiden vastuullistaminen on selkeämpää, vaikka ei missään nimessä yksinkertaista, ja se perustuu muun muassa yksilöiden asemaan ja rooliin kollektiivissa (Hormio 2009). Ilmastonmuutoksesta puhuttaessa kollektiivinen vahingontuottaja on sen sijaan hyvinkin laaja ja kiistanalainen käsite sisältäen vähintäänkin ihmiset, joiden hiilijalanjälki on luonnon kantokykyä suurempi, mutta ehkä jopa kaikki maailman ihmiset (ei toki samassa mittakaavassa). Poliittista ja moraalifilosofiaa tutkivan Christopher Kutzin *complicity*-käsite, osallisuus kollektiiviseen haittaan, kuvaa mielestäni Parfitilta ja Attfieldilta puuttuvaa linkkiä yksilön ja kollektiivisen haitan välillä.

Kutz kirjoittaa, että elämme moraalisesti puutteellisessa ja monimutkaisessa maailmassa, jossa meidät liitetään haittoihin ja vääryksiin, joita emme ole tehneet yksin tai tietoisesti. Reaktiomme näihin yhteyksiin vaihtelee vaivaantuneisuudesta syyllisyyteen. Kutzin antamien esimerkkien joukossa on, että ostamme pöydän, joka on valmistettu uhanalaisesta sademetsässä kasvavasta puulajista tai että asumme maassa, jonka hallitus käyttää terrorisminvastaisessa sodassa holtittomia pommituksia. Useat ympäristöhaitat kuuluvat samaan kategoriaan, sillä ne ovat yleensä tulos erillisten ihmisten tietoisesta mutta koordinoimattomasta toiminnasta, jossa yksittäiset teot edistävät ympäristöhaittaa tuskin havaittavasti. Osallisuusvastuussa yksilöt linkittyvät kollektiivisesti luotuihin haittoihin monimutkaisten sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten rakenteiden kautta. Vaikka osallisuutemme haittoihin voi olla marginaalista ja kausaalisesti mitätöntä, osallisuusvastuun perusteena on kollektiivisen toiminnan yhteistoiminnallinen luonne. Ilmastonmuutos on esimerkiksi ympäristöhaitasta, joka ei ole seurausta selvästi tunnistettavissa olevasta

kollektiivisesta teosta. Mitään yhteistä hanketta kasvihuonepäästöjen lisäämiseksi ei ole, vaan ilmastonmuutos on pikemminkin ihmistoiminnan sivutuote kuin varsinaisen yhteistoiminnan tulos. Tällöin sosiaalisen kanssakäymisen kontekstit ovat avainasemassa, jotta näemme roolimme kollektiivisessä toiminnassa.

Osallisuusvastuu on ongelmallista yksilökeskeiselle käsityksellemme moraalista vastuusta ja toimijuudesta. Osallisuusvastuu sotii Kutzin mukaan yksilökeskeisen vastuukäsityksen kolmea pääperiaatetta vastaan. Nämä ovat yksilön vaikutus (olemme vastuussa haitasta vain vaikutettuumme teoillamme sen toteutumiseen), kontrolli (olemme vastuussa ainoastaan tapahtumista, joiden suhteen meillä on kontrollia ja jotka olisimme voineet estää) sekä autonomia (emme ole vastuussa muiden tekemistä haitoista, jollemme ole pakottaneet tai houkutelleet heitä tekoihin). Käytämme näitä periaatteita säännöllisesti vastuuta kohdentaessamme ja silloin, kun haluamme etäännyttää itsemme emotionaalisesti asioista, joihin emme voi mielestämme vaikuttaa ja jotka meidän mielestämme tapahtuisivat joka tapauksessa. (Kutz 2000, 1–3.)²

Kun Kutzin teoriaa sovelletaan ilmastonmuutokseen, on helppo nähdä, miksi vastuukysymys on niin vaikea, jos sitä ryhtyy ajattelemaan individualistisesta näkökulmasta (kuten Sinnott–Armstrong tekee). Ajatus, että yksilö voisi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta, sotii kaikkia kolmea Kutzin mainitsemaa yksilökeskeisen vastuukäsityksen pääperiaatetta vastaan. Ensiksikin yksilön vaikutus lopputulokseen on häviävän pieni tai olematon. Toiseksi emme voi yksin mitenkään kontrolloida tai estää ilmastonmuutoksen etenemistä. Kolmanneksi autonomian periaate ei sekään toteudu jo siitä syystä, että antropogeenisen ilmastonmuutoksen juuret ovat syvällä meitä edeltäneiden sukupolvien päätök-

2 Kutz tekee erottelun *accountability* (tilivelvollisuus) ja *responsibility* (vastuu) -termien välille. Vastuun sisäinen ulottuvuus viittaa Kutzin erottelussa psykologisiin kompetensseihin, joita tarvitaan haitasta tilivelvollisena olemiseen. Vastuun ulkoinen ulottuvuus taas viittaa normatiivisiin suhteisiin, velvollisuuksiimme toisia kohtaan. Tämä vastuun ulkoinen merkitys on vastuuvellisuutta. Vain vastuulliset toimijat voivat olla kandidaatteja vastuuvellisuudelle. Toimija, joka on pakotettu tekemään jotain aseella uhaten, olisi siten Kutzin erottelussa vastuussa teosta mutta ei vastuuvellollinen. Viittaan tilan säästämiseksi tekstissäni Kutzin tilivelvollisuus-käsitteeseen vastuusta puhuessani.

sissä ja teoissa. Ei siis ole mikään ihme, että vastuu ilmastonmuutoksesta koetaan niin ongelmalliseksi ja että useimmat meistä etäännyttävät itsensä emotionaalisella tasolla vastuusta sen suhteen jokapäiväisessä arjessamme. Ilmastonmuutos ongelmana ja puhtaasti individualistinen lähtökohta tarkastelulle ovat vaikeasti yhteen sovitettavissa.

Kutz kirjoittaa, että kollektiivisesta vastuusta puhuttaessa sekoitetaan usein kaksi eri väittämää, joista toinen koskee vastuun perustetta ja toinen sen kantajaa. Vastuulla on oltava yksilöllinen peruste, sillä jos pidämme jotakuta vastuussa muiden teoista, emme huomioi hänen erillisyyttään, hänen omaa toimijuuttaan. Tästä huolimatta vastuunkantaja voi olla kollektiivinen, sillä vastuunkantaja ja vastuun peruste ovat eri asioita. (Kutz 2000, 115–116.) Soveltaessani Kutzin erottelua ilmastonmuutokseen sanoisin, että vastuunkantajia ovat ihmiset (kuten suomalaiset), joiden yhteiskunnalla on korkea hiilijalanjälki, ja vastuun peruste löytyy yhteiskunnan arkeen ja elämäntyyliin osallistumisesta. Voisimme valita toisinkin – vaikka yksinkertaista se ei olisi – mutta emme yleensä edes halua, sillä hyödyimme sekä välittömästi että välillisesti osallistumisesta yhteiskuntaan, jonka elintason saavuttamiseksi päästöt ovat syntyneet. Ilmastonmuutos ja sen mukanaan tuoma toisten vahingoittaminen on sivutuote elämäntyylistämme, niistä miljoonista isoista ja pienistä valinnoista, joita on tehty ja tehdään joka päivä niin yksilö- kuin kollektiivitasolla. Löyhästi tulkittuna yhteiskuntaan osallistuminen ja yhteiskunnan toiminta voidaan katsoa jaetuksi päämääräksi. Kollektiivisessa toiminnassa päämäärät yhdistävät toimijat tekoihin ja ilmaisevat mitä haluamme, arvostamme ja olemme valmiita sietämään (Kutz 2000, 139–141). Tästä syystä voimme olla kollektiivisesti vastuussa jostakin, vaikka oma yksilöllinen vaikutuksemme lopputulokseen olisikin minimaalinen tai olematon.

Vaikka hyväksyisimme erottelun vastuun kantajan ja vastuun perusteen välillä, jää yksilön vastuun kannalta ongelmaksi yhä intentionaalisuus. Eläessäni arkea päämääränäni ei ole ilmaston lämpeneminen. En herää aamuisin ja päätän, että tänään lisään kasvihuonepäästöjä, vaan lämmitän kotiani, koska on kylmä. Kirjoitan näitä rivejä muovisella näppäimistöllä, koska öljyttömiä tietokoneita ei ole tarjolla. Absurdia olisi yhtä lailla väittää, että Suomi pyrkii kasvattamaan kasvihuonepäästöjä. Ilmastonmuutoksesta puhuttaessa intentionaalisuus aiheuttaa lämpötilan

nousua puuttuu. Naiivisti sanottuna ei ole olemassa kollektiivista CO₂-projektia. Mikä siis on vastuun peruste selkeän kollektiivisen päämäärän puuttuessa? Kutzin mukaan olemassa olevat sosiaalisen kanssakäymisen kontekstit ovat avainasemassa nähdäksemme itsemme toimijoina kollektiivisessa toiminnassa, josta puuttuu selvästi tunnistettavissa oleva kollektiivinen teko (Kutz 2000, 189). Osallistumisemme yhteiskuntaan on intentionaalista toisin kuin ilmaston saastuttaminen. Yksittäisten saastuttavien tekojemme tarkoituksena ei ole vahingoittaa ketään, mutta se ei ole vastuuta poistava seikka, vaikka Sinnott–Armstrong niin väittää. Tämä pitää paikkansa erityisesti nyt kun meillä on tietoa ilmastonmuutoksen syistä, toisin kuin 50 vuotta sitten. Kasvihuonepäästöt ovat yhteiskuntaan osallistumisen sivutuote, joten vaikka ne itsessään olisivat epäintentionaalisia, syy päästöjen takana (yhteiskuntaan osallistuminen löyhimmällä mahdollisella tavalla tulkittuna) on intentionaalinen. Intentionaalisuuden puuttuminen kasvihuonepäästöjen kohdalla ei ole este vastuussa pitämisen kannalta, vaikka onkin lieventävä asianhaara.

Kollektiivisessa toiminnassa osallistumisaikamme (*participatory intentions*)³ välittävät vastuuta yhdeltä kollektiiviselta toimijalta muille. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että vastuun kokonaismäärä olisi sama jokaiselle, vaan oma toimijuutemme otetaan myös huomioon. Vastuu ei määräydy kaikki tai ei mitään -periaatteella vaan monin erin tavoin, ja vastuu näyttää erilaiselta eri näkökulmista katsottuna. (Kutz 2000, 153–160.) Oman ajatteluni mukaan ihmisillä voi olla kahdenlaista vastuuta: henkilökohtaista ja kollektiivista. Kollektiivinen määräytyy osallistumisaikkeen perusteella, henkilökohtainen taas perinteisen vastuukäsityksen mukaan. Yksilön kokonaisvastuu ilmastonmuutoksesta koostuu sekä henkilökohtaisesta että kollektiivisesta vastuusta. Emme siis ole jokainen samassa määrin vastuussa ilmastonmuutoksesta, vaikka jaammekin kollektiivisen vastuun siitä. Henkilökohtaisen vastuun määrä liittyy tekojemme ja valintojemme lisäksi mm. rooleihimme ja vaikutusmahdollisuuksiimme. Esimerkiksi kansainvälisessä ilmastopolitiikassa poliitikolla tai neuvottelevalla virkamiehellä on enemmän valtaa neuvotteluissa

3 Kutzin termi kattaa sekä itse osallistumisemme että syyn, miksi toimintamme on kollektiivista (eikä vain esimerkiksi joukko samantyyppisiä irrallisia tekoja): yksilöt intentionaalisesti osallistuvat omalla panoksellaan kollektiiviseen toimintaan/projektiin (Kutz 2000, 67).

kuin ministeriössä työskentelevällä vahtimestarilla. Henkilökohtaiseen vastuuseen vaikuttavat myös valintamme, kuten miten ympäristöystävällisesti yritämme elää. Toki varallisuus ja asema vaikuttavat usein myös valinnanmahdollisuuksiimme. Jos meillä ei ole niin sanotusti “varaa valita”, on vastuumme mielestäni myös pienempi tai jopa olematon hiilijalanjälkilaskureiden tuloksista riippumatta. Kollektiivista vastuuta tuskin voidaan koskaan tarkasti määrittellä ilmastonmuutoksessa. Esimerkiksi hiilidioksidipäästötilastoista voidaan saada suuntaviivoja vastuun miettimiseen, mutta tarkka määrittely ei ole edes tarpeellista. Vastuun tarkan mittaamisen sijaan tärkeämpää on vastuun tunnistaminen ja hyväksyminen, ja toivottavasti myös toimimaan motivoituminen sen pohjalta. Vastuun eri näkökulmat voivat olla avuksi vastuun tunnistamisessa.

Monta eri näkökulmaa

Osallisuusvastuun huomioon ottaminen ei tarkoita, että meidän tulisi muuttaa vastuukäsityksiämme täysin. Perinteiseen vastuukäsitykseen kuuluu jo entuudestaan omien ja toistemme tekojen moraalinen arviointi ja kritiikki, joten meidän tulisi laajentaa vastuuajatteluumme ja pohtia tarkemmin vuorovaikutuksia, jotka oikeasti vaikuttavat elämäämme ja jäsentävät sitä. Vastuukäytäntömme ottavat jo nyt asemat ja suhteet huomioon, kuten myös toimijan oman näkökulman tapahtuneeseen. Tekijän näkökulman lisäksi huomioon tulisi ottaa myös uhrien ja sivustakatsojien näkökulmat. Oikeutetut reaktiot riippuvat mukana olevien suhteiden rakenteesta, joten sivustakatsojan ja uhrin reaktioiden ovat erilaisia. (Kutz 2000, 17–36.)

Ketkä sitten ovat ilmastonmuutoksen uhreja⁴? Ilmastonmuutos kos-

4 Uhri-sanana käyttö ei ole ongelmatonta. Yleinen kampanjaorganisaatioiden käyttämä strategia on yrittää antaa ilmasto-ongelmalle ihmiskasvot (tai jääkarhun kasvot) tunteiden herättelemiseksi ja valtavan ongelman ymmärtämisen helpottamiseksi. Ilmastonmuutokseen kun on vaikea saada tarttumapintaa puhtaasti kaavioita katselemalla. Marginalisoidut ryhmät eivät kuitenkaan välttämättä pidä uhrin leimasta, vaan kokevat että se vie heiltä toimijuuden (Kauppila ja Virkamäki 2011, 11). Tämän lisäksi uhrien haavoittuvaisuuden korostaminen voi viedä huomion pois strukturaalisista epäoikeudenmukaisuuksista, joiden takia esimerkiksi naiset ovat yliedustettuina

kettaa tavalla tai toisella meistä jokaista ja olemme siinä mielessä kaikki ”uhreja”, mutta mielestäni uhrin näkökulman kannalta hedelmällisintä on keskittyä köyhien maiden (köyhiin⁵) asukkaisiin, tuleviin sukupolviin ja arktisiin eläimiin. Tähän on kaksi syytä: ilmastonmuutoksen vaikutukset iskevät heihin kaikkein kovimmin ja ensimmäisenä, eikä heillä ole mahdollisuuksia vaikuttaa tilanteeseen senkään vertaa kuin meillä toimijoilla on. Ilmastonmuutoksen aiheuttamat muutokset eivät jakaudu maailmassa tasaisesti. Ilmastonmuutos lisää jo nyt köyhyyttä Afrikassa (Godfrey ym. 2010). Köyhillä mailla on vähiten kapasiteettia selvitä ilmastonmuutoksen hillitsemiseen tarvittavista kuluista, mikä lisää entisestään köyhyyteen liittyvää riskiä ja epävarmuutta (UNDP 2007, 8). Köyhillä mailla on vähemmän kansainvälistä vaikutusvaltaa ilmastoneuvotteluissa, ja niiden köyhillä kansalaisilla ei luultavasti ole juurikaan edellytyksiä ilmastovaikuttamiseen, kun arki on jo muutenkin selviytymistaistelua. Lisäksi mm. monilta afrikkalaisilta pienviljelijöiltä puuttuu tietoa ilmastonmuutoksesta (Godfrey ym. 2010), mikä sekkin vaikeuttaa tilannetta. Miten voitaisiin koettaa muuttaa jotain, jonka ei tiedetä olevan olemassa ja vaikuttavan huonoihin satovuosiin? Ilmastonmuutos tulee nykytiedon mukaan vaikuttamaan eniten tulevien sukupolvien elämänlaatuun. Jos yhä suurempi osa maapalloa muuttuu elinkelvottomaksi, ei tulevia sukupolvia välttämättä edes synny. Ihmisten lisäksi ilmastonmuutos vaikuttaa kaikkeen elämään maapallolla. Eläimet ovat syyttömiä⁶ muutoksiin: jääkarhut eivät käytä fossiilisia polttoaineita, mutta niiden elinympäristö on uhattuna kasvihuonepäästöjen takia. Vaikka eläimet eivät olekaan rationaalisia moraalisia toimijoita, ne tuntevat kipua. Ne myös joutuvat kärsimään ilmaston lämpenemisen seurauksista ilman että pystyisivät vaatimaan oikeuksiaan ja neuvottelemaan kanssamme.

köyhien joukossa (Cuomo 2011, 694–695). Uhri-erottelu on kuitenkin filosofisesti hyödyllinen tässä artikkelissa.

- 5 Köyhien maiden sisällä on usein valtavia tuloeroja. Intian rikkaan keskiluokan elämäntyyli ei esimerkiksi eroa juuri länsimaiden kulutuksesta. Toisin sanoen köyhien maiden köyhät kuuluvat uhreihin ja varakkaat toimijoihin.
- 6 Vaikka lehmistä tulee paljon kasvihuonepäästöjä, vastuussa ovat pihvejä ja juustoa rakastavat ihmiset, jotka ovat päättäneet kasvattaa suuret joukot eläimiä omiin tarpeisiinsa.

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

Uhrin näkökulma on mielestäni tärkeä ilmastonmuutoksesta keskusteltaessa, koska se antaa perspektiiviä osallisuusvastuuseen. Jos vertaan itseäni vaikkapa jääkarhuun tai köyhän maan köyhään ihmiseen, on ilmiselvää, että olen toimija tässä vastuuluokittelussa, en uhri. Vaikka ilmastonmuutos koskettaa meitä kaikkia, olen siitä osallisuusvastuussa toisin kuin uhrit. Uhri reagoi tekojen taustalla vaikuttaviin päämääriin ja asenteisiin enemmän kuin itse tekoihin (Kutz 2000, 140). Uhrin näkökulmasta ei ole niinkään väliä, kuinka monta ihmistä osallistuu tekoon, joka vahingoittaa häntä. Kutzin mukaan uhrille vahingontuottajat ovat yhtenäinen joukko, jonka välinpitämättömyys hänen tuntemaansa kärsimystä kohtaan määrittää suhteen joukkoon (Kutz 2000, 149). Tämä pätee myös ilmastonmuutoksessa: kausaaliset sävyerot länsimaiden asukkaiden välillä eivät ole kovin tärkeitä sellaisen Tyynen valtameren saaren asukkaalle kannalta, jonka on jätettävä kotinsa merenpinnan noustessa. Häntä ei luultavasti kiinnosta, kuka söi juustoa päivittäin ja kuka harvemmin, tai kuka lämmitti useampia asuinneliöitä kuin naapurinsa. Vastuusuhteen kannalta olennaista on, ettei kansainvälinen yhteisö ole toiminut alueen saarten edustajien lukuisista pyynnöistä ja varoituksista huolimatta.

Kiinnitämme luonnollisesti kausaaliin syy-seuraussuhteisiin paljon huomiota arvioidessamme tekojamme. Mahdollisuutemme vaikuttaa asioiden kulkuun on ratkaisevassa asemassa omasta näkökulmastamme katsottuna. Puolueensa kantaa luonnosteleva poliitikko ja eduskunnan vahtimestari arvioivat täysin oikeutetusti omia roolejaan ilmastolakineuvotteluissa eri lailla.⁷ Toisella on paljon suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa lopputulokseen kuin toisella, ja sen myötä myös suurempi vastuu. Uhrin näkökulmasta he kumpikin kuuluvat silti vastuuvolliseen yhteisöön. On kuitenkin hyvä muistaa, että vastuu tehdä jotain ilmastonmuutokselle ei ole sama asia kuin siihen syyllisenä oleminen. Kutz havainnoi, että kun kyseessä on moitteeton syy-suhde (*faultless causation*), uhri yleensä vaatii kompensatiota ilman että hän syyttäisi haitan tuojaa tai olisi tälle katkera (Kutz 2000, 41–42). Ilmastonmuutoksen teolliseen

7 Tämä ei tarkoita, ettei eduskunnan vahtimestarilla voisi olla paljonkin vaikutusvaltaa ilmastolain suhteen vaikkapa kansalaisyhteiskunnan toimijana tai mielipidevaikuttajana omassa lähipiirissään. Hänellä ei vain ole sitä työroolia perusteella.

vallankumoukseen johtavat juuret ja sen tahaton luonne eivät ole merkityksettömiä vastuun kannalta. Tämä ei toki tarkoita, että emme olisi vastuussa tapahtuneesta tai siitä mitä teemme nyt. Vaikka uhrit eivät välttämättä syytä meitä ilmastonmuutoksesta, he identifioivat meidät osaksi sitä joukkoa, jolta voi ja tulisi odottaa tekoja ilmastonmuutoksen hidastamiseksi. Teppo Eskelinen on kanssani samoilla linjoilla. Hän kirjoittaa artikkelissaan, että ilmastonmuutos tuottaa yhteiskunnallisesti hengenvaaraa aiheuttavia riskejä. Riskien kasaaminen ihmisille, jotka eivät ole olleet osallisia riskien syntymiseen, on vahingoittamisen muoto. Eskelinen huomioi kollektiivisen vastuun jakamisen ongelmallisuuden, mutta toteaa, että koska ilmastonmuutos vahingoittaa joitakin ihmisiä, heillä on oikeus vaatia suurimpia aiheuttajia lopettamaan toimintansa.

Tiede pyrkii objektiivisuuteen, joten sivustakatsojan rooli voidaan antaa tieteen tekijöille maapallon ulkopuolisen sivustakatsojan puutteessa. Ilmastotieteilijät ovat tietysti hekin osallisia ilmastonmuutokseen, mutta he pyrkivät objektiiviseen katsantokantaan ja ymmärtävät vähintäänkin keskivertoihmistä laajemmin ja syvemmin ilmastonmuutoksen syitä ja seurauksia. Ilmastotieteilijöiden viesti on selkeä: ”Ihmiskunnan on kollektiivisesti kohdattava se epämiellyttävä totuus, että teollistuneesta sivilisaatiosta on tullut tärkein maailman ilmastoja määräävä tekijä” (Hansen ym. 2008, 228; suom. kirjoittajan). Sivustakatsojat näyttäisivät siten olevan samaa mieltä uhrien kanssa vastuuvollisesta yhteisöstä. Kun kaikkia kolmea näkökulmaa (tekijän, uhrin ja sivustakatsojan) tarkastellaan yhdessä, on selvää, että olemme yksilöinä ja kollektiivisesti vastuussa tekojen puutteesta ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Tämä olisi varmaan myös jääkarhujen viesti meille, jos ne puhuisivat kieltämme ja pohtisivat vastuukysymyksiä.

Lopuksi

Ajattellessamme kollektiivisesti aiheutettua haittaa suhtaudumme osallisuutemme vähemmän vakavasti, kun kyseessä on tahaton haitta. Toimintaamme vaikuttavat kuitenkin muiden mielipiteet ja odotukset. Mitä enemmän ilmastonmuutoksesta on puhuttu julkisesti, sitä enemmän ihmiset ovat alkaneet miettiä tekojensa ilmastovaikutuksia ainakin

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

pintapuolisesti. Tosin viime vuosina synkät talousnäkyvät ovat sivuuttaneet ilmastonmuutoksen uutisotsikoista ja ehkä mielistäkin. Lisäksi vastuupuhe kääntyy liian helposti syyllistämiseksi, jolloin reaktiona on vastuunoton sijasta pikemminkin aiheen vähättely ikään kuin itsepuolustuksena. Tästä huolimatta me kaikki vaikutamme omalla – pienellä tai suurella – panoksellamme yleiseen mielipideilmapiiriin. Jos osallisuusvastuusta puhuttaisiin enemmän ja selkeämmin, se ehkä otettaisiin myös enemmän tosissaan. En tarkoita vain median tai päättäjien yksipuolista ilmastopuhetta, vaan eritoten ihmisten jokapäiväisiä keskusteluja ja kanssakäymistä arjessa. Osa ilmastovastuumme kollektiivisesta puolesta on juuri vastuuta julkisesta ilmapiiristä. Tämä tuo näkemykseni lähelle Sinnott–Armstrongia siinä, että kansalaisilla on vastuu vaikuttaa päättäjiin. Erona Sinnott–Armstrongiin on, että laajentaisin kollektiivisen vastuun myös toisiimme vaikuttamiseen (tai sen yrittämiseen) sekä se, että mielestäni yksilöitä voi perustellusti pitää vastuussa teoistaan myös ylideterminoidussa kontekstissa. Jos elämäntyylimme ja jokapäiväinen toimintamme yhteiskunnassa johtaa ilmastonmuutokseen ja ilmastonmuutoksella on uhreja, silloin toiminnallamme on uhreja. Meillä on velvollisuus lieventää ja minimoida näiden uhrien kärsimystä, vaikka tekomme ovat kausaalisesti ylideterminoituja.

Tapamme reagoida ylideterminoituun osallisuusvastuuseen voidaan nähdä kertovan jotain meistä henkilöinä. Kutzin mukaan ihminen, joka ei välitä kollektiivisesti aiheutetusta haitasta ylideterminoiduissa tilanteissa antaa muille aiheita epäillä, ettei välttämättä välittäisi haitasta myöskään tilanteissa, joissa hänen teoillaan olisi merkitystä lopputuloksen kannalta. Sen sijaan henkilö, joka on selvillä omasta vastuustaan, osoittaa sitoutumisensa muiden elämän kunnioittamiseen. (Kutz 2000, 190.) Kun tulemme tietoisiksi osallisuusvastuustamme, alamme nähdä itsemme osana yhteisöä, joka on vastuussa, ja koettaa olla aiheuttamatta yhtään ylimääräistä haittaa, jos se vain on mahdollista. Emme tee näin sen pohjalta, millainen kausaalinen merkitys teoillamme on lopputuloksen kannalta, vaan sen takia, mitä valinnat kertovat luontees-tamme. Yksilön vastuu ilmastonmuutoksesta ei ole välttämättä musertavaa ja vastuun hyväksyminen ei tarkoita, että maailman taakka on yksin meidän kannettavanamme. Keneltäkään ei pidä odottaa ihmeitä, eikä kenenkään tarvitse olla supersankarin tavoin yksin ilmastonmuutosta

pysäyttämässä. Se olisi myös mahdotonta. Niin suuri osa päästöistämme on valtioiden ja yritysten käsissä, että kollektiiviset toimijat on yksinkertaisesti saatava mukaan. Mitä meistä jokainen voi kuitenkin tehdä – ja mitä meidän tulisi osallisuusvastuunne valossa tehdä – on oman osuutensa, miten pieni tai suuri se sitten onkaan. Meidän tulisi koettaa rehellisesti tarkastella elämäntyyliämme ja muuttaa se minkä voimme, oli kyse sitten kulutustottumuksista tai poliittisesta aktiivisuudesta. Vaikka yksilöllinen vastuunne ilmastonmuutoksesta ei olisikaan valtava, on vastuu silti olemassa ja se täytyy ottaa tosissaan.

Kirjallisuus

- Attfield, Robin (2009). Mediated Responsibilities, Global Warming, and the Scope of Ethics. *Journal of Social Philosophy* Vol. 40 No. 2, Summer 2009, 225–236.
- Cuomo, Chris J. (2011). Climate Change, Vulnerability, and Responsibility. *Hypatia* vol. 26, no. 4 (Fall 2011), 690–714.
- Dower, Nigel (2011). Climate change and the cosmopolitan responsibility of individuals: policy vanguards. Teoksessa Paul G. Harris (toim.): *Ethics and Global Environmental Policy: Cosmopolitan Conceptions of Climate Change*. Cheltenham: Edward Elgar, 42–65.
- Edenhofer, O., R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, K. Seyboth, D. Arvizu, T. Bruckner, J. Christensen, J.-M. Devernay, A. Faaij, M. Fischedick, B. Goldstein, G. Hansen, J. Huckerby, A. Jäger-Waldau, S. Kadner, D. Kammen, V. Krey, A. Kumar, A. Lewis, O. Lucon, P. Matschoss, L. Maurice, C. Mitchell, W. Moomaw, J. Moreira, A. Nadai, L.J. Nilsson, J. Nyboer, A. Rahman, J. Sathaye, J. Sawin, R. Schaeffer, T. Schei, S. Schlömer, R. Sims, A. Verbruggen, C. v. Stechow, K. Urama, R. Wisser, F. Yamba & T. Zwickel (2011). Summary for Policy Makers. Teoksessa O. Edenhofer, R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, K. Seyboth, P. Matschoss, S. Kadner, T. Zwickel, P. Eickemeier, G. Hansen, S. Schlömer & C. v. Stechow (toim.): *IPCC Special Report on Renewable Energy Sources and Climate Change Mitigation*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–26.
- Gardiner, Stephen M. (2011). *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Godfrey, Anna, Emily Le Roux-Rutledge, Susan Cooke ja Miriam Burton, sekä Lucy Neville ja Ed Pauker (2010). *Africa Talks Climate: The public understanding of climate change in ten countries. Executive summary*. London:

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

- BBC World Service Trust.
- Hansen, James, Makiko Sato, Pushker Kharecha, David Beerling, Robert Berner, Valerie Masson-Delmotte, Mark Pagani, Maureen Raymo, Dana L. Royer ja James C. Zachos (2008). Target Atmospheric CO₂: Where Should Humanity Aim?. *Open Atmospheric Science Journal*, vol. 2, 217–231.
- Hormio, Säde (2009). *Individuals' Responsibility in Corporations*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Julkaistu E-thesis-palvelun kautta <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201111015761>
- Kauppila, Jenni ja Venla Virkamäki (2011). *Citizen participation in the international climate policy-making (5 May 2011 draft version)*. Citizens' Global Platform.
- Kutz, Christopher (2000). *Complicity: Ethics and Law for a Collective Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lec, Stanisław Jerzy (1968). *More Unkempt Thoughts*. Käänt. Jacek Galazka. New York: Funk & Wagnalls (puol. alkuteos 1964).
- Parfit, Derek (1986). Comments. *Ethics*, Vol. 96, No. 4 (July 1986), 832–872.
- Sinnott-Armstrong, Walter (2005). It's Not My Fault: Global Warming and Individual Moral Obligations. Teoksessa Gardiner, Stephen M., Simon Caney, Dale Jamieson ja Henry Shue (toim.) (2010): *Climate Ethics: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press, 332–346.
- United Nations Development Programme (2007). *Human Development Report 2007/2008 Fighting climate change: Human solidarity in a divided world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

ILMASTON LÄMPENEMINEN, ETIIKKA JA KULTTUURIKRITIIKKI¹

Markku Oksanen

Johdanto

"[...] ilmastomuutoksen idea on nyt löydettävissä toimivana kaikissa inhi- millisissä pyrkimyksissä, instituutioissa, käytännöissä ja tarinoissa [...]"
(Hulme 2009, 322.)

Maapallon ilmasto lämpenee ihmisten toimien vuoksi. Tämä tie- teellinen havainto on herättänyt monia moraalisia kysymyksiä ja synnyttänyt vilkasta keskustelua ennustettuihin muutoksiin sopeutumi- sesta, tilanteen pahentamisen välttämisestä ja vahinkojen korjaamisesta. Myös tässä kirjoituksessa sivutaan näitä teemoja mutta hivenen epäta- vanomaisesta näkökulmasta. Likimain poikkeuksetta ilmastomuutok- seen liittyviä moraalisia kysymyksiä tarkastellaan joko yksilöille tai kol-

1 Artikkelin perustuu englanninkieliseen kirjoitukseen "Global Warming, Ethics and Cultural Criticism" (julkaistu teoksessa *Climate Change and Sustainable Development: Ethical Perspectives on Land Use and Food Production*. Toim. Thomas Potthast & Simon Meisch. Wageningen: Wageningen Academic Publishers, 2012, 83-89).

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

lektiiveille kuuluvina vastuina ja velvoitteina. Siten painopiste on joko yksilöissä ja heidän teoissaan ja tekemättä jättämisissään tai niissä sosiaalisen elämän ulottuvuuksissa, joita oikeudellisesti tunnustetut toimijat hallitsevat *muodollisten* sääntöjen kuten lakien, niiden tulkintojen ja niistä tehtyjen politiikkaohjelmien avulla (kuten hiilipäästökiintiöt ja niistä käytävä kauppa). Tässä kirjoituksessa tarkastellaan etiikan näkökulmasta ihmislähtöisen ilmastonmuutoksen kulttuurisia ulottuvuuksia. Päähuomio ei kohdistu luonnollisiin yksilöihin (ihmisiin) eikä juridiisiin yksilöihin (esimerkiksi valtioihin, yrityksiin, kuntiin, seurakuntiin, yliopistoihin) vaan vaikeammin määrittyvään kulttuuriseen maailmaan. Kulttuurisella maailmalla ja sen ominaisuuksilla on oma elämänsänsä yksilöllisen toiminnan ja koordinoitun, muodollisiin sääntöihin perustuvan kollektiivisen toiminnan rinnalla.

Kirjoitus jakautuu viiteen osaan. Ensin esitellään lyhyesti kulttuurin käsite ja valitaan yksi sille esitetty määritelmä lähtökohdaksi. Toiseksi erotetaan kolme erilaista ympäristöpolitiikan lähestymistapaa: konsumeristinen eli kuluttajapainotteinen, institutionaalinen eli rakennepainotteinen ja kulttuurinen. Yksityiskohtaisemmin kulttuurista lähestymistapaa käsitellään kolmannessa osassa. Siinä väitetään, että kulttuurisen lähestymistavan ytimessä on kulttuurikritiikki, jolloin kulttuurisia tapoja ja käytäntöjä arvioidaan kriittisesti niiden ilmastovaikutusten valossa. Tämä kulttuurikritiikin määrittely on kapea, ja se kohdistuu tässä yhteydessä epämuodollisiin käytäntöihin ja tapoihin, ei yksilöiden elämäntapoihin eikä kirjoitettuihin lakeihin. Neljänneksi pureudutaan tapauksiin, joissa on selkeä kulttuurinen ulottuvuus: lahjojen vaihto, ihmisten liikkuvuus ja puhdistautumisen rituaalit. Viidenneksi pohditaan kulttuurisen lähestymistavan toimeenpanon ongelmaa. Kirjoituksen yleinen väite on, että jos luvun neljä ja niitä muistuttavat tapaukset ovat pelkästään konsumeristisen tai institutionaalisen tarkastelun kohteena, niiden kulttuurinen luonne jää piiloon ja niihin kohdistettu kritiikki on vajavaista. Tämä johtuu kahdesta syystä: ensiksikin siitä, että kulttuurinen maailma ei ole täysin yhdenkään yksilön hallinnassa, ja toiseksi siitä, että kulttuurista maailmaa ei voida eikä myöskään haluta ohjata muodollisten lakien ja päätösten avulla moniarvoisessa yhteiskunnassa.

Mitä kulttuuri on?

Kulttuuri on tunnetusti lopullisia määrittelyjä pakeneva käsite, minkä takia aikojen saatossa sitä on määritelty sadoilla eri tavoilla. Yhteistä monille määritelmille on sen myöntäminen, että kulttuuri on inhimillinen ominaisuus, joka koskee tietojen ja taitojen siirtämistä henkilöltä toiselle. (Inhimillisyyden korostamisella on ilmeisiä ongelmia, koska eläimillä on kulttuuria joidenkin määritelmien valossa; esimerkiksi edellä esitetty luonnehdinta on helppo ulottaa niihin eläimiin, joiden poikaset oppivat emoltaan tai laumaltaan esimerkiksi saalistustaitoja.) Evoluutiotutkijat Peter Richerson ja Robert Boyd (2006, 16) korostavat kulttuurin informatiivista luonnetta: ”kulttuuri on informaatiota, joka voi vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja jonka ne hankkivat lajinsa muilta yksilöiltä opetuksen, jäljittelyn ja muiden sosiaalisen siirron muotojen seurauksena.” Informaation käsite viittaa mentaaliseen tilaan, jota (ihmis)aiivot ovat käsitelleet ja johon informaatio on varastoitunut. Mentaalisiin tiloihin kuuluu propositionaalinen eli kielellisesti muotoiltu tieto, käsitteet, tietotaito (*know how*) ja sosiaaliset säännöt. Kulttuuri informaation muotona on biologisesti erityinen sen vuoksi, että se ei välity yksilöltä toiselle geneeissä vaan sanojen, käytäntöjen ja tekojen avulla. Ihmisyksilöt siten hankkivat kulttuurista informaatiota oppimalla. (Mt., 5.)

Kulttuurin informaatio on sisällöltään osin normatiivista, osin einormatiivista. Usein näitä ulottuvuuksia on mahdoton erottaa toisistaan. Esimerkiksi uskonnollisessa moraalijärjestelmässä moraalisäännöillä (kuten *Raamatun* kymmenen käskyä) on perusta metafysisissä uskomuksissa (on olemassa Jumala). Myös normeja voidaan pitää informaation muotona, vaikka ne koostuvatkin sosiaaliseen todellisuuden institutionaalisista faktoista, eivät raaoista tosiasioista (*brute facts*, Searle 1995, 2). Nämä institutionaaliset tosiasiat ovat yleistä, jaettua tietoa käyttäytymisen säännöistä tai ”sosiaalisista sääntöjärjestelmistä” (Hodgson 2006, 13), ja periaatteessa kaikki yhteisön jäsenet tietävät ja tunnistavat nämä sosiaaliset tosiasiat ja tietävät myös sen, että ne ovat kaikkien yhteisön jäsenten tiedossa (Ostrom 1990, 51). Ilman tämän tiedon siirtymistä monisukupolvinen yhteisöllinen elämä olisi mahdotonta.

Kulttuurin normatiiviset elementit määrittävät ihmisten välisiä suh-

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

teita ja yksilöiden rooleja yhteiskunnassa. Perinteisesti kulttuurin normatiivisiin elementteihin on viitattu tavan ja perinteen käsitteillä. Kun kulttuuriset elementit käsitteellistetään tällä tavalla, on luontevaa pitää myös niiden oikeutusta kulttuurisena; tavat ja perinteet tavallaan oikeuttavat itse itsensä, jolloin jotakin pitää tehdä, koska niin on tapana tehdä tai se on vallitsevan käytännön mukaista. Saattaa kuitenkin olla, että on olemassa yleismaailmallisia tapoja, joiden perusta on ei-kulttuurinen. Esimerkki tällaisesta tavasta voisi olla lähtökohtainen hyväntahtoisuus toisia ihmisiä kohtaan. Jos yleismaailmallisia tapoja on olemassa, miten ne on välitetty? Ehkä moraali on synnynnäistä ja jollakin tavalla sidoksissa ihmisen geeniperimään, mutta kysymys synnynnäisen ja opitun välisestä suhteesta ei kuulu kirjoituksen varsinaiseen aihepiiriin.

Pidettiinpä moraalin perustana oppimista tai perimää, kaikissa normatiivisen etiikan teorioissa on paikka varattuna kulttuuriselle monimuotoisuudelle ja kulttuuriselle oppimiselle. Kuten tunnettu suomalainen filosofi-antropologi-sosiologi Edvard Westermarck (2001, 50) kirjoittaa metaforisesti: ”Yhteiskunta on koulu, jossa opimme erottamaan oikean ja väärän. Koulunjohtaja on Tapa, ja oppitunnit ovat samoja kaikille yhteisön jäsenille.” Nämä hyvän ja pahan, oikean ja väärän käsitykset muodostavat kulttuuriyhteisön moraalin. Westermarckin käyttämät käsitteet olivat suosittuja 1900-luvun alkupuolella. Nykyään on tavallisempaa käyttää käytännön, normin, säännön ja instituution tapaisia käsitteitä ja siten ymmärtää sosiaalinen elämä pelinä, joka on olemassa näiden sääntöjen ansiosta (ks. North 1990, 4). Instituutiot ovat yhteiskuntatieteilijä Elinor Ostromin näkemyksen mukaan ”työsääntöjen (*working rules*) joukko, jota käytetään määrittelemään, kuka on oikeutettu tekemään päätöksiä jollakin areenalla, mitkä teot ovat sallittuja tai pakollisia, mitä [sääntöjen] yhdistelemisen sääntöjä käytetään, millaisia toimintatapoja pitää seurata, mitä tietoa täytyy tai ei pidä tuottaa ja mitä tuottoja yksilöille annetaan heidän tekojensa perusteella” (Ostrom 1990, 51). Lisäksi ”kaikki säännöt sisältävät käskyjä, jotka kieltävät, sallivat tai edellyttävät joitakin tekoja tai aikaansaannoksia” (mt. 51).

Sosiaalisessa todellisuudessa on lukuisia kulttuureja ja kulttuurisia yhteisöjä. Kulttuurinen yhteisö on tunnistettava ryhmä ihmisyksilöitä, joilla on yhteisiä ominaisuuksia kuten kieli, uskonto, instituutiot ja käy-

tännöt, elämänrytmi ja työnjako. Modernit monikulttuuriset yhteiskunnat tai kansallisvaltiot eivät ole kulttuuriyhteisöjä sanan tiukassa merkityksessä vaan ne muodostuvat useista vähemmistöryhmistä tai alakulttuureista, jotka elävät valtakulttuurin rinnalla tai sen sisällä. Niinpä tiettyjen maantieteellisten rajojen sisällä yksilöt voivat olla monien kulttuuriyhteisöjen jäseniä ja heillä voi olla monia kulttuurisia identiteettejä, jotka voivat jossakin määrin muuttua yksilön elämänkaaren aikana. Kulttuurinen kategoria on tärkeä, sillä se luonnehtii ihmisryhmiä, eivätkä yksittäiset jäsenet pääse tyystin eroon varttuessaan hankkimistaan kulttuurisista ominaisuuksistaan. Näin ollen – kuten tunnettu yhteiskuntateoreetikko Michael Walzer (2005, 44) asian muotoilee – ”kulttuuriyhteisöt ovat tahdosta riippumattomia liittoja (*involuntary association*)”. Tahdosta riippumattomiin yhteisöihin liittyy tahdosta riippumattomia velvoitteita; niitä voisi pitää sosiaalisen elämän pysyvinä ominaisuuksina.

Kuvatessaan yhteiskunnan normatiivista luonnetta ja instituutioita taloustieteilijä Douglass North erottaa muodolliset säännöt epämuodollisista pakoista (*constraints*). Hän aloittaa instituution käsitettä analysoivan artikkelinsa seuraavasti: ”Instituutiot ovat inhimillisesti keksittyjä pakkoja, jotka rakentavat poliittista, taloudellista ja sosiaalista kanssakäymistä. Ne koostuvat sekä epämuodollisista pakoista (sanktiot, tabut, tavat ja käyttäytymissäännöt) että muodollisista säännöistä (perustuslait, lait, omistusoikeudet).” (North 1991, 97.) Taloustieteilijä Geoffrey Hodgsonin (2006, 12–13) mielestä North ei kuitenkaan pysty yksiselitteisesti tätä erottelua tekemään. Hodgsonin mukaan (mt. 11) North pyrkii sanomaan, että muodolliset säännöt ovat oikeudellisia sääntöjä, kun taas epämuodolliset säännöt ovat yhteiskunnan rivijäsenten luomia ja ylläpitämiä ja ne ovat oikeudellisen sääntelyn ulkopuolella. Hodgsonin mielestä muodollisten sääntöjen samastaminen pelkkiin oikeudellisiin sääntöihin jättää huomiotta sen, että on olemassa oikeusinstituutiosta riippumattomia sosiaalisia pakkoja. Esimerkkinä hän viittaa sosiaalisiin tapoihin, joita luovat Britanniassa luokkarakenne ja Intiassa uskonto hierarkkisine kastijärjestelmineen. Tässä kirjoituksessa oletetaan Hodgsonia seuraten, että on olemassa sosiaalinen kategoria, joka ei palaudu yksilöllisiin elämätavan valintoihin eikä yhteiskunnan muodollisiin sääntöihin ja niihin

liittyviin institutionaalisiin rakenteisiin. Tätä sosiaalista kategoriaa kutsutaan tässä yhteydessä yhteiskunnan kulttuuriseksi ulottuvuudeksi.

Ympäristöpolitiikan kolme lähestymistapaa

Ympäristöpolitiikassa on ollut kaksi hallitsevaa lähestymistapaa, konsumeristinen eli kuluttajapainotteinen ja institutionaalinen eli rakennepainotteinen. Näiden lisäksi voidaan erottaa kolmas lähestymistapa, joka on edellä nimetty kulttuuriseksi lähestymistavaksi. Se painottaa ihmiselämän kulttuurisia ulottuvuuksia ja niiden merkitystä ilmaston lämpenemisen selittämisessä.

Tätä kolmatta näkökulmaa ei aina ole joko tunnistettu tai pidetty tutkimuksen arvoisena. Yleensä tämä ilmenee siten, että puhutaan ainoastaan yksilövastuusta ja kollektiivisesta vastuusta (ks. esim. Jamieson 2011, 43; kysymystä vastuun kantajista käsitellään tarkemmin Hormion, Eskelisen ja Kyllösen artikkeleissa tässä teoksessa). Katsotaan tarkemmin, miten yhdysvaltalainen politiikan tutkija Michael Maniates analysoi ja samalla vahvistaa kahtiajakoa tunnetussa artikkelissaan ”Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World?” (2002). Konsumeristinen lähestymistapa on individualistinen: sen mukaan ihminen yksilöllisenä toimijana ja erityisesti kuluttajana on vastuussa ilmaston lämpenemisestä ja muista ekologista ongelmista. Siten ongelman ratkaisemiseen tähtäävän politiikan pitäisi pureutua kuluttamiseen ja sen muuttamiseen. Sen sijaan että ihmiset voivat kuluttaa mielin määrin, ihmisten tulisi olla vastuullisia kuluttajina, sillä ”fiksut kuluttajat tekevät valintoja [...] laajempi yleinen hyvä mielessään” (Maniates 2002, 45). Hyveellinen kuluttaja on vihreä kuluttaja. Maniatesin mukaan vihreän kuluttajan idea ilmentää ympäristöpolitiikassa ”vastuun yksilöllistämisen” politiikkaa. Lähestymistavan mukaan ympäristöpolitiikan luominen ja toimeenpaneminen tulee jättää yksilöille, jotka antavat kuluttajuutensa kautta ympäristöpolitiikalle sisällön. Maniates suhtautuu kriittisesti tähän lähestymistapaan, joka on paradoksaalisesti vahvistunut, vaikka ympäristöongelmista on tullut entistä maailmanlaajuisempia (mt. 59). Hänen mielestään individualisoituminen johtaa ”ympäristön pilaamisen depolitisoitumiseen” (mt. 47), jolloin jää

hyvin vähän tilaa ilmiön institutionaaliselle tarkastelulle (mt. 45). Lisäksi vastuun yksilöllistyminen on konservatiivinen piirre, joka ”antaa oikeuden kuluttamisen ja tuottamisen vallitsevalle dynamiikalle” (mt. 65) ja siirtää vastuuta poliittiselta ja taloudelliselta eliitiltä sellaisille ”kiteytymätömille syyllisille” kuten ihmisluonto ja ”me kaikki” (mt. 57).

Konsumerismin vaihtoehdoksi Maniates esittää institutionaalista lähestymistapaa. Tämä lähestymistapa pyrkii vahvistamaan ympäristöpolitiikan poliittista luonnetta eli repolitisoimaan sen, sillä institutionaalinen lähestymistapa painottaa ”poliittisen vallan luonteen ja harjoittamisen” tutkimista. Lisäksi se voi myös pyrkiä muuttamaan ”vallan ja vaikutuksen jakautumista yhteiskunnassa” (mt. 45). Demokratiaa puolustaessaan Maniates korostaa, että myös institutionaalisella lähestymistavalla on yksilökeskeinen ulottuvuus, joskin yksilöt käsitetään tällöin kansalaisina, ei ainoastaan kuluttajina. Kansalaisilla on erilaisia yhteiskuntaan vaikuttamisen kanavia, joiden avulla he voivat osallistua ”laajemman politiikan ja laajempien sosiaalisten instituutioiden” rakentamiseen (mt. 47).

Institutionaalinen lähestymistapa kohdistaa huomiota taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin toimijoihin, rakenteisiin ja prosesseihin, joita ohjaavat *muodolliset* säännöt. Muodolliset säännöt voivat olla menettelytavallisia ja siten koskea sisällöllisten sääntöjen uudistamisen tapoja. (Demokraattisen päätöksenteon malleja on monia; tässä yhteydessä ei ole tilaa niiden esittelyyn.) Muodolliset säännöt voivat olla toimialan itsesäätelystä nousevia, eräänlaisia omaehtoisia sopimuksia ja erityisesti ulkopuolisten toimijoiden tuottamia kirjallisia säädöksiä (poliittisten vallanpitäjien harjoittama sääntely, oikeudellinen sääntely) tai näiden yhdistelmiä. Konsumeristisen lähestymistavan keskeinen kysymys koskee yksilöllisiä valintoja ja omaehtoista elämäntyyliä. Lähestymistavan kannattajat katsovat, että kuluttajat vastaavat ilmaston lämpenemisen aiheuttamiin ongelmiin ja edistävät kestävyttä kulutusvalinnoillaan. Mutta onko kuluttaminen pelkästään yksilöllistä toimintaa? Kun yksilö ostaa jonkin tuotteen tai palvelun, lähtöajatuksena on, että se tyydyttää ensisijaisesti hänen omia preferenssejään. Yleensä ihmiset kuluttajina toimivat lähinnä omia tarpeitaan silmällä pitäen, mutta toisinaan jokin asia tai palvelu hankitaan sosiaalisista syistä ja jopa niin, että lopullisena kuluttajana on toinen henkilö kuin varsinaisen ostopäätöksen tekijä –

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

eikä kuluttajana toimivalla toisella henkilöllä sen paremmin kuin ostajallakaan ole varsinaista omaa intressiä hankittuun tuotteeseen ja palvelukseen. Tällöin kysymys on kulttuurisesta toiminnasta, joka toteutuu sanallisten tai sanattomien odotusten vuoksi.

Tekemällä edellä kuvatun erottelun Maniates samalla vahvistaa sitä keskeisenä ideologisenä jakolinjana ympäristöpolitiikassa. Jotta saisimme mahdollisimman kattavan kuvan niistä elementeistä, joista ihmisen suhde muuhun luontoon muodostuu, on syytä tarkastella myös ei-muodollisia tekijöitä, joita yksilöt eivät pysty hallitsemaan ja joiden ei usein myöskään toivota olevan oikeudellisten päättäjien ja lainsäätäjien hallinnassa. Tällöin katse on suunnattava ympäristöpolitiikan kulttuuriin ulottuvuuteen.

Kulttuurikritiikki

Kulttuurikritiikki tarkoittaa ihmisten ei-geneettisesti siirtämän informaation kriittistä arvioimista. (Tavanomaisesti kulttuurikritiikillä viitataan julkistettujen taideobjektien kuten kirjojen, taidenäyttelyjen ja teatteriesitysten julkiseen arviointiin, mutta tässä yhteydessä termiä käytetään laiveammassa merkityksessä.) Ihmiset ovat kulttuurisia olentoja, jotka varttuessaan omaksuvat erilaisia käsityksiä, taitoja ja valmiuksia, ja tämän tuloksena he akkulturoituvat, tulevat kulttuuriyhteisöjen jäseniksi. Akkulturoituneiden yksilöiden valmius ja kyky ottaa arvioivaa etäisyyttä omaan kulttuuriinsa voi olla hyvin heikko. Kuten Westermarck (2001, 59) asian muotoilee, ”jokaisessa yhteiskunnassa hyvän ja pahan, pakollisen ja merkityksettömän perinteiset käsitteet ovat kansan enemmistön hyväksymiä ilman sen tarkempaa pohdiskelua.” Walzer (2005, 12) puolestaan on todennut, että ”useimmat ihmiset, olettaen heidän kulttuurinen ja poliittinen kasvatuksensa, ’valitsevat’ sen, mitä heille on annettu. Jopa kapinalliset ja vallankumoukselliset todennäköisesti vastustavat vain osaa annetusta maailmasta.” Myös North (1990, 6) kiistää nopean kulttuurivallankumouksen mahdollisuuden: ”Instituutiot tyypillisesti muuttuvat vähittäisesti, eivät epäjatkuvalla tavalla. [...] Vaikka muodolliset säännöt saattavat muuttua yhdessä yössä poliittisten tai oikeudellisten päätösten tuloksena, tapoihin, perinteisiin ja käyttäy-

tymiskoodeihin sisältyvät epämuodolliset pakot ovat varsin suojattuja poliittisilta paineilta.” Niin pitkälle kuin näillä näkökohdilla on merkitystä, näyttää liki turhulta harjoittaa kulttuurikritiikkiä, jos sen tarkoitus on tarkastella omaa kulttuuria etäältä, puolueettomasti ja viileän arvioivasti. Itse asiassa monet ihmiset, jotka katsovat joko omaa kulttuuriin tai muiden kulttuureja, päätyvät hyvinkin kriittisiin arvioihin kohtaamista asioista, mutta samanaikaisesti he ovat valmiita puolustamaan tapojaan, koska ne ovat heille niin tärkeitä.

Kulttuurikritiikissä on kaksi keskeistä metodista ongelmaa: (1) Mihin kritiikki perustuu? ja (2) Mihin kritiikki tarkkaan ottaen kohdistuu, kun kritiikkiä kutsutaan kulttuuriseksi kritiikiksi?

Luonteva vastaus ensimmäiseen kysymykseen on etiikka, koska etiikan perustehtävänä on tarkastella kriittisesti ja systemaattisesti olemassa olevia normatiivisia järjestelmiä kuten lakeja, tapoja ja etikettiä. Entä mihin eettinen arviointi itsessään perustuu? Tässä yhteydessä oletetaan, että oman tai muiden kulttuurien kriittinen arviointi lähtee inhimillisestä rationaalisuudesta, pakottamattomasta, avoimesta keskustelusta. (Vaikka kritiikki voi tietysti kummuta tunnekokemuksista tai muista eirationaalisista lähteistä, filosofinen ja harkittu kritiikki ei perustu yksinomaan tunteisiin.) Esimerkiksi jos puhutaan ilmaston lämpenemisestä, sen tapahtuminen on hyvin ilmeistä ja sen syynä on ihmisen toiminta. Muutos vaikuttaa tuhoisasti liki kaikkialla maapallolla, ja siksi ihmisten tulee tunnistaa ilmiön taustalla vaikuttavat inhimilliset voimat ja arvioida niitä kriittisesti. Tämä voi johtaa ajatukseen kulttuurireformista, joka perustuu siihen, että on ihmisten oman edun mukaista pidäytyä kasvihuonekaasujen lisäpäästöiltä. On syytä huomata, että kulttuurin käsitettä käytetään usein sekä kuvaamaan sitä, mitä on tai on ollut olemassa että luonnostelevaan kulttuurikritiikin lähtökohtia. Jälkimmäisessä tapauksessa ”kulttuuria” käytetään puhtaasti normatiivisessa mielessä hahmottamaan yhteiskunnallisia ihanteita ja sen poikkeamia. Ympäristökeskustelussa monet yhteiskuntakriitikot ovat väittäneet, että vallitseva länsimainen kulttuuri on kestänyt ja uudistuksen tarpeessa. Esimerkiksi kuuluisa australialainen ekofeministi Val Plumwood kirjassaan *Environmental Culture* (2002, 3) toteaa: ”Niinpä ongelma ei ensisijaisesti koske tiedon tai teknologian lisäämistä, vaan sellaisen ympäristö-

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

kulttuurin kehittämistä, joka arvostaa ja täysin tunnistaa ei-inhimillisen sfäärin ja ihmisen riippuvuuden siitä ja pystyy tekemään hyviä päätöksiä siitä, miten ihmiset elävät ja vaikuttavat ei-inhimilliseen luontoon.” Toisin sanoen Plumwood hahmottelee uutta ympäristöllistä kulttuuria vaihtoehtona vallitsevalle ekologisesti kestävämmälle kulttuurille.

Entä mihin kulttuurikritiikki kohdistuu? Kun väitetään, että kulttuuri K tai kulttuurinen piirre L on ilmastollisesti kestävä, ei ole aina täysin selvää, mikä tarkkaan ottaen on kriittisen arvion kohteena. Kulttuurin käsite liittyy yhteisön ja sosiaalisen ryhmän käsitteisiin, sillä kulttuuri on riittävän monijäsenisen ja monisukupolvisen kollektiivin ominaisuus. Yksilöillä ja perheillä ei ole kulttuuria, ja siten kulttuurikritiikki ei ole varsinaisesti kiinnostunut yksilöiden elämäntyylistä ja elämänsuunnitelmista. Kulttuurin ansiosta kollektiivit ovat omaleimaisia ja pystyvät erottamaan itsensä muista kollektiiveista.

Alussa todettiin, että kulttuurikritiikin käsitettä käytetään kirjoituksessa kapeassa merkityksessä. Edellä suljettiin arvioinnin ulkopuolelle yksilölliset elämäntavat. Arvioinnin ulkopuolelle jää myös muodollinen oikeudellinen järjestelmä. On toki mahdollista käyttää kulttuurikritiikkiä laajassa merkityksessä, jolloin se on kaikkien niiden elementtien järjestelmällistä arviointia, joista yhteiskunta muodostuu. Näitä elementtejä ovat olemassa olevat käsitykset ja asenteet, käytännöt, muodolliset instituutiot ja vakiintuneet sosiaaliset hierarkiat. Esimerkiksi olemassa olevia lakeja voidaan arvioida kriittisesti, mutta tätä ehkä pitäisi kutsua oikeus- tai yhteiskuntakritiikiksi.

Siinä määrin kuin oikeuskritiikki voidaan ymmärtää olemassa olevien lakien ja niistä tehtyjen tulkintojen kritiikkinä, voidaan kulutukseen kohdistuva kritiikki ymmärtää yhteiskuntakritiikin individualisoituna muotona (eli jos henkilö ei toimi vihreän kuluttajan ihanteen mukaisesti, häntä voidaan paheksua). Sille, missä määrin määrättyt yksilöt voivat muuttaa kulttuuria, on rajansa, koska kulttuuri on yhdessä tuotettu ja ylläpidetty. Kuten Ostrom (1990, 88) osuvasti huomauttaa: ”Yksilöillä on yhteinen menneisyys ja he odottavat jakavansa myös tulevaisuuden. On tärkeää yksilöille säilyttää maine luotettavina yhteis-

sön jäsenenä.” Siten kulttuurikritiikki ei palaudu siihen kritiikkiin, joka voidaan kohdistaa yksilöihin kuluttajina ja äänestäjinä vaan kulttuuri-kritiikki kohdistuu ihmisyyhteisöjen kulttuuriin ominaisuuksiin.

Kulttuurikritiikki käytännössä

Tarkastellaan seuraavaksi kolmea tapausta – lahjojen vaihtoa, matkustamista ja puhdistautumista – joilla kullakin on kulttuurinen luonne ja joiden hiilijalanjälki on merkittävä.

Lahjojen vaihtamisella on pitkät perinteet useimmissa kulttuureissa. Joissakin tapauksissa se voi johtaa tarpeettomaan ja kestävämpään kulutukseen. Jouluihin lahjojenvaihto on varmaan merkittävin esimerkki tästä, ja lapsiperheiden silmissä heti perässä tulee lasten syntymäpäiväjuhla, jota voisi kyynisesti nimittää muovijuhlaksi (vaikka onhan juhlilla ja lahjojen antamisella toki muitakin merkityksiä). Ainakin suomalaisessa keskiluokkaisessa kaupunkilaisessa elämänpiirissä pätee seuraava huomio: jos vieras ei tuo syntymäpäiväsankarille lahjaa, häntä pidetään epäkohteliaana, ja hän itse voi arvella pettävänsä pienen isännän tai emännän häneen kohdistamat odotukset. Jos lapset eivät noudata tapaa, sen psykologiset ja sosiaaliset kustannukset voivat olla yllättävän suuria, kuten kiusaamista ja ryhmän ulkopuolelle jättämistä. Kuten ranskalainen antropologi Marcel Mauss (1999, 27) on ytimekkäästi ilmaissut: ”Päällisin puolin [...] lahjat näyttävät vapaaehtoisilta, mutta todellisuudessa niitä annetaan ja maksetaan takaisin velvollisuudesta.” Ainoa tie ympäristöllisesti ja sosiaalisesti hankalasta tilanteesta on yleisesti tunnustettu ja tunnustettu muutos odotetussa käyttäytymisessä, kulttuurisessa tavassa, jolloin kumpikin osapuoli voi säilyttää kasvonsa, kun jättää osallistumatta lahjojen vaihtamiseen (nykyisessä muodossaan). Lahjojen vaihtoa on käytännössä mahdoton kontrolloida ja säädellä muodollisilla ohjeilla, koska kysymys on selkeästi yksityisestä toiminnasta kodin alueella. Päinvastoin kuin virkamiesten lahjomistapauksissa, lasten syntymäpäiväkutsuihin ei voida lakien avulla vaikuttaa. Vanhempien yksinään tekemät päätökset näyttävät myös riittämättömiltä, koska kysymyksessä on sosiaalinen tapahtuma, ei yksityinen kulutuskäyttäytyminen, ja itse kuluttaminen eli tavarankäytön hankinta on toissijaista sosiaaliseen toimintaan

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

eli lahjan antamiseen nähden. Tällaisessa tapauksessa kulttuurisella muutoksella näyttäisi siten olevan tärkeä rooli, kun etsitään ratkaisuja ilmaston lämpenemisen ongelmaan.

Matkustamisella on tärkeä sija useimmissa kulttuureissa. Ihmiset eivät matkusta tyydyttääkseen yksin omia halujaan ja tarpeitaan tai noudattaakseen julkisen vallan käskyjä, vaan koska matkustaminen tietyissä tilanteissa on sosiaalisesti ja kulttuurisesti odotettua. Lomamatkailu, uskonnollinen matkailu, urheilumatkailu ja sukulaissuhteiden vahvistaminen ovat tärkeitä syitä ihmisen liikkuvuudelle. (Töissä käynti kodin ulkopuolella ja ruokatavaroiden hankkiminen kaupasta eivät varsinaisesti ole kulttuurista matkailua, vaikka niihin sisältyy matkustamista ja joissakin tilanteissa niissä on kulttuurinen ulottuvuus.) Esimerkiksi akateemisissa kulttuurissa konferensseihin osallistumisella on tärkeä merkitys akateemisessa urakehityksessä. Usein konferensseihin matkustetaan lentämällä, mihin voitaisiin huomauttaa, että ilmastollisesti paras vaihtoehto olisi jäädä kotimaahan ja pitää etäesitelmä internetin avustuksella. Tämä vaihtoehto mahdollistaa ainoastaan osittaisen osallistumisen, sillä usein konferenssien parhaat keskustelut käydään varsinaisen ohjelman ulkopuolella. Jos kuitenkin haluaa osallistua täysipainoisesti konferenssiin, on matkattava paikan päälle; jos haluaa verkostoitua, on oltava paikalla – ja paikan päälle saapuminen aiheuttaa useimmiten hiilipäästöjä. Niinpä jos halutaan harjoittaa kulttuurikritiikkiä, on kysyttävä, onko moraalisesti hyväksyttävää järjestää fyysiseen läsnäoloon perustuvia konferensseja ja onko hyväksyttävää, että tämä toimintatapa edistää osallistujien uraa. Eräät tutkijat ovat omaehtoisesti vähentäneet tai luopuneet kokonaan lentämistä vaativista konferensseista, ja Internetin blogosfäärissä käydään jatkuvaa keskustelua aiheesta. Orastavasta kulttuurisesta muutoksesta huolimatta lentojen välttämisen vaihtoehto on käytännössä avoin niille, joilla on turvattu akateeminen asema, koska yleinen akateeminen eetos ja akateemisen uranluonnin kriteerit painottavat aktiivista osallistumista. Siten voidaan sanoa, että nykyinen akateeminen kulttuuri on tältä osin ristiriidassa hiilipäästöjen vähentämisyhtymysten kanssa.

Katsotaan kolmatta esimerkkiä, saunaa. Saunassa puhdistautumisella on pitkä historia pohjoisten kansojen kulttuurissa. Saunan kulttuurinen merkitys on suuri, ja englanninkielinen Wikipedia selostaa esimerkiksi suomalaista saunaperinnettä tahattoman koomisesti: ”sauna ei liity

seksiin ja sukupuolisuuteen. Päinvastoin historiallisesti saunat ovat olla kaikkein pyhimpiä paikkoja heti kirkkojen jälkeen.” Tämä on tietysti ihanteellisen puritaaninen näkemys saunan merkityksestä suomalaisessa kulttuurissa. Saunat eivät lämpene pyhällä hengellä vaan vaativat joko puita tai sähköä, jolloin saunominen aiheuttaa hiilipäästöjä ja kulttuuri-
piirteeseen voidaan kohdistaa kriittistä huomiota.

Edellä luetellut toiminnot ovat kulttuurisia siinä mielessä, että ne eivät ole yksilöille välttämättömiä. Toisin sanoen syntymäpäiväsankarit tulevat toimeen ilman lahjoja, akateemiset ihmiset ilman konferensseja ja suomalaiset ilman saunoja (vaikka jotenkin ihmisten on tietysti peseydyttävä). Yhtä kaikki kulttuuriset yhteisöt eivät olisi enää samoja, jos nämä toiminnot muuttuisivat radikaalisti tai jopa katoaisivat, sillä yhteisöllisyyden tunne syntyy osin yhteisistä toiminnoista.

On olemassa joitakin kulttuurisen käyttäytymisen muotoja, joita saatetaan pitää pyhinä ja siten kritiikin ulottumattomissa olevina. Uskonnollinen turismi on tästä esimerkki. Ehkä kaikkein tunnetuin uskonnollisen matkaamisen vaatimus kohdistuu muslimeihin, sillä jokaisen hyveellisen muslimin on tehtävä *hadž* eli pyhiinvaellusmatka Mekkaan vähintäänkin kerran elämässään. Hinduilla ja kristityillä on omia matkustusperinteitään pyhille paikoille tai pyhillä reiteillä. Näiden matkojen suorittaminen tuottaa hiilipäästöjä. Tietysti matkojen suorittaminen alkuperäisessä mielessä voi olla vaikeaa myös väestön valtavan lisääntymisen vuoksi. On selvää, että 1,2 miljardia muslimia ei voi suorittaa pyhiinvaellusta samanaikaisesti, kun jo 2-3 miljoonaa pyhiinvaeltajaa on suuri haaste isäntämaa Saudi-Arabialle. Ehkä kulttuurisia ja uskollisia velvoitteita pitäisikin voida toteuttaa vaihtoehtoisilla tavoilla. Näiden vaihtoehtojen keksiminen edellyttää kulttuurisia innovaatioita ja uudistumista, ja tämä uudistuminen tapahtuu usein kulttuurin sisällä. Pyhät asiat eivät ole vastustuskykyisiä muutoksille. Esimerkiksi muslimien ramadan-kauden käsky paastota vuorokauden valoisana aikana ei ole mielekäs napapiirin yläpuolella; siten osa pohjoisten alueiden muslimista seuraa paastossaan Mekan auringonnousun ja -laskun aikatauluja. Maniates (2002, 48) nostaa esiin ajatuksen institutionaalisen mielikuvituksen tärkeydestä rakennettaessa uusia muodollisia toimintamalleja. Samalla tavalla tarvitaan kulttuurista mielikuvitusta, kun etsitään vaihtoehtoja ja korvikkeita ilmastollisesti epäilyttäville tavoille.

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

Ilmastonmuutoksen kulttuuristen ulottuvuuksien tarkastelu nostaa esiin kysymyksiä, joita ihmiset eivät välttämättä halua esitettävän ja pohdittavan. Voidaan väittää, että omien kulttuuriperinteiden mukaisesti toimiminen ei ole toisarvoista toimintaa vaan ihmisten ensisijaisten intressien toteuttamista (Kymlicka 1995). Tämä tarkoittaa, että kulttuuriperinteet ovat ihmisten identiteetille olennaisia ja kohottavat ihmisten elämänlaatua. Kulttuuriperinteiden harjoittamisen oikeuden kiistäminen olisi puolestaan merkittävä ihmisoikeuksien loukkaus, verrattavissa perustarpeiden tyydyttämisen oikeuden kiistämiseen. Ilmastokeskusteluun sovellettuna voimme pohtia, miksi tällaiset pitkään säilyneet kulttuurikäytännöt ja uskonnolliset ohjeistukset ovat ensisijaisia intressejä, jos ne ovat ekologisesti kestävämpiä. Periaatteessa ihmiset ovat vapaita kysymään, onko moraalisesti hyväksyttävää yrittää toteuttaa uskonnollisesti tai kulttuurisesti tärkeitä mutta ekologisesti epäilyttäviä haluja. Idea ensisijaisten ja toissijaisten intressien erottelusta vastaa ilmastokeskustelussa tehtyä erottelua ylellisyys- ja selviytymispäästöjen välillä (Shue 1993). Edellä kuvatut kulttuurikäytännöt ovat sopeutuneet vaihteleviin olosuhteisiin ja ne kehittyvät ajassa. Kuten usein ekologisissa asioissa, kulttuurin elinkelpoisuus riippuu sen sopeutumiskyvystä. Nykyisessä tilanteessa vakiintuneeseen tapaan ripustautuminen ja piittaamattomuus sen synnyttämiin ongelmiin eivät ole järkeviä toimintoja, katsotaan asiaa joko kulttuurisen jatkuvuuden tai ihmisen selviytymisen näkökulmasta. Siten argumentilla, joka korostaa kulttuurikäytäntöjen ensisijaisuutta, on rajansa (Aaltola & Oksanen 2000).

Kulttuurisen lähestymistavan toimeenpano

Jotta kulttuurinen lähestymistapa olisi ympäristöpolitiikan lähestymistapa, pitää olla jokin ajatus sen toteuttamisesta. Kulttuurisen muutoksen implementointi eli toimeenpaneminen on ongelmallista, koska monet kulttuuriset muutokset ovat spontaaneja: ne käynnistyvät ikään kuin itsestään ja kenenkään varsinaisesti toimeenpanematta niitä. Esimerkiksi tervehtimiskulttuurissa tapahtuneet muutokset talvella 2010 olivat suunnittelemattomia. Sikainfluenssan leviämisen pelossa monet suomalaiset lopettivat kättelytervehdykset; kulttuurimuutoksesta ei päätetty

yhdessäkin ministeriössä. Spontaanisuus tarkoittaa myös sitä, että kulttuurista muutosta ei voi kunnolla hallita, koska kansalaiset eivät muodosta massiivista virkamies- tai alamaiskoneistoa. Itse asiassa ylhäältä päin pakotettu muutos voi synnyttää vastareaktion täysin siitä riippumatta, millaista muutosta päätöksentekijät haluavat ja onko muutos perusteltu vai ei.

Kulttuurisen muutoksen toimeenpaneminen ei ole kuitenkaan täysin mahdotonta, sillä kansanvaltaisilla yhteiskunnilla on käytettävissään erilaisia lakeihin perustuvia keinoja kulttuuristen muutosten tavoittelemisessa. Pakottava lainsäädäntö on tästä selkein esimerkki: jos ei toimi tietyllä tavalla, viranomaisilla on peruste rangaista. Tällöin tietynlaiset teot on määritelty ympäristörikoksiksi, ja teot ovat vähentyneet jo pelkästään rangaistuksen pelossa. Toisissa tapauksissa lainsäädäntö ohjaa pehmeämmin ja huomaamattomammin. Sen suositukset voivat toimia eräänlaisina moraalisisina oppaina tai malleina oikealle toiminnalle (pyöräilykypärän käyttö) tai siihen voi sisältyä taloudellisia kannustimia (esimerkiksi omakotitalon lämmitysmuotojen erilaiset julkiset tuet tai autojen verottaminen hiilipäästöjen mukaisesti).

Tärkein keino kulttuurisen muutoksen aikaansaamisessa on kuitenkin julkinen keskustelu. Sen merkitys perustuu käsitykselle, jonka mukaan ihmiset ovat rationaalisia olentoja, jotka muuttavat valintojaan ja tarkastelevat toimintojaan, jos muutokselle ja tarkastelemiselle on olemassa järkiperusteita. Rationaalinen ihminen ei halua toimia irratiionaalisesti, ja siten hän on vastaanottavainen valistukselle. Kulttuurinen muutos ei kuitenkaan ole pelkästään yksilölliseen harkintaan perustuva muutos vaan edellyttää julkista keskustelua tai ainakin muutoksen hiljaista hyväksymistä ja vahvistamista teoilla.

Lopuksi

Kulttuurikritiikissä ei oleteta, että olemassa olevilla kulttuurisilla käytännöillä on olemassaolon oikeus. Ihmisen aiheuttama ilmastonmuutos on osin kulttuurinen ilmiö; siten vastauksen on oltava osin myös kulttuurinen. Useimmat ihmiset ovat valmiita pitämään sekä instituutioita että yksilöitä vastuullisina ilmaston lämpenemiseen. Toisille viimekätinen vastuu on joko instituutioissa tai yksilöissä. Tässä kirjoituksessa

Ilmaston lämpeneminen, etiikka ja kulttuurikritiikki

ei ole haluttu kiistää yksilöllisen vastuun merkitystä eikä sosiaalisten instituutioiden painoarvoa, vaan pikemminkin täydentää näitä selityksiä kulttuurisella selityksellä. Toisin sanoen kirjoitus puolustaa pluralistista lähestymistapaa ympäristöpolitiikassa. Itse asiassa monesti kulttuurisella muutoksella voi olla yksilöllinen perusta, kun joku keksii jotakin uutta ja muut alkavat seurata häntä. Kulttuurisilla muutoksilla voi olla myös monia erillisiä syntypaikkoja. Jotta kulttuurinen lähestymistapa olisi aidosti ympäristöpoliittinen lähestymistapa, se pitää pystyä jotakin implementoimaan eli toimeenpanemaan. Edellä mainitun spontaanin muutoksen lisäksi kulttuurisia muutoksia voidaan pyrkiä tietoisesti saamaan aikaan. Tällöin muutoksen lähteenä voivat olla viranomaiset, jotka pyrkivät valistamaan kansalaisia ja opettamaan koululaisille ilmastollisesti hyviä toimintatapoja.

Vaikka kulttuurikritiikki saattaa näyttää löyhältä tai epämääräiseltä, etenkin kun sitä verrataan lakeihin ja oikeudelliseen sääntelyyn, sille pitää olla sijaa. Kulttuurikritiikki on yhteiskuntakritiikin muoto, joka ei pyri oikeudelliseen reformiin vaan pikemminkin vaikuttamaan ihmisiin ja heidän asenteisiinsa merkitysten maailmassa. Toisin sanoen se ei välttämättä pyri kriminalisoimaan kulttuurisia tapoja tai muuttamaan epämuodollisia sääntöjä muodollisiksi vaan alistamaan ne kriittiseen analyysiin ympäristöeettisestä näkökulmasta. Filosofialla on pitkä kulttuurikritiikin harjoittamisen historia.

Sikäli kun kriittinen analyysi pätee, tapaustutkimuksista esitetyt arvostelmat tulee nähdä ennen kaikkea ilmastomuutoksen kulttuurisina seurauksina, eikä kulttuuriperinteitä välttämättä muutoin ryhdyttäisi arvostelemaan. Niinpä kirjoituksessa ei esitetä, että lahjojen vaihto, akateemiset tavat, perhesuhteiden ylläpitäminen vierailujen avulla, pyhiinvaellukset ja saunat ovat itsessään pahoja asioita. Ne siten eroavat sellaisista perinteistä, jotka ovat epäilyttäviä vallitsevien moraali-standardien perusteella, koska niissä vahingoitetaan viattomia ihmisiä. Tällainen itsessään moraaliton tapa on lasten sukupuolielinten silpominen. Tarkastellut tavat eivät pyri edistämään eriarvoisuutta eri ihmisryhmien välillä, alistamaan naisia tai oikeuttamaan eläimiin kohdistuvan julmuuden. Tämän perusteella on mielekästä sanoa, että edellä kuvatuista tavoista on tullut ilmaston lämpenemisen uhreja – ne ovat kritiikin kohteita, koska ne ovat olleet niin menestyksellisiä. Ihmisen aiheut-

taman ilmastonmuutoksen kulttuuristen tekijöiden tunnistamisella on siten tärkeä sija ilmastopolitiikassa.

Kirjallisuus

- Aaltola, Elisa & Oksanen, Markku. ”Lajien suojeleminen ja vähemmistöoikeudet. Esimerkkinä kevätlinnustus Ahvenanmaalla.” *Oikeus*. 29 (2000): 2, 209–224.
- Gardiner, Stephen. *Perfect Moral Storm*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Hodgson, Geoffrey M. ”What Are Institutions?” *Journal of Economic Issues* XL (March 2006): 1–25.
- Hulme, Mike. *Why We Disagree about Climate Change. Understanding Controversy, Inaction and Opportunity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Jamieson, Dale. ”The Nature of the Problem.” Teoksessa Dryzek, John S., Norgaard, Richard B. & Schlosberg, David (toim.). *Oxford Companion to Climate Change and Society*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Kymlicka, Will. *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Maniates, Michael. ”Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World?” Teoksessa Thomas Princen, Michael Maniates & Ken Conca (toim.). *Confronting Consumption*. Cambridge: MIT Press, 2002. (Julk. aiemmin *Global Environmental Politics* 1 (Summer 2001): 31–52.)
- Mauss, Marcel. *Lahja*. Suom. Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakapää. Helsinki: Tutkijaliitto, 1999.
- North, Douglass C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- North, Douglass C. ”Institutions.” *Journal of Economic Perspectives* 5 (Winter 1991): 97–112.
- Ostrom, Elinor. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Plumwood, Val. *Environmental Culture. The Ecological Crisis of Reason*. London: Routledge, 2002.
- Richerson, Peter J. & Robert Boyd. *Ei ainoastaan geeneistä*. Suom. Kimmo Pietikäinen. Helsinki: Terra Cogita, 2006.
- Searle, John R. *The Construction of Social Reality*. Harmondsworth: Penguin, 1995.
- Shue, Henry. ”Subsistence Emissions and Luxury Emissions.” *Law & Policy* 15 (January 1993): 39–59.
- Walzer, Michael. *Politics and Passion: Toward a More Egalitarian Liberalism*. New Haven: Yale University Press, 2005.
- Westermarck, Edward. *Ethical Relativity*. London: Routledge, 2001.

ILMASTONMUOKKAUKSEN ETIIKASTA

Sanna Joronen

Johdanto

Ilmastonmuutoksen aiheuttamia negatiivisia vaikutuksia ja ydintalvea pidetään tällä hetkellä vaarallisimpina ilmiöinä, jotka uhkaavat ihmiskuntaa (mm. Coates 2009; Morgan 2009). Kasvihuonekaasupäästöjen jatkuva kasvu on herättänyt keskustelua ilmastonmuutoksen aiheuttamasta hätätilasta ja jopa erilaisten riskialttiiden teknologisten ratkaisujen tarpeellisuudesta (mm. Crutzen 2006; Keith 2000). Ilmastonmuutos on uhka ihmiskunnalle ja biosfäärille kokonaisuudessaan, ja siksi se vaarantaa politiikan tutkija Simon Caney'n (2009) mukaan perustavanlaatuiset ihmisoikeudet, kuten esimerkiksi oikeuden elämään, terveyteen ja toimeentuloon. Tästä syystä ihmisillä on moraalinen velvollisuus osallistua ilmastonmuutoksen torjuntaan rajoittamalla kasvihuonekaasupäästöjä.

Hillintätoimet kasvihuonekaasupäästöjen vähentämiseksi eivät ole toistaiseksi kuitenkaan onnistuneet. Filosofi Martin Schönfeldin (2011, 133–134) mukaan sivilisaatio on tullut tiensä päähän fossiilisten polttoaineiden kuluttamiseen perustuvassa kulutusyhteiskunnassa, joka on tähän mennessä toimillaan ainoastaan onnistunut voimistamaan ilmas-

tonmuutoksen haitallisia vaikutuksia. Eräänä radikaalina keinona hilitä näitä ilmastonmuutoksen ei-toivottavia vaikutuksia on ehdotettu ilmastonmuokkausta. Sillä tarkoitetaan laajamittaista, intentionaalista ilmaston manipulointia, jonka tarkoituksena on vähentää ihmistoiminnasta aiheutuvan ilmastonmuutoksen vaikutuksia (Shepherd ym. 2009, 1; Keith 2000, 247). Tässä kirjoituksessa pohdin ilmastonmuokkauksen eettisiä ulottuvuuksia. Onko eettisesti hyväksyttävää ottaa riskialttiit ilmastonmuokkauskeinot käyttöön, jotta säästyttäisiin ennustetuilta ilmastonmuutoksen ei-toivottavilta vaikutuksilta? Moraalikadon argumentti (*moral hazard*) ja teknologisten ratkaisumallien soveltaminen sosiaalisiin haasteisiin ovat esimerkkejä ilmastonmuokkauksen ongelmakentästä. Kirjoituksessa pohditaan ilmaston manipulointia mahdollisena teknologisenä ratkaisuna ja eettisenä ongelmana.

Ilmastonmuokkauksen historia ja nykyisyys

Ajatus ilmaston laajamittaisesta manipuloinnista ei ole uusi. Sään ja ilmaston hallinta on ihmiskunnan ikuinen pohdinnan aihe, joka perustuu antiikin tarustojen hybrikseen ja murhenäytelmään. Antiikin tragedioissa ihminen yritti ylittää kuolevaisuutensa rajat murheellisin seurauksin. (Fleming 2010, 3.) 1900-luvun puolivälissä sekä Neuvostoliitossa että Yhdysvalloissa kiinnostus sään- ja ilmastonmuokkaukseen kasvoi. Eri-laisia säänhallintatekniikoita, esimerkiksi keinotekoista pilvisyyden lisäämistä sekä sateen ja ilmankosteuden kontrolloimista, tutkittiin ja testattiin molemmissa suurvalloissa (Keith 2000, 250–253). Sään- ja ilmastonmuokkauksen tavoitteet liittyivät lisäksi olennaisesti sotilaallisiin tarkoituksiin. YK:n yleissopimus vuodelta 1976 ympäristön muuttamismenetelmien käytöstä sotilaalliseen tai muuhun vihamieliseen tarkoitukseen kuitenkin rajoittaa sopimusosapuolten ympäristönmuokkaustekniikoiden käyttöä (Yleissopimus 1976). Sopimuksen syntymiseen johti sään- ja ilmastonmuokkauksen käyttö sotilaallisiin tarkoituksiin esimerkiksi Vietnamin sodassa, ja tämä haluttiin tulevaisuudessa estää (Keith 2000, 253; Joronen, Oksanen & Vuorisalo 2011, 60).

Käsite 'vaarallinen ilmastonmuutos' (*dangerous climate change*) esiteltiin YK:n ilmastosopimuksessa vuonna 1992. Ilmastosopimuksen perimmäi-

senä tavoitteena on tasapainottaa ilmakehän kasvihuonekaasupitoisuudet tasolle, joka estäisi ihmisen vaarallisen kajoamisen ilmastojärjestelmään. (UNFCCC 1992; Ympäristöministeriö 2008.) Tällä tarkoitetaan tietenkin ihmistoiminnasta aiheutuvien päästöjen rajoittamista tasolle, joka ei vaaranna ilmastojärjestelmän tasapainoa merkittävästi. Toinen vaarallista ilmastonmuutosta kuvaava käsite on ilmastohätätila (*climate emergency*) (mm. Gardiner 2010). Hätätilasta on alettu keskustella, sillä ilmastonmuutosta vahvistavat kasvihuonekaasupäästöt eivät kansainvälisistä neuvotteluista ja sopimuksista huolimatta ole kääntyneet laskuun. Vaikka ilmastonmuutoksen vaikutukset eivät jakaudu tasaisesti, voidaan sen vaikutusten todeta olevan pääsääntöisesti kielteisiä. Muun muassa merenpinnan nousu, äärimmäisten sääilmiöiden voimistuminen ja tulvat ovat tuhoisia vaikutuksia, jotka vaikuttavat sekä ihmisten asuinpaikkojen pilaantumiseen, biodiversiteettiin että ruuantuotantoon ja lopulta ravistelevat taloutta ja yhteiskuntien tasapainoa.

Perinteiset kaksi toimintastrategiaa ilmastonmuutokseen reagoimiseksi ovat hillintä ja sopeutuminen. Hillintätoimien katsotaan epäonnistuneen toistaiseksi, sillä päästöjä ei ole saatu neuvotteluista ja sopimuksista huolimatta laskusuuntaiseksi. Sopeutumisstrategiat eivät puolestaan vaikuta päästöjen määrään vaan pyrkivät vaikuttamaan niihin olosuhteisiin, joissa ihmisillä ja biosfäärillä olisi mahdollisimman optimaaliset elinolosuhteet muuttuvissa ilmasto-oloissa.

2000-luvulla pohdinta ilmaston manipuloinnin mahdollisuuksista heräsi uudestaan eloon ilmastonmuutoskeskustelun valpastumisen myötä (mm. Keith 2000). Ne tutkijat, jotka pitävät päästoleikkauksia epäonnistuneina yrityksinä vähentää ilmastonmuutoksen haitallisia vaikutuksia, ehdottavat ilmaston laajamittaista manipulointia jotta mahdollisia tulevia ei-toivottavia sääilmiöitä ja ilmasto-oloja voitaisiin välttää (mm. Keith 2000; Crutzen 2006; IME 2009). Vuonna 2006 julkaistu Nobel-palkitun kemistin Paul Crutzenin artikkeli ilmastonmuokkauksen mahdollisuuksista nosti ilmastonmuokkauksen osaksi laajempaa tieteellistä ilmastonmuutoskeskustelua. Crutzenin (2006, 217) mukaan tehokas päästöjen leikkaaminen olisi ensisijainen keino torjua ilmastonmuutoksen haitallisia vaikutuksia mutta se näyttää hänen mielestään olevan vain ”hurskas toive”.

Ilmastonmuokkausta voitaisiin käyttää estämään ilmastonmuutoksen

haitallisia vaikutuksia sekä paikallisesti että globaalisti. Tosin tällä menetelmäjoukolla itsellään on ennustettavia haitallisia sivuvaikutuksia ja keinojen varsinaisesta teknisestä toimivuudestaan ei ole vielä varmuutta. Arvovaltainen Royal Society julkaisi vuonna 2009 raportin *Geoengineering the Climate*, jossa erilaisia ilmastonmuokkauskeinoja arvioidaan. Suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa ilmastonmuokkauksesta on kirjoitettu toistaiseksi kohtalaisen niukasti. Tunnetuimpia kirjoittajia aiheesta ovat biologi Jorma Keskitalo (2011, 179–184), joka käyttää ilmastonmuokkauksen tutkijoista nimitystä geoinżynöörit ja tietokirjailija Risto Isomäki (2009), joka on kirjoittanut erilaisista ilmastonmuokkauskeinoista. Seuraavassa kuvaillaan lyhyesti keskeisimpiä ilmastonmuokkausmenetelmiä.

Tunnetuin tapa jaotella erilaiset ilmastonmuokkauskeinot on jakaa ne kahteen eri kategoriaan. Näille keinoille on yhteistä pyrkimys laskea maapallon keskilämpötilaa mutta niiden toimintatavoissa on suuria eroavaisuuksia. Hiilidioksidin talteenottoon perustuvien menetelmien (*CDR, carbon dioxide removal*) tarkoituksena on poistaa ilmakehästä laajamittaisesti hiilidioksidia ja varastoida se pysyvästi. Keinoja on erilaisia ja yhteistä niille on puuttua itse ilmastonmuutoksen ongelman alkusyyhyn eli kasvihuonekaasujen määrään. Tunnetuimpia kasvihuonekaasujen talteenottokeinoja ovat esimerkiksi ilman talteenotto, jossa hiilidioksidi erotellaan ympäröivästä ilmasta ja säilötään talteen, maankäyttö hiilinielujen lisäämiseksi, biomassan käyttö hiilidioksidin talteenottajana ja merten lannoittaminen hiilidioksidin imeytymisen vahvistamiseksi. (Shepherd ym. 2009, ix–x, 15.)

Hiilidioksidin talteenottomenetelmiä pidetään turvallisempina ja kenties vähemmän epäeettisinä tapoina torjua ilmastonmuutoksen haitallisia vaikutuksia (Shepherd ym. 2009, 38). Tämä johtuu siitä, että ilmakehästä eristetään sinne kerääntyneitä kasvihuonekaasuja eikä sinne lisätä mitään ilmakehälle vieraita ainesosia kuten ilmastonmuokkauskeinojen toisessa kategoriassa, joka esitellään seuraavaksi. Royal Societyn raportti viitannee siis luonnollisuuteen mainitessaan hiilidioksidin talteenoton olevan eettisempi vaihtoehto verrattuna siihen, että ilmakehään lisättäisiin esimerkiksi aerosoleja heijastamaan lämpösäteilyä maapallolta.

Toinen ilmastonmuokkauskeinojen kategoria on auringon sätei-

lyn heijastaminen pois päin maapallolta takaisin avaruuteen (*SRM, solar radiation management*). Tutkituimmat menetelmät tästä kategoriasta ovat heijastusvaikutuksen lisääminen rikkiaerosolien avulla, pilvisyyden lisääminen merialueilla vesihöyryä tuottavien laivojen avulla ja heijastavien peilien tai suojaevyjen asettaminen avaruuteen vähentämään maapallolle tulevaa auringon säteilyä. Myös laajojen pintojen heijastusvaikutuksen lisäämistä – olivatpa ne sitten esimerkiksi rakennuksia, aavikkoalueita tai kasveja, joiden lehdillä on korkea heijastusvaikutus – voidaan pitää tämän kaltaisena ilmastomuokkauksena. (Shepherd ym. 2009, x). Vaikka nämä menetelmät eivät vähennä hiilidioksidin määrää ilmakehässä eivätkä siten ratkaise ilmastomuutoksen aiheuttamia kaikkia epätoivottuja vaikutuksia, niiden parempana puolena voidaan pitää palautuvuutta. Sillä tarkoitetaan mahdollisten sivuvaikutusten ilmaantuessa mahdollisuutta pysäyttää teknologiset sovellukset nopeasti. Palautuvuus ei kuitenkaan tarkoita, että ilmastomuutoksen aiheuttamat haitalliset vaikutukset katoaisivat, mikäli ilmastomuokkausmenetelmistä luovutaisiin äkillisesti niiden aiheuttamien sivuvaikutusten vuoksi. Esimerkiksi rikkiaerosolien kylväminen ilmakehään sen viilentämiseksi saattaa aiheuttaa otsonikerroksen ohenemista sekä sademäärien vähenemistä. Palautuvuudella tarkoitetaan menetelmän lopettamisen jälkeen ekosysteemien palautumista hiljalleen tasolle, jolla ne olivat ennen toimenpiteen aloittamista. (Shepherd ym. 2009, 36,38–39.)

Royal Societyn raportissa todetaan suurimpien ilmastomuokkaushankkeisiin liittyvien haasteiden olevan muita kuin teknisiä ongelmia. Sosiaaliset, eettiset, lainopilliset sekä poliittiset kysymykset, jotka liittyvät ilmastomuokkausmenetelmien hallintaan, ovat raportin mukaan näitä suurimpia haasteita. (Shepherd ym. 2009, xi) Esimerkiksi moraalikadon argumentti on keskeinen käsiteltäessä ilmastomuokkaukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Moraalikato on talousteorioista lainattu muun muassa vakuutustoimintaan liittyvä käsite, jolla tarkoitetaan vakuutetun käytöksen muuttumista vakuutusturvan vuoksi (Lassila & Valkonen 2009). Tässä tapauksessa moraalikadon argumentti tarkoittaa, että ilmastomuokkausta pidetään toimivana ratkaisuna ilmastomuutoksen aiheuttamiin ongelmiin. Tästä seuraa, että ilmastomuutos ei tunnu enää yhtä pelottavalta ilmiöltä kuin aiemmin, jolloin puolestaan toimijoiden sitoutuminen päästöleikkauksiin heikkenee merkittävästi.

(Shepherd ym. 2009, 39; Hale 2012, 113; Keith 2007.) Muita ilmastonmuokkauksen eettisiä ongelmia ovat muun muassa tulevien sukupolvien asemaan liittyvät ongelmat (mm. Shue 2011), ilmastonmuokkauksen hallintaan sekä sen hallinnointiin liittyvät ongelmat (Virgoe 2009), distributiiviseen oikeudenmukaisuuteen liittyvät ongelmat (mm. Caney 2009), ilmastonmuokkauksen riskeihin liittyvät ongelmat sekä ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon suhteeseen liittyvät kysymykset (mm. Hayward 2012; Preston 2012; Gardiner 2011; Gardiner ym. 2010). Näistä eettisistä kysymyksistä keskityn tässä kirjoituksessa moraalikadon argumenttiin, jota käsitellään seuraavassa luvussa.

Moraalikadon argumentti

Moraalikadolla tarkoitetaan yleisesti vakuutuksen ottamiseen liittyvää käyttäytymistä, jossa vakuutuksen ottaja saattaa ottaa suurempia riskejä kuin jos hän ei olisi ottanut vakuutusta. Vakuutuksen ottaja tietää olevansa vakuutettu ja uskaltaa ottaa riskejä; näin ollen vakuutuksen myöntäjä saattaa saada enemmän korvaushakemuksia kuin oli ennakoanut (Shepherd ym. 2009, 78; Gardiner 2011, 166.) Moraalikadon argumentti sovellettuna ilmastonmuokkaukseen ilmenee siten, että motivaatio päästöjen leikkaamiseen laskee, mikäli ilmastonmuokkauksen tiedetään olevan mahdollista. (Keith 2007; Hale 2012, 113.) Royal Society'n raportissa todetaan myös, että hillintätoimiin sitoutumisen vähentymisen lisäksi ilmastonmuokkaustekniikoiden toteuttaminen voi ohjata voimavaroja pois sopeutumisesta (Shepherd ym. 2009, 4). Filosofin Ben Hale kritisoi moraalikadon argumenttia liian epämääräiseksi ja on sitä mieltä, että se aiheuttaa enemmän epäselvyyksiä kuin selvittää itse ongelmaa. Epäselvyydet liittyvät muun muassa ihmisten toimintaan siinä tapauksessa, jos ilmastonmuokkaus otetaan laajamittaiseen käyttöön. Hale pohtii, kieltäytyisivätkö ihmiset siinä tapauksessa hillintä- ja sopeutumistoimista tai jättäisivätkö he ylipäättään muuttamatta omaa toimintaansa. (Hale 2012, 114.)

Kysymys on kuitenkin ensisijaisesti siitä, että teknologisten ratkaisumahdollisuuksien olemassaolo vaikuttaa ihmisten ajatuksiin ilmastonmuutoksesta ja siihen liittyvään toimintaan. Ilmastonmuutosta ei vält-

tämättä nähdä enää suurena uhkana, joka vaatisi erityistoimenpiteitä yksilöiltä tai yhteisöiltä, mikäli ilmastomuokkausmenetelmien uskotaan torjuvan ilmastomuutoksen haitallisia vaikutuksia. Tämä näkökulma on edellä mainitusta Halen kritiikistä huolimatta täysin realistinen siinä mielessä, että jo nyt yksilöllinen ja kollektiivinen toiminta ilmastomuutoksen torjumiseksi on ollut joko vähäistä tai jopa olematonta ottaen huomion sen, että kasvihuonekaasupäästöt jatkavat globaalissa mittakaavassa koko ajan kasvuaan. Mikäli teknologista ongelmanratkaisua aletaan soveltaa laajalti, voidaan olettaa että motivaatio hillintä- ja sopeutumistoimiin ei ainakaan tule lisääntymään – pikemminkin päinvastoin. Jos päämäärä eli päästöjen vähentäminen nähdään liian kaukaisena tavoitteena tai ilmastomuutokselle ei uskota voitavan enää mitään, hillintätoimia on vaikea saada motivoitua sellaiseen mittakaavaan, että sillä olisi globaalia merkitystä.

Hale (2012, 115) pitää siis moraalikadon argumenttia epäselvänä ja ehdottaa muita argumentteja soveltuvammiksi ilmastomuokkaukseen liittyviin eettisiin ongelmiin. Moraalikadon argumentin kolme erilaista muotoilua selventävät Halen mukaan tämän argumentin epämääräisyyttä. Ensimmäisen muotoilun mukaan ilmastomuokkausmenetelmät antavat mahdollisuuden jatkaa vakiintuneeseen tapaan ilman minkäänlaisia muutoksia kollektiivisessa toiminnassa. Toisen muotoilun mukaan muokkausmenetelmät tulevat osaksi ilmastopolitiikkaa ja muuttuvat varasuunnitelmasta toteutettavaksi suunnitelmaksi. Kolmas muotoilu puolestaan perustuu näkemykselle, jonka mukaan ilmastomuokkauksen toteuttaminen houkuttelee käyttäytymään eri tavalla kuin ilman sitä ja näin ollen riskille altistuminen muuttuu muotoaan. (Hale 2012, 120–121.)

Ilmastomuokkauksen puolestapuhuja, ympäristötieteilijä David Keith (2000, 276; 2007) nojaa edellä mainittuun ensimmäiseen moraalikadon argumentin muotoiluun. Hale kritisoi tätä näkemystä sillä perusteella, että argumentti ei onnistu selittämään, millä tavoilla vakiintuneeseen tapaan jatkaminen ilman toimia ilmastomuutoksen torjumiseksi olisi kritisoitavissa. Mikäli ilmastomuokkausmenetelmät torjuvat ilmastomuutoksen negatiiviset vaikutukset, vakiintuneeseen tapaan jatkamisessa ei olisi mitään kritisoitavaa. (Hale 2012, 120.) Tämän muotoilun kohdalla on huomioitava kaksi seikkaa. Ensiksikin ilmastomuokkausmenetelmät eivät pysty torjumaan kaikkia ilmastomuutok-

sen negatiivisia vaikutuksia. Näin ollen moraalikadon argumentin tämä muotoilu on pätevä siinä mielessä, että se pitää lähtökohtaisesti pelkkiä ilmastonmuokkaustoimia riittämättöminä ilmastonmuutoksen haitallisten seurausten torjumiseksi. Toiseksi, vakiintuneeseen tapaan jatkamisella on muitakin vaikutuksia kuin pelkät kasvihuonekaasupäästöt. Maapallon kantokyky nykyisellä kulutustasolla on kovalla koetuksella, eikä jatkuva kasvu voi olla mahdollista pitkällä aikavälillä, vaikka ilmastonmuokkaus pystyisikin torjumaan joitakin ilmastonmuutoksen haitallisia vaikutuksia. Tätä muotoilua moraalikadon argumentista voidaan siis pitää uskottavana keskusteltaessa ilmastonmuokkauksen eettisistä ongelmista.

Toinen Halen (2012, 120–121) mainitsema muotoilu moraalikadon argumentista liittyy siihen, että alunperin varavaihtoehtona pidetty ilmastonmuokkaus normalisoituisi osaksi arkista elämää. Ongelmana tässä muotoilussa on löytää uskottava perustelu sille, miksi vakiintuneeseen tapaan jatkaminen yhdistettynä ilmastonmuokkaukseen olisi eettisesti epätoivottavampi ratkaisu kuin jokin muu vaihtoehto, johon ilmastonmuokkausta ei sisälly. Fossiilisiin polttoaineisiin perustuvan kulutusyhteiskunnan ekologisesti kestävä elämäntapa on jo lähtökohtaisesti vailla pohjaa pitkällä aikavälillä. Innovaatiot, jotka tukevat kulutusperustaisen elämäntavan uusiutumista mahdollisimman pitkään eivät ole eettisesti kestäviä, sillä ne tuhoavat pitkällä aikavälillä maapallon mahdollisuuksia ylläpitää ihmiselämää ja kukoistavaa biosfääriä. Lisäksi distributiivisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ei ole oikein käyttää resursseja epätasaisesti ja tuhota siten nykyisten ja tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksia. Tämä tarkoittaa sitä, että ilmastonmuokkauksella ei voida poistaa resurssien ylikulutuksen ongelmaa eikä sitä näin ollen voida pitää pitkällä aikavälillä järkevänä ratkaisuna ilmastonmuutoksen haitallisten vaikutusten torjumiseen eikä resurssien liikakäyttöön. Resurssien ylikulutuksen ratkaiseminen edellyttäisi fossiilisten polttoaineiden käytön rajua leikkaamista, mikä hyödyttäisi toki myös ilmastonmuutoksen haitallisten vaikutusten torjuntaa.

Moraalikadon argumentin kolmannen muotoilun mukaan ilmastonmuokkaus houkuttelee toimimaan eri tavoin kuin ilman sitä ja siten altistaa toimijat eri tavalla riskeille. Tämä tarkoittaisi esimerkiksi sitä, että ilmastonmuokkauksen myötä hillintätoimista luovuttaisiin ja päästöt

päinvastoin jatkaisivat kasvuaan. Hale ei pidä riskille altistumista välttämättä huonona asiana vaan ajattelee, että ilmastomuokkaustoimien myötä voitaisiin saada muun muassa joitakin etuja, joita ei muuten saavutettaisi. Esimerkkinä hän mainitsee, että mikäli ilmastomuokkausmenetelmät ovat halpoja ja tehokkaita, resursseja vapautuisi esimerkiksi sairaaloiden rakentamiseen. Näin ollen on vaikeaa perustella, mikä ilmastomuokkaustoimissa olisi tuomittavaa. (Hale 2012, 121–122.) Hale ei erittele sitä, mikä näissä menetelmissä itsessään olisi eettisesti epäilyttävää tai miksi näitä menetelmiä ei tulisi käyttää huolimatta hyödyllisistä vaikutuksista.

Ilmastomuokkausmenetelmiä ei kuitenkaan tule arvioida pelkästään seurausetiikan näkökulmasta niiden hyödyllisten seurausten vuoksi, sillä tällä hetkellä menetelmien seurausten arvioiminen on epävarmaa eivätkä seuraukset ole ainoa huomioon otettava asia menetelmien arvioinnissa. Distributiivisen oikeudenmukaisuuden kysymykset sekä ekologisen kestävyuden ja rajallisten resurssien reunaehdot on otettava huomioon kuten myös eettiset kysymykset siitä, onko ylipäätään moraalisesti oikein kontrolloida ilmastojärjestelmää tämänhetkellä teknisellä osaamisella, jonka taitaa vain kourallinen maapallon koulutetuimpia erityisalojen osaajia. Esimerkki sairaaloiden rakentamisesta on myös hieman ontuva, sillä ei ole perusteltua olettaa, että ilmastomuokkauksesta säästyneet mahdolliset varat ohjattaisiin välttämättä ollenkaan sosiaalisektorille.

Halelle jää epäselväksi, mitä tarkalleen ottaen moraalikadon argumentin eri variaatioissa vastustetaan tai kritisoidaan. Hän esittelee kuuksitoista erilaista argumentin muotoa ja toivoo selvennystä epämääräiseen moraalikadon argumenttiin. (Hale 2012, 122–129.) Eikö kuitenkin aiemmin mainittu ekologisesti kestävä kasvihuonekaasupäästöjen jatkuva kasvu ole pääasiallisesti juuri tuo eettisesti arveluttava asia? On hankala kuvitella nykyisen luonnontieteellisen tiedon valossa, että sitä voitaisiin pitää mitenkään moraalisesti hyväksyttävänä, koska päästöjen aiheuttama ilmastomuutos pääosin heikentää biosfäärin elinoloja. Vaikka ilmastomuutoksen vaikutuksia pystyttäisiinkin heikentämään ilmastomuokkauksen avulla, jää eettiseksi ongelmaksi edelleen se, onko tällainen massiivinen ilmaston manipulointi ylipäätään hyväksyttävää. Lisäksi on olennaista pohtia ilmastomuokkauksen riskejä ja sitä,

onko sen onnistumisen todennäköisyys riittävä, jotta ilmastonmuokkauksen riski kannattaa ottaa. Joka tapauksessa ihmisperäisen ilmastonmuutoksen aiheuttamia haitallisia vaikutuksia voidaan pitää eettisesti tuomittavana kaikkien kolmen perinteisen moraaliteorian (utilitarismin eli seurausetiikka, velvollisuusetiikka ja hyve-etiikka) näkökulmasta.

Moraalikadon argumentin lisäksi ilmastonmuokkausmenetelmien eettiseen arviointiin vaikuttaa myös poliittinen pysähtyneisyys ja päätöksenteon hitaus. Niitä käytetään ilmastonmuokkauksen puolustamisen tausta-ajatuksena. Toisin sanoen ilmastonmuokkauskeinoja tarvitaan, sillä kollektiivisesti ihmiskunta ”ei ole tehnyt, ei tee, eikä tule jatkossakaan tekemään sitä, mikä on tarpeen eettisesti sopivimman tavan toteuttamiseksi, jolla potentiaalisesti katastrofaalista ilmastonmuutoksen uhkaa voidaan käsitellä” (Gardiner 2011, 167). Tietyntyylinen moraalinen epäonnistuminen ja poliittisen päätöksenteon hitaus ilmastonmuutoksen hoitamisessa tästä näkökulmasta asettaa kyseenalaiseksi sen, voidaanko ilmastonmuokkaushankkeidenkaan toteuttamisessa ja hallinnoimisessa onnistua tulevaisuudessa.

Gardiner pohtii ilmastonmuokkausta pienempänä pahana verrattuna ilmastonmuutoksen aiheuttamaan mahdolliseen globaaliin katastrofiin. Moraalikadon argumentista on hänen mukaansa vaikea päätellä vielä mitään suoraan siitä, miten päästöjen leikkaamisen hitauteen liittyvät ongelmat ratkeavat. Poliittisen päätöksenteon hitaus on hänen mukaansa niin merkittävä, ettei ilmastonmuokkauksen aiheuttama moraalikato välttämättä huononna enää asioita, ja ilmastonmuokkaus saattaa sen takia olla riskin ottamisen arvoista. Ilmastonmuutoksen aiheuttaman katastrofin todennäköisyys on niin suuri, että ilmastonmuokkauksen harjoittaminen saattaa olla järkevää, vaikka tavanomaisten strategioiden – hillintä- ja sopeutumistoimien – edistymisen ilmastonmuutoksen torjumiseksi olisi yhä todennäköisempää. (Gardiner 2011, 168.)

Ilmastonmuokkausmenetelmien eettinen arviointi ei ole kuitenkaan näin yksioikoista eikä Gardineria voida leimata edellä mainitun perusteella ilmastonmuokkauksen puolestapuhujaksi. Royal Societyn raportti esittelee perinteiset etiikan teoriat utilitarismin, velvollisuusetiikan ja hyve-etiikan, ilmastonmuokkausmenetelmien eettisen arvioinnin lähtökohtana (Shepherd ym. 2009, 39). Teorioiden soveltaminen ilmastonmuokkausmenetelmien eettiseen arviointiin on kuitenkin

erittäin abstraktilla tasolla eikä ole kovin hedelmällinen lähestymistapa arvioida ilmastomuokkausta. Sitä tulisi lähestyä mieluummin esimerkiksi ilmastoetiikan, poliittisen filosofian ja ympäristöetiikan työkaluin. Vaikka nämäkin etiikan osa-alueet nojaavat perinteisiin etiikan moraaliteorioihin, niiden soveltaminen ilmastomuokkaukseen on mutkattomampaa sillä ne käsittelevät vähemmän abstraktilla tasolla eettisiä erityiskysymyksiä, joita ilmastomuokkauksen etiikkakin sisältää. (Gardiner 2011, 168–169.) Perinteisistä moraaliteorioista ei siis voida suoraan päätellä ilmastomuokkauksen moraalista hyväksyttävyyttä.

Ilmastomuokkaus ja teknologisten ratkaisujen ongelma

Ilmastomuokkauksen ehdottaminen osaksi ilmastomuutoksen toimintaportfoliota on selkeä askel kohti teknologisen ratkaisun kehittämistä ongelmaan, joka on kuitenkin alunperin luonteeltaan sosiaalinen. Fyysikko Alvin Weinberg (1966) pohti asiaa jo 1960-luvulla ja viittasi sosiaalisilla ongelmilla muun muassa väestönkasvuun, ympäristöongelmiin ja köyhyyteen. Näiden ongelmien alkuperä on ihmisryhmien toiminnassa ja niiden ratkaiseminen edellyttää toiminnan ohjaamista ja muutosta ihmisryhmien käytöksessä, jotta ei-toivottuun ilmiöön pystyttäisiin vaikuttamaan.

Weinberg kysyykin, miten monimutkaisiin sosiaalisiin ongelmiin voidaan soveltaa teknisiä ratkaisuja. Ensiksikin sosiaaliset ongelmat ovat teknologisia ongelmia monimutkaisempia ja niitä on vaikeampi tunnistaa. Toiseksi teknisten ratkaisujen haasteena on, että ne eivät vaadi toimijan asenteisiin minkäänlaisia muutoksia, joten pitkäaikainen muutos ei ole välttämättä kovin pysyvä. Sosiaaliset muutokset edellyttävät oikeudellisia, kasvatuksellisia, moraalisia ja organisatorisia toimia, jotka tähtäävät motivaation ja toiminnan muutokseen sosiaalisesti toivottavaan ja hyväksytyyn suuntaan. Tekniset ratkaisut puolestaan ovat helpompia suunnitella koska ne eivät edellytä suurten ihmisryhmien asennemuutoksia tai käyttäytymisen muokkaamista tai kontrollointia. (Weinberg 1966, 4–5.)

Weinbergin näkökulma on mielenkiintoinen pohdittaessa moraalikadon argumenttia ja ilmastomuokkausta. Sosiaalinen muutos ja moti-

vaatio hillintä- ja sopeutumistoimien ripeään ja tehokkaaseen aktiivointiin vaarallisen ilmastonmuutoksen torjumiseksi näyttää vaativalta haasteelta, jossa ei tähän mennessä ole onnistuttu luonnontieteellisten ennusteiden edellyttämällä tavalla. Toisaalta ilmastonmuokkaus teknisenä ratkaisuna vaikuttaa helpommalta ratkaisulta toteuttaa lyhyellä aikavälillä kuin mittavat päästöleikkaukset. Lisäksi teknisten ratkaisujen toimintaideana on ostaa aikaa sosiaalisen muutoksen aikaansaamiselle (Weinberg 1966, 8). Tähän ajan ostamiseen vetoaa esimerkiksi Keith (2007) puolustaessaan rikkiaerosolien suihkuttamista ilmakehään nopean ilmaston viilenemisen aikaansaamiseksi. Menetelmän puolustajat Keith mukaan lukien argumentoivat, että käyttämällä ilmastonmuokkausta voidaan ostaa aikaa sosiaalisen muutoksen – tässä tapauksessa hillintätoimien aktivoimien – aikaansaamiseksi.

Weinberg (1966, 8) kiteyttää pohdintansa toteamalla, että tekniset ratkaisut voivat auttaa sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa ja auttaa rakentamaan parempaa yhteiskuntaa. Teknisiä ratkaisuja tulee kuitenkin tarkastella hieman täsmällisemmin ennen kuin ne voidaan hyväksyä osaratkaisuuksi ongelmiin, joilla on sosiaalinen alkuperä. Sama pätee myös ilmastonmuokkaukseen teknisenä ratkaisuna. Tutkijat Daniel Sarewitz ja Richard Nelson (2008) ovat kehittäneet kolme kriteeriä, joiden perusteella voidaan arvioida teknologisten ratkaisujen soveltumista ongelmiin.

Sarewitzin ja Nelsonin ensimmäisen kriteerin mukaan ongelman ja sen teknologisen ratkaisun tulee olla syy-seuraussuhteessa. Tämä tarkoittaa sitä, että ratkaisun on toimittava monimutkaisten sosiaalisten järjestelmien verkostossa ja seurausten oltava havaittavissa. Esimerkki onnistuneesta teknologisesta ratkaisusta on rokotusohjelma, joka suojaa lapsia vakavilta sairauksilta tehokkaasti. (Sarewitz & Nelson 2008, 871.) Sovelletuna ilmastonmuokkaukseen syy-seuraussuhde ei ole yhtä selkeä. Esimerkiksi rikkiaerosolien suihkuttamisen seurauksia ilmakehän viilentämiseksi ei tunneta tarkasti, eikä menetelmä puutu ilmastonmuutoksen alkusyyhyn eli kasvihuonekaasujen kasvavaan määrään. Ilmastotutkija Roger Pielke Jr. ei pidä ensimmäistä kriteeriä näin ollen ilmastonmuokkaukseen soveltuvana. Hiilidioksidin talteenotto hillintätoimena täyttää Sarewitzin ja Nelsonin ensimmäisen kriteerin mutta muut menetelmät eivät. (Pielke Jr. 2010a, 59; Pielke Jr. 2010b.)

Teknologisten ratkaisujen arvioimiseen tarkoitettun Sarewitzin ja Nelsonin (2008, 871) toisen kriteerin mukaan ratkaisun tulee olla arviotavissa kohtuullisen ristiriidattomalla tavalla. Pielke Jr. (2010a, 59) ottaa tämän kriteerin esimerkiksi ilmastonmuokkauksen sivuvaikutukset. On erittäin vaikeaa ennustaa ilmastonmuokkauksen vaikutuksia muun muassa äärimmäisiin sääilmiöihin, sademääriin, jäätiköihin, ruokavarantoihin ja biodiversiteetin muutoksiin. Näin ollen Pielke Jr. ei pidä tätä toistakaan kriteeriä soveltavana ilmastonmuokkauksen arviointiin teknologisen ratkaisukeinona.

Kolmannen Sarewitzin ja Nelsonin (2008, 371–372) kriteerin mukaan tutkimus ja kehitys hyötyy parhaiten keskittymällä jo olemassaolevaan teknologiseen tietoon ja sen soveltamiseen. Ilmastonmuokkausta ei ole toistaiseksi toteutettu suuressa mittakaavassa. Teknologinen osaaminen esimerkiksi hiilidioksidin talteenottoon on jo olemassa, mutta heijastusvaikutuksen lisäämistä ei ole vielä toteutettu laajalti. Pielke Jr:n mukaan kaikki kolme kriteeriä epäonnistuvat, kun ajatellaan ilmastonmuokkausta heijastusvaikutuksen tehostamisen näkökulmasta. Hiilidioksidin talteenotossa on potentiaalia hillintätoimena, mutta ilmastonmuokkaus ei näyttäisi täyttävän näitä kriteerejä. (Pielke Jr. 2010a, 61.) Sarewitzin ja Nelsonin (2008, 872) mukaan hiilidioksidin talteenotto täyttää kaikki kolme kriteeriä. Syy-seuraussuhde on selkeä, menetelmä puuttuu ongelman alkusyyhyn ja menetelmän tehokkuus on arvioitavissa. Lisäksi menetelmän edellyttämä teknologia on pääosin olemassa. Sarewitz ja Nelson eivät kuitenkaan väitä, että hiilidioksidin talteenotto olisi yksinään riittävä menetelmä ilmastojärjestelmän kasvihuonekaasumäärien vähentämiseen ja tasapainottamiseen ilmastopoliittisen edellyttämällä tavalla. Kriteerien täytyminen kertoo lähinnä siitä, että menetelmä on tutkimisen arvoinen ja voi olla yksi osaratkaisu monimutkaisen ongelman ratkaisemisessa. Tosin ilmastonmuokkaus ilmastomuutoksen ratkaisukeinojen yhtenä osana voi silti aiheuttaa moraalikadon argumentissa mainittua päästöleikkauksien motivaation laskua.

Lopuksi

Ilmastonmuokkaukseen liittyy monenlaisia eettisiä ongelmia, jotka kie-toutuvat monimutkaiseksi verkostoksi. Ongelmista vähäisin ei toki ole hidas toiminta ilmastonmuutoksen suhteen. Mikäli kunnianhimoinen ilmastopolitiikka olisi saanut jalansijaa jo viime vuosituhannella ja toi-mijat olisivat heränneet ilmastonmuutoksen todellisuuteen esimerkiksi hillinnän ja sopeutumisen keinoin, ilmastonmuokkausta ei harkittaisi käytettäväksi haitallisten seurausten torjumiseen siinä mittakaavassa kuin nyt keskustellaan. Harkinnassa ovat tällä hetkellä riskialttiit tekniset ratkaisut, jotka eivät pysty poistamaan alkuperäistä ongelmaa, kasvihuo-nekaasupäästöjen kasvua, vaan ainoastaan vähentävät haitallisten vaiku-tusten ilmenemistä. Alkuperäinen ongelma on siis edelleen olemassa.

Eetikkoa kiinnostaa, millä perusteilla ilmastonmuokkausta puolus-tetaan tai vastustetaan ja mitkä ovat ne tekijät, jotka saavat institu-tiot ja toimijat sulkemaan silmänsä vaaralliselta ilmastonmuutokselta. Moraalikalidon argumentti selittää osaltaan sitä, miksi motivaatio hillin-tätoimiin saattaa laskea entisestään. Teknologisen ratkaisun mahdolli-suus saa toimijat ajattelemaan, että suuriin päästöleikkauksiin ei välttä-mättä olekaan kiirettä tai pakottavaa syytä. Tällainen ajattelutapa vie yhä kauemmas siitä ilmastopimuksen tavoitteesta, että vaarallinen ilmas-tojärjestelmään kajoaminen pystyttäisiin estämään. Nähtäväksi jää, pys-tyvätkö Sarewitzin ja Nelsonin kriteerit täyttävät teknologiset ratkaisut olemaan osa ratkaisua, joka edellyttää myös laajoja sosiaalisia muutoksia. Ilmastonmuokkausmenetelmien eettistä hyväksyttävyyttä tuleekin arvi-oida tapauskohtaisesti, sillä menetelmät eroavat merkittävästi toisistaan. Yhteistä niille kuitenkin on mittava puuttuminen ilmastojärjestelmän toimintaan, mikä sinänsä on jo eetikolle syy pohtia toiminnan hyväk-syttävyyttä.

Schönfeldin mukaan sivilisaatiomme tulee aikuistua, kypsä ja kehit-tyä, sillä nykyinen kulutukseen perustuva yhteiskuntamalli on tullut tiensä päähän kestättömyytensä vuoksi (Schönfeld 2011, 133–134). Pelkät teknologiset ratkaisut ilmastonmuutoksen aiheuttaman ongelma-vyyhden selvittämiseksi eivät tule riittämään. 2000-luvun suurimman haasteen ratkaisemiseen tarvitaan luovaa ongelmanratkaisua, eettistä arviointia sekä valmiuksia muutoksiin, jotta vakiintuneen elämäntyylin

kyseenalaistaminen onnistuu ja määrällisesti hyvän elämän korostamisesta pystytään siirtymään laadullisesti hyvän elämän tavoitteluun.

Kirjallisuus

- Caney, Simon (2009). "Justice and the Distribution of Greenhouse Gas Emissions." *Journal of Global Ethics* 5:2, 125–146.
- Coates, Joseph F (2009). "Risks and Threats to Civilization, Humankind and the Earth." *Futures* 41, 694–705.
- Crutzen, Paul (2006). "Albedo Enhancement by Stratospheric Sulfur Injections: A Contribution to Resolve a Policy Dilemma?" *Climatic Change* 77, 211–219.
- Fleming, James R. (2010). *Fixing the Sky: The Checkered History of Weather and Climate Control*. New York: Columbia University Press.
- Gardiner, Stephen, Caney, Simon, Jamieson, Dale & Shue, Henry (toim.) (2010). *Climate Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Gardiner, Stephen (2010). "Is "Arming the Future" with Geoengineering Really the Lesser Evil? Some Doubts about the Ethics of Intentionally Manipulating the Climate System." Teoksessa Stephen Gardiner, Simon Caney, Dale Jamieson & Henry Shue (toim.): *Climate Ethics*. Oxford : Oxford University Press, 284–312.
- (2011). "Some Early Ethics of Geoengineering the Climate: A Commentary on the Values of the Royal Society Report." *Environmental Values* 20, 163–188.
- Hale, Ben (2012). "The World That Would Have Been: Moral Hazard Arguments Against Geoengineering." Teoksessa Christopher Preston (toim.): *Engineering the Climate: The Ethics of Solar Radiation Management*. Lanham: Lexington Books, 113–131.
- Hayward, Tim (2012). "Climate Change and Ethics." *Nature Climate Change* doi:10.1038/nclimate1615 (14.10.2012)
- Institution of Mechanical Engineers* (2009). *Geo-Engineering – Giving us time to act?* London: Institution of Mechanical Engineers.
- Isomäki, Risto (2009). *34 tapaa estää maapallon ylikuumentuminen : järkevästä vaihtoehdoista hullun tiedemiehen ratkaisuihin*. Helsinki: Tammi.
- Joronen, Sanna & Oksanen, Markku & Vuorisalo, Timo (2011). "Towards Weather Ethics: From Chance to Choice with Weather Modification." *Ethics, Policy & Environment* 14:1, 55–67.

- Keith, David (2000). "Geoengineering the Climate: History and Prospect." *Annual Review on Energy and Environment* 25, 245–284.
- (2007). "David Keith's unusual climate change idea." TED talk http://www.ted.com/talks/david_keith_s_surprising_ideas_on_climate_change.html (12.8.2012).
- Keskitalo, Jorma (2011). *Ihmiskunnan energiakriisi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lassila, Jukka & Valkonen, Tarmo (2009). *Sosiaalilitit ja moraalikato*. Helsinki: Etna, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos (Keskusteluaiheita n. 1181).
- Morgan, Dennis Ray (2009). "World on Fire: Two Scenarios of the Destruction of Human Civilization and Possible Extinction of the Human Race." *Futures* 41, 683–693.
- Pielke Jr., Roger A. (2010a). "Climate Engineering: Alternative Perspective." Teoksessa Björn Lomborg (toim.): *Smart Solutions to Climate Change: Comparing Costs and Benefits*. New York: Cambridge University Press, 52–61.
- (2010b). *Climate Fix: What Scientists and Politicians Won't Tell You about Global Warming*. New York : Basic Books.
- Preston, Christopher (toim.) (2012). *Engineering the Climate: The Ethics of Solar Radiation Management*. Lanham: Lexington Books.
- Puitesopimus (1992). *Ilmastonmuutosta koskeva Yhdistyneiden Kansakuntien puitesopimus*. Sops 61/1994.
- Sarewitz, Daniel & Nelson, Richard (2008). "Three Rules for Technological Fixes." *Nature* 456, 871–872.
- Schönfeld, Martin (2011). "Plan B: Global Ethics on Climate Change." *Journal of Global Ethics* 7:2, 129–136.
- Shepherd, John ym. (2009). *Geoengineering the Climate: Science, Governance and Uncertainty*. London: The Royal Society.
- Shue, Henry (2011). "Human rights, Climate Change and the Trillionth Ton." Teoksessa Denis G. Arnold (toim.): *The Ethics of Global Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 292–314.
- UNFCCC (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change. http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/1349.php (12.8.2012).
- Virgoe, John (2009.) "International Governance of a Possible Geoengineering Intervention to Combat Climate Change." *Climatic Change* 95, 103–119.
- Weinberg, Alvin M. (1966). "Can Technology Replace Social Engineering?" *Bulletin of the Atomic Scientists* 12:10, 4–8.
- Yleissopimus (1976). *Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus ympäristön muuttamismenetelmien sotilaallisen tai muun vihamielisen käytön kieltämisestä*. Sops 60/1978.
- Ympäristöministeriö (2008). YK:n ilmastopopimus. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=564&lan=fi> (13.9.2012).

KIRJOITTAJATIEDOT

Teppo Eskelinen on väitellyt filosofiasta Jyväskylän yliopistossa ja toimii tällä hetkellä itä-Suomen yliopiston yhteiskuntapolitiikan ma. yliopistonlehtorina.

Säde Hormio on käytännöllisen filosofian jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa.

Sanna Joronen on filosofian jatko-opiskelija Turun yliopistossa.

Teea Kortetmäki on filosofian jatko-opiskelija Jyväskylän yliopistossa.

Simo Kyllönen on käytännöllisen filosofian jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa.

Lauri Lahikainen on filosofian jatko-opiskelija Tampereen yliopistossa.

Arto Laitinen on filosofian yliopistonlehtori Jyväskylän yliopistossa, 1.8.2013 alkaen yhteiskuntafilosofian professori Tampereen yliopistossa.

Markku Oksanen on akatemiaturkija Turun yliopistossa.

Mikko Yrjönsuuri on filosofian professori Jyväskylän yliopistossa.